

KRUS Dokumentasjon og debatt nr. 2/2002

Samtalegrupper etter ATV-modellen:

**En evaluering av spesialopplæringen
og domfeltes erfaringer**

Jan Ketil Arnulf og Bjørn Lau

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
2002

Copyright: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS 2002

Utgitt av:
Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS
Postboks 6138 Etterstad
0602 Oslo
www.krus.no

KRUS Dokumentasjon og debatt
Nr. 2/2002

ISBN: 82-91910-20-0
ISSN: 0806-9468

Trykk: GCS AS

Forord

KRUS startet i 1998 en spesialopplæring for gruppeledere som driver samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte etter ATV-modellen.

Klinisk psykolog Jan Ketil Arnulf sammenfatter i denne rapporten erfaringer fra spesialopplæringen. Hans evaluering av spesialopplæringen er tidligere utgitt som egen KRUS publikasjon i Dokumentasjon & Debatt nr. 1/2001. Et sentralt spørsmål som gjensto i evalueringen, var hvilke positive og eventuelt negative virkninger man kunne finne hos domfelte som har gjennomført samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte etter ATV- modellen. Virkningene samtalegruppene har på domfelte beskrives i kapittel fire og kapittel fem i rapporten.

Rapporten som her foreligger, består med andre ord av to deler. Første del er utdrag fra den første evalueringsrapporten, og andre del er en selvstendig evaluering av domfeltes erfaringer, utført av Jan Ketil Arnulf og Bjørn Lau.

Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen ved KRUS har hatt faglig ansvar for fremdrift i evalueringen. Evalueringen er finansiert av Justisdepartementet.

Vi takker deltakerne på spesialopplæringen og domfelte som har bidratt til evalueringen med viktige, personlige erfaringer!

KRUS, juni 2002

Innholdsfortegnelse

ATV-MODELLEN – SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER.....	6
ABSTRACT	10
1.0 INNLEDNING, MANDAT OG PROBLEMSTILLINGER.....	14
1.1 Bakgrunn	14
1.2 Generelt mandat for evalueringen	14
1.3 Oversikt over denne evalueringsrapporten.....	15
2.0 TEORETISK DEL	15
2.1 Føringer fra Justisdepartementet og teoretiske implikasjoner,	15
jf St. meld nr 27. (1997-98)	15
2.1.1 Generelt:	15
2.1.2 Generelle mål for programmene.....	16
2.1.3 Mål for samtalegrupper med volds- eller sedelighetsdømte spesielt	16
2.1.4 Teoretisk forståelse og virkemidler	16
2.2 ATV-modellen og dets teoretiske implikasjoner	18
2.2.1 Generelt.....	18
2.2.2 Målsettingen med samtalegruppene	19
2.2.3 Teoretiske implikasjoner.....	20
2.3 Teoretiske modeller – diskusjon.....	21
2.3.1 Volds- og sedelighetsforbrytelser som psykologisk fenomen og kriminalpolitisk utfordring.....	22
2.3.2 Endring av voldsatferd. Samtalegruppene og ansattes egnethet for å drive grupper.	25
2.3.3 Spesialopplæringens verdi for den nødvendige kompetanse som gruppeledere.	28
2.4 Programmet for spesialopplæringen av gruppeledere	30
3.0 EVALUERING AV SPESIALOPPLÆRINGEN.....	33
3.1 Premisser for evaluering av spesialopplæringen.....	33
3.2 Andre problemstillinger.....	34
3.3 SPESIALOPPLÆRINGEN - METODEVALG	35
3.4 Empiriske variabler	36
3.5 Utbredte forestillinger og synspunkter på samtalegruppene i kriminalomsorgen.....	37
3.6 Empiriske funn vedrørende spesialopplæringens innhold og form	38
3.6.1 Deltakernes bakgrunn.....	38
3.6.2 Forventninger til spesialopplæringen	39
3.6.3 Forventninger til gruppene og egen rolle	40
3.6.4 Forhold ved og effekten av selve spesialopplæringen.....	41
3.6.5 Spesialopplæringens virkning på gruppearbeid i praksis - hvordan har det gått med samtalegruppene under/etter spesialopplæringen?.....	45
3.6.6 Fremtidig drift av gruppene	47
3.7 DISKUSJON AV SPESIALOPPLÆRINGEN.....	49

3.7.1 Resultatoppnåelse	49
3.7.2 Pedagogisk modell	49
3.7.3 Ethiske betraktninger og grensen mot psykoterapi	51
3.7.4 Personalmessige konsekvenser	52
3.7.5 Kritiske betraktninger	52
4.0 EVALUERING AV DE DOMFELTE DELTAKERNES ERFARINGER	56
4.1 Bakgrunn – undersøkelsens målsetning	56
4.2 Mandat for evaluering av samtalegruppene	57
4.3 METODE	57
4.3.1 Populasjon og utvalg	57
4.3.2 Frivillighet	59
4.3.3 Møtelengde, møtefrekvens og varighet	59
4.3.4 Intervjuene	59
4.3.5 Analyser	59
4.4 RESULTATER	60
4.4.1 Før deltagerne begynte i samtalegruppe	60
4.4.2 Møte med gruppa	62
4.4.3 Prosessen underveis	63
4.4.4 Vurdering etterpå	66
4.4.5 Fremtiden	74
4.5 ATV-DELTAGERNES ERFARINGER: OPPSUMMERING OG DISKUSJON	76
4.5.1 Gruppenes ulikhet	77
4.5.2 Frivillighet kontra tvang	77
4.5.3 Motivasjon blant de "frivillige"	78
4.5.4 Møtet med gruppa	78
4.5.5 De andre gruppedeltagere	78
4.5.6 Gruppelederne	78
4.5.7 Personlige forutsetninger	79
4.5.8 Støtte av psykolog eller psykiater	79
4.5.9 Ettervern og oppfølging	79
4.5.10 Effekt: i forhold til hva	80
4.6 Oppsummering:	80
5.0 VURDERING AV SAMTALEGRUPPENE ETTER ATV-MODELLEN OG ANBEFALINGER FRA FORFATTERNE	82
5.1 Samtalegruppene som konsept	82
5.2 Spesialopplæringen som tilbud til medarbeidere i kriminalomsorgen	83
5.3 Effekten av samtalegruppene som påvirkningsprogram	84
5.4 Anbefalinger til oppdragsgiver	86
6.0 LITTERATURLISTE	88
Appendix A: Intervjuguide for intervjuene ved kull 2	90
Appendix B: Evalueringseminar på KRUS 22.09.00	92
Appendix C: Intervjuguide for evaluering av domfeltes erfaringer med samtalegruppene	99

ATV-MODELLEN – SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER

Samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte er ett av de prioriterte områdene for systematisk arbeid med domfelte innen kriminalomsorgen. Dette førte til utviklingen av et spesialopplæring i regi av Kriminalomsorgens Utdanningssenter (KRUS). Målgruppen for spesialopplæringen var tjenestemenn og -kvinner innen fengslene og friomsorgen som skulle arbeide som gruppeledere i samtalegrupper med volds- eller sedelighetsdømte. Det første kullet begynte høsten 1998 og var ferdig vinteren 2000. KRUS ved Torunn Højdahl anmodet psykolog Jan Ketil Arnulf om å evaluere spesialopplæringen i løpet av høsten 2000.

Følgende mandat ble gitt for evalueringen:

Hva har vært spesialopplæringens viktigste pedagogiske innhold og form?

Hvilken effekt har spesialopplæringen hatt på den enkelte deltaker?

Hvordan har det gått med samtalegruppene under/etter spesialopplæringen?

Hvordan har spesialopplæringen og driften av gruppene virket inn på tjenestemennenes yrkesroller?

Hvilken effekt har gruppene hatt for de innsatte gruppedeltakerne?

På hvilken måte har spesialopplæringen virket inn på tjenestemennenes egnethet til å gjennomføre grupper, håndtere ulike roller overfor de innsatte og til å ivareta seg selv i prosessen?

Vil gruppelederne fortsette å drive gruppearbeidet etter avslutning av spesialopplæringen?

Den viktigste kilden til empirisk informasjon har vært selvrapportering fra tjenestemennene som har deltatt, kildemateriale fra andre gjennomganger, samt medarbeidere på KRUS.

Føringer fra Stortingsmelding nr 27 (1997-98) er gjennomgått og de teoretiske implikasjoner diskutert i forhold til ATV-opplæringens form, innhold og fundament. Det blir vist til at ATV-modellen for samtalegrupper har en vektlegging av emosjonelle og opplevelsesmessige sider ved temaet som skiller seg fra en sterk kognitiv trend i kriminalomsorgens påvirkningsprogrammer for øvrig. Dette kan ha gitt opphav til et inntrykk innen kriminalomsorgen av at samtalegruppene har nærmet seg en behandlingsfaglig tilnærming som ikke er en del av kriminalomsorgens oppgaver og kompetanse. Samtalegruppene kan imidlertid analyseres som en type emosjonell debriefingsgruppe, og en arbeidsform som godt kan håndteres av for eksempel kollegagrupper eller støttegrupper uten profesjonell bakgrunn.

Den empiriske analysen av opplæringen ble konsentrert om deltageres forventninger før spesialopplæringen, opplevelser under spesialopplæringen og konsekvenser for praktisk utøvelse av samtalegrupper for volds- og sedelighetsdømte. Det kullet som begynte sin opplæring høsten 2000, ble brukt som grunnlag for å vurdere utgangspunkt og forventninger, mens det avsluttede kullet ble brukt for å måle opplevelser og konsekvenser for praksis.

Deltagerne i spesialopplæringen består av ansatte fra fengslene og friomsorgen, de fleste med etatsintern opplæring kriminalomsorgen eller med 3-årig sosialfaglig høyskoleutdanning.

Forventninger og rekruttering tyder ikke på noen spesiell forhåndsseleksjon av deltagere i opplæringen, med unntak av noen få, spesielt interesserte som var med i begynnerfasen da samtalegruppene kom i gang på midten av 1990-tallet.

Alle som har gjennomgått spesialopplæringen, er mer enn alminnelig fornøyd med opplæringen. Dette gjelder også deltagere som var skeptiske ved starten, eller som ikke hadde meldt seg på av spesiell interesse for temaet eller fagmiljøet. Ingen deltagere i opplæringen har sluttet underveis eller hatt ankepunkter mot opplæringsformen eller arbeidsmetoden.

Opplæringen oppgis å ha gitt stort praktisk utbytte for samtalegruppene, som ser ut til å fungere i tråd med målsetningene. Alle de gruppelederne som ble spurt, oppga at dette arbeidet er stimulerende, og at opplæringen og gruppene vil gjøre det mer sannsynlig at de fortsetter i sin nåværende jobb.

De fleste har også opplevd at opplæringen har gitt dem en mer interessant arbeidshverdag, og positive virkninger på andre sider ved sin yrkesrolle. Ingen har opplevd noen betydelige konflikter med sin yrkesrolle ellers. Det har heller ikke vært registrert noen uforutsette situasjoner som har kunnet være farlige eller belastende for de involverte parter.

Deltakernes begeistring over spesialopplæringen skyldes antagelig flere forhold, heriblant:

Sterk vektlegging av praksis ved at samtalegrupper og opplæring pågår parallelt.

Det faglige innholdet er meget godt.

Vektleggingen av egenprosess sikrer at opplæringen tar utgangspunkt i elevens egen situasjon.

Egenprosessen virker i tillegg vitaliserende gjennom å tematisere deltageres egne forhold til vold, angst, makt og avmakt.

Opplæringen og den tilhørende veiledningen må tenkes å ha et sterkt innslag av kollegaveiledning og støttegruppe i forhold til problemstillinger som allerede eksisterer i de ansattes arbeidshverdag.

Opplevelsen av at vold og voldsutøvere blir begripelige mennesker og tilgjengelige for samtale om vold, er i seg selv en motiverende opplevelse.

Det ser imidlertid ut til å ha oppstått en slags kulturell brytning internt i kriminalomsorgen som følge av samtalegruppens metode og opplæringsform. Mens de involverte gruppelederne er nesten udelt begeistret, finnes det en slags skepsis til gruppene og spesialopplæringen fra kolleger og medarbeidere som ikke selv har deltatt som gruppeledere. Denne rapporten antyder at den kulturelle brytningen kan skyldes uuttalte teoretiske og kulturelle forutsetninger for kriminalomsorgens påvirkningsprogrammer, knyttet til psykologiske og kriminalpolitiske sider ved voldskriminalitet.

Det anbefales at denne brytningen artikuleres åpent og gjøres til gjenstand for videre empiriske undersøkelser. Et sentralt spørsmål som da gjenstår å utrede, er hvilke positive og evt. negative virkninger man kan dokumentere hos de domfelte som har gjennomført samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte etter denne metoden.

Med bakgrunn i dette ønsket ble en evaluering av de domfeltes erfaringer med samtalegruppene i gangsett høsten 2001. 24 domfelte fra i alt fire fengsler og to kontorer i friomsorgen ble intervjuet i halvstrukturerte intervjuer. Intervjuene, som det var frivillig å delta i, ble gjennomført i skjermede omgivelser i fengselet eller hos friomsorgen. Deltakerne i samtalegruppene så gjennomgående ut til å være fra den ønskede målgruppen, dvs. personer dømt for alvorlig vold.

Innenfor det utvalget gruppedeltakere som vi snakket med, ser hovedmålsettingene for gruppene " om å lage en strukturert situasjon hvor deltagerne sitter sammen og snakker om vold" å være oppfylt. At man også ønsker at samtalegruppene skal inspirere deltakerne til å jobbe aktivt videre med seg selv, for eksempel ved at flere velger å oppsøke profesjonell behandling under soningen eller etter løslatelse, ser også ut til å være oppfylt. Svært mange av deltakerne gikk enten i terapi for sine voldsproblemer fra før eller var kommet i gang med dette underveis. De som ikke gikk i behandling, var motiverte for det og uttrykte misnøye med at det var vanskelig å få tilgang til psykolog/psykiater.

Andre positive effekter av samtalegruppene ser også ut til å finne sted. For eksempel benektet ingen av våre intervjuobjekter sin egen voldskriminalitet eller lot til å bagatellisere dette overfor oss. Vi fant også mer spesifikke effekter i form av bevisstgjøring av voldsatferd og egne handlemåter. Bevisstgjøringsprosessen virker i vesentlig grad positiv, men kan i enkelte tilfelle skape økt bevisst frustrasjon og fantasering rundt vold. Det er ikke kjent at dette har vært omsatt i handling, men involvert personell bør være seg bevisst

muligheten og registrere tendenser. Det virker også som om samtalegruppene har en overveiende positiv effekt i form av bedret livskvalitet i fengslet og bedre forhold til medfanger og ansatte. Imidlertid rapporterer noen få om spenninger med andre medfanger, og risikoen for dette bør følges opp av personalet.

Involveringsnivået i gruppene har en viss overflatekarakter. For eksempel ser ikke gruppene ut til å berøre deltakernes familieliv i særlig grad. Dette setter en grense for involveringen til deltagerne og gjør at distansen til terapi beholdes. Deltakerne skiller mellom å gå i grupper og å gå til psykolog.

Noen av deltagerne i samtalegruppene var tvunget til å delta. Vi fant at det var en sterk tendens til at frivillig deltakelse i gruppene var av betydning. Både holdninger til og utbytte av gruppene virker mer negative hos de som har opplevd å tvinges til deltakelse.

Mangelen på standardisering gjør at de ulike samtalegruppene skiller seg fra hverandre. Dette gjelder ikke minst gruppenes hyppighet og tidsspenn/varighet. For å bedre gjennomføringen av samtalegruppene bør de til en viss grad formaliseres. Optimale rammer ser ut til å være 90 minutter varighet 1-2 ganger i uka med lukket gruppe og et visst minimumsantall ganger. Spesielt bør gruppene ikke være tvungne. Likevel vil det etter forfatterens mening være synd om engasjerte medarbeideres innsats for vanskeligstilte domfelte skulle båndlegges av et for rigid regelverk i forhold til gjennomføringen av gruppesamtalene.

ABSTRACT

As one of many means to prevent further criminal acts, delinquents in prison and probation convicted of violence and/or sexual offences have been offered participation in discussion groups. The discussion groups aim at involving the participants in reflective discussion of episodes of violence, the antecedents and personal consequences. The groups are conducted by two members of staff from either prison or parole services. The Prison and Probation Staff Education Centre (KRUS) has established a special education programme for the group supervisors. The first class has finished its course, and the present paper is an evaluation of the programme.

The evaluation sought to establish answers to the following questions:

What has been the main pedagogic content and form of the education programme?

What has been the effect of the programme on the individual student?

What has happened to the discussion groups during/after the education took place?

How has the education and the conducting of groups affected the professional roles of the participating staff?

How have the groups affected the convicted participants?

How has the education programme affected the ability of the staff to conduct groups, manage their different roles in relation to the offenders, and to take care of themselves during the process?

Will the staff continue to work with groups after the education programme has been terminated?

The participants of two classes were interviewed, as well as other persons connected to the organisation of the programme. The main written sources were analysed. The main findings were discussed, with theoretical references to cognitive psychological treatment techniques, object relations theory, social learning theory and research connected to post-traumatic stress disorder (PTSD) and its treatment.

The main findings were the following:

Every participant in the programme has been very content with the education. This applies also for participants who were initially sceptical, or who initially had no specific interest in this topic. No participant quit prematurely, or has had any complaint about content or form in the programme received.

Moreover, the education seems to have had a practical benefit for the discussion groups, which all seem to proceed according to expectations. All of the group

supervisors who were interviewed describe the work as “stimulating”, and state that the education and the possibility to work with the groups will make it more likely that they will keep their present jobs.

Most of the participating staff has also experienced their daily work as more interesting, as well as other positive effects on their professional roles. No unexpected situations have occurred, neither situations representing a threat or stress to the involved parts.

The positive and encouraging effects of the education programme on the participating staff may be caused by several factors, among them:

The emphasizing of practice because every participant in the programme also was conducting groups for convicts parallel to the programme.

The thematic quality in the programme is very good.

Every participant is subjected to a self-development process which focuses on the student’s own situation.

The self-development process vitalizes the participation by concerning experiences of violence, anxiety, power and powerlessness.

The education and the compulsory individual supervision probably contain an element of co-worker supervision and support group technique, which may be of value to a wider spectre of situations already present in the working environment of the staff.

Experiencing that violence and offenders become comprehensible people, accessible to conversations about violence, is in itself motivating.

There seems, however, to exist a cultural gap between staff involved in the discussion groups and staff "on the outside" of the groups. The involved participants are without exception convinced of the value of the programme, whereas their colleagues seem to regard the groups and the associated education with some reservation. The present report points to a number of implicit theoretical and cultural assumptions in the programmes aimed at influencing convicts, these assumptions being connected to psychological and political aspects of violent crime.

It is recommended that this cultural gap is articulated and offered to further empirical investigation. One of the most central questions remaining to be answered, is whether positive or negative effects on the convicted members of the discussion groups themselves can be documented.

Based on a wish to evaluate the convicts’ experiences with these discussion groups, an evaluation was started in 2001. Twenty-four convicts from four prisons and two offices in the probation service were interviewed in half-

structured interviews. These interviews, which were voluntary, were carried through in protected surroundings in prisons or in the probation service. The interviewed were generally from the desired population; that is persons convicted for serious violence.

Among the persons we interviewed we found the main goal for these groups; “to make a structured situation where the participants sits and talks about violence” to be fulfilled. Another goal of these groups was to inspire the participants start in therapy. This goal did also seem to be fulfilled. Many of the participants underwent therapy for their violence-problems. Some had started in therapy after being in a discussion group, other had started in therapy first. A smaller group was not offered therapy. Those who were motivated to go in therapy within this group expressed dissatisfaction with the lack of such an offer.

Other positive effects of the discussion-groups were also found. For instance did none of the interviewed deny or minimise their own violent crimes. Effects, as being more conscious of violent behaviour in general and of own violent behaviour in special, were also found. The effects of being more aware of these aspects were mainly positive, but could in some occasions increase conscious frustration and violent fantasies. It is not known that this had led to violent behaviour. However, involved personnel should be aware of such a possibility and register tendencies. The discussion-groups were also found to have a predominant positive effect of quality of life of prisoners, and to better relations among prisoners and between prisoners and prisoner-staff. However, a few reported an increase of tension with other prisoners. Consequently, the prison personnel should follow up the risk of this.

The participants’ level of involvement in the discussion-groups was found to be somewhat superficial. For instance, they did not discuss family life of the participants. This restriction of participants’ involvement makes sure that the difference to therapy is maintained. Consequently, the interviewed experienced discussion groups as distinct from therapy.

For some of the interviewed, participation in discussion-group was compulsory. We found a strong negative association between compulsory participation and attitudes to these groups and to the advantage of participating.

The discussion-groups are to a certain degree different from each other because of a lack of standardization. This applies primarily to frequency of meetings, duration of each meeting and the volume of meetings. In order to optimise the effect of the discussion-group they should to a certain degree be formalized. The most optional framework around these groups seems to be 90 minutes duration, one to two times each week, and with a minimum of times. Closed groups seem

to be preferable, and there should not be compulsory participation. However, it would be unfortunate if motivated employees willingness to contribute to these discussion-groups is hampered by a rigid set of regulations.

1.0 INNLEDNING, MANDAT OG PROBLEMSTILLINGER

1.1 Bakgrunn

Samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte er ett av de prioriterte områdene for systematisk arbeid med domfelte innen kriminalomsorgen. Røttene til slikt arbeid strekker seg lengre tilbake, men den formelle starten for dette arbeidet kan tidfestes til Statsbudsjettet for 1994, som inneholdt en post med øremerkede midler til samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte.

Det praktiske initiativet utgikk i stor grad fra Ila landsfengsel og sikringsanstalt, som begynte å utvikle sine egne tilnærminger. Per Isdal fra Alternativ Til Vold (ATV) ble anmodet om å være veileder fra 1995. Dette førte til utviklingen av en spesialopplæring i regi av Kriminalomsorgens Utdanningscenter (KRUS). Målgruppen for spesialopplæringen var tjenestemenn og –kvinner innen fengslene og friomsorgen som skulle arbeide som gruppeledere i samtalegrupper med volds- eller sedelighetsdømte. Spesialopplæringen spenner over ett og et halvt år, og inneholder totalt 18 kursdager spredt over 3 todagers-samlinger i halvåret.

Det første kullet begynte våren 1999 og var ferdig i 2000. Et nytt kull begynte september 2000. En oversikt over det utførte arbeidet som disse kullene hadde utført ved inngangen til 2001, tilsa at mellom 150 og 200 domfelte personer hadde deltatt i samtalegruppene.

1.2 Generelt mandat for evalueringen

Fra Justisdepartementets side forelå det et ønske om å evaluere arbeidet med volds- eller sedelighetsdømte etter ATV-modellen. I 2000 ble det bestemt at spesialopplæringen skulle evalueres først, og at effektene av samtalegruppene med de domfelte skulle evalueres senere. Justisdepartementet ved Erika Tonna og KRUS ved Torunn Højdahl tok kontakt med psykolog Jan Ketil Arnulf, som ble gitt oppdraget å utføre evalueringen av spesialopplæringen i løpet av høsten 2000.

Selve effekten av samtalegruppene på de domfelte ble vedtatt evaluert etter at rapporten fra spesialopplæringen forelå våren 2001. Dette oppdraget ble drøftet med oppdragsgiver (KRUS) på forsommeren 2001, og diskusjonen resulterte i at noen flere metodiske avklaringer måtte gjøres før evalueringen ble igangsatt. I august 2001 ble denne foreløpige evalueringen påbegynt av psykolog Jan Ketil

Arnulf og psykologisk samfunnsviter Bjørn Lau. Denne evalueringen er presentert i kapitlene 4 og 5.

1.3 Oversikt over denne evalueringsrapporten

Kapittel 2 handler om Stortingets og departementets føringer for påvirkningsprogrammer i kriminalomsorgen, om spesialopplæringens teoretiske fundament og om spesialopplæringens eksplisitte og implisitte målsetninger. Dette er det teoretiske grunnlaget for de empiriske vurderinger som gjøres videre i rapporten.

Kapittel 3 handler om den empiriske delen av spesialopplæring.

Kapittel 4 er den foreløpige evalueringen av de domfeltes erfaringer med samtalegruppene så langt.

Kapittel 5 er en samlet vurdering av arbeidet med volds- eller sedelighetsdømte i kriminalomsorgen etter ATV-modellen, slik dette arbeidet kommer til uttrykk i våre funn.

2.0 TEORETISK DEL

2.1 Føringer fra Justisdepartementet og teoretiske implikasjoner, jf St. meld nr 27. (1997-98)

2.1.1 Generelt:

Stortingsmelding 27 97-98 trekker opp målsetninger og virkemidler for kriminalomsorgen (s. 61). I denne sammenhengen blir det vist til at det tradisjonell straffefullbyrding alene ikke er nok til å motvirke ny kriminalitet. Blant de virkemidler som nevnes for å hindre tilbakefall, er ulike programmer som de straffedømte kan delta i, og som gjennomføres av kriminalomsorgen. Samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte nevnes eksplisitt blant disse programmene. Målsetninger og føringer for samtalegruppene finnes i kapittel 5, og de viktigste punktene følger nedenfor:

2.1.2 Generelle mål for programmene

"Programvirksomhetens eksplisitte mål er å motvirke kriminalitet ved å øke domfeltes kompetanse og stimulere til holdningsendringer. Det kan dreie seg om kompetanse til å:

- mestre hverdagens utfordringer
- kontrollere et misbruk
- beherske sosiale omgangsformer
- mestre familie, samliv og seksualitet
- etablere nye relasjoner
- la fornuften styre ens handlinger."

2.1.3 Mål for samtalegrupper med volds- eller sedelighetsdømte spesielt

"Gjennom samtaler om de handlingene som ligger til grunn for dommen, rettes søkelyset mot situasjonen før, under og etter at lovbruddet ble begått. Hensikten er at den dømte skal få økt forståelse for sin egen atferd og lære seg alternative handlemåter når risikosituasjoner dukker opp." (s. 74).

2.1.4 Teoretisk forståelse og virkemidler

Stortingsmeldingen fastslår av volds- eller sedelighetsdømte representerer en spesiell gruppe (s. 63): "Disse ... har i vekslende grad tilleggsproblemer i form av misbruk og psykiske lidelser. Volds- eller sedelighetsdømte kan ha markante personlighetsforstyrrelser og betydelige vansker i samhandling og kommunikasjon med andre mennesker."

Denne gruppen er delvis overlappende med en annen gruppe: "De domfelte som viser manipulerende og kyniske trekk, har ofte lange volds- eller narkotikadommer bak seg. Disse representerer en særlig utfordring, blant annet fordi de så ofte ikke synes 'påvirkelige' og heller ikke ønsker andre forandringer i sin situasjon enn å komme ut av fengslet raskest mulig."

Et generelt personlighetsmessig særtrekk ved mange lovbrøyttere blir (s. 64) beskrevet som "hyperaktivitet, impulsivitet og konsentrasjonsvansker." Stortingsmeldingen utleder av dette at "Impulsiviteten kan medføre at de ikke stopper opp og tenker seg om verken før eller etter at de begår straffbare handlinger og heller ikke lærer av dem etterpå."

I en gjennomgang av tiltak overfor lovbrøyttere med dokumenterte effekter konkluderes det med at noen tiltak har oppmuntrende resultater (s. 65): "Dette gjelder tilnærminger som kombinerer trening i selvkontroll, refleksjon, sosiale ferdigheter og problemløsning og som stimulerer til selvkritisk holdning, aggresjonskontroll og empati." Samme sted legges det til to faktorer som ser ut til å virke inn på effektiviteten av opplegget, nemlig at: "...

- Opplegg som tar utgangspunkt i de aktuelle behovene som foreligger hos den enkelte, viser mer lovende resultater enn tiltak som ikke tar hensyn til dette...
- Teoretisk godt funderte opplegg fremstår som mer virkningsfulle enn de som ikke bygger på et sikkert teoretisk fundament."

Det er mulig å utlede en viss teoretisk og fagideologisk stillingtagen av stortingsmeldingens føringer. Dersom man ser lovbrudd generelt og volds- og sedelighetskriminalitet spesielt, som impulsive, ukontrollerte og lite rasjonelle handlinger, blir poenget ovenfor om impulsiviteten et vannskille. Teoretisk kan man på det punktet velge å fokusere på den emosjonelle impulsiviteten – eller på de sviktende kognitive funksjonene som henger sammen med dette. Departementet foretrekker å satse på det siste og legger ganske tung vekt på kognitive intervensjonsformer i beskrivelsen av programmer som skal (s.69):

- fremme domfeltes vilje til å ta ansvar for egne handlinger og eget liv
- styrke domfeltes evne til situasjonsforståelse og konstruktiv problemløsning
- stimulere til økt innlevelse i offerets situasjon
- styrke de kognitive funksjonene, dvs. evnen til rasjonell tenkning
- fremme evnen til selvkontroll
- bedre domfeltes evne til å mestre dagliglivets krav og utfordringer
- styrke vedkommendes sosiale og mellommenneskelige kompetanse og
- sikre domfeltes økonomiske, bolig- og beskjeftigelsesmessige basis.

Den sterke satsningen på kognitive forståelsesmåter og programmer har antakelig flere årsaker, blant annet følgende:

- Mange lovbrøyttere, mest innen tradisjonell vinningskriminalitet og narkotikakriminalitet har liten utdanning og lav kognitiv kapasitet av ulike andre årsaker (sml. stortingsmeldingen s. 64).
- Kognitive påvirkningsmodeller er sterkt i slekt med alminnelige undervisningsformer som de fleste kjenner fra skolen, og som i ulike former har foregått i kriminalomsorgen i lang tid.
- Kriminalomsorgen har orientert seg mot Canada, der kognitive modeller står sterkt, og hvorfra man allerede har importert programmer til Norge.

En annen grunn til den sterke betoningen av kognitive modeller kan finnes i noen avveininger kriminalomsorgen alltid må gjøre (stortingsmeldingen s. 69): "Fullbyrding av straff skal foregå i en for samfunnet betryggende form.

Innholdet i soningen – arbeid, skole, program og fritid – må tilpasses dette hovedhensynet. *Det vil i praksis kunne innebære at tiltak som kan ha en positiv individuell effekt, i enkelte tilfelle vil måtte vike av hensyn til samfunnsbeskyttelse, likebehandling og fare for unndragelse.*" (min uth.)

Denne føringen er muligens ikke bare myntet på den konkrete gjennomførbarheten av et gitt tiltak, men også på den fagideologiske rammen i tiltakene. Kognitive tiltak er i slekt med formanende tiltak, der representanten for offentligheten kan argumentere for at lovbrudd er galt og henstille til fornuftigere opptreden fra lovbrysterens side.

På denne måten oppstår det noen uuttalte teoretiske premisser for kriminalomsorgens tiltak. Premissene kan leses som om kognitive programmer eller tiltak som kan beskrives som pedagogikk, er påvirkningsprogrammer, mens mer snevert psykologisk orienterte tiltak sees på som behandlingstiltak og bør drives av andre profesjoner utenfor kriminalomsorgen.

Det er mulig å undres på om et emosjonelt orientert tiltak som innebærer forståelsesfull taushet og empati med lovbrysteren i gjerningsøyeblikket, kan være et kulturelt fremmedelement. Dermed vil det ha vanskeligere for å integreres i tiltakenes og ansattes selvforståelse. Men slike tiltak vil kunne gripe fatt i psykologiske prosesser som ikke nødvendigvis kan formuleres innenfor en kognitiv eller pedagogisk ramme, uten dermed å være "psykoterapi". Eksempler på slike prosesser er oppmerksomhet mot indre mental verden, bevisstgjøring av relasjoner til selv og andre, evne til å romme følelser og etablering av tillit og trygge relasjoner.

På denne måten er det tenkelig at ATV-modellen inneholder elementer eller trekk som utfordrer de teoretiske modellene som er lagt inn i stortingsmeldingen. Som det vil framgå nedenfor, er voldskriminalitet en kriminalpolitisk utfordring. Kulturen i kriminalomsorgen er sannsynligvis preget av departementets behov for å vise at man tar voldskriminalitet på alvor og ikke viker fra en restriktiv linje, noe som ville kunne være en belastning for ledelsen både på politisk og administrativt nivå. For å kunne nærme seg dette er det nødvendig å se nærmere på innholdet av ATV-modellen.

2.2 ATV-modellen og dets teoretiske implikasjoner

2.2.1 Generelt

Utviklingen av samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte har gått gradvis gjennom 1990-tallet. Utspringet er knyttet til ulike praksisformer, uten å være

direkte begrunnet i et teoretisk konsept. Ett av de viktigste initiativene ble tatt på Ila landsfengsel i 1994, da direktøren nedsatte en gruppe som skulle organisere samtalegrupper. Volds- eller sedelighetsdømte utgjør en spesielt stor del av de innsatte på Ila, og arbeidsgruppen ville utvikle et system med samtalegrupper som kunne drives av tjenestemenn ved anstalten. Per Isdal, som ledet senteret "Alternativ til vold" (ATV), ble bedt om å veilede gruppene.

ATV arbeider med et eklektisk forhold til teorier, og forfatteren av håndboken for samtalegruppene har et spesielt avslappet forhold til teori. Han er opptatt av å gjøre voldshandlinger begripelige både for utøveren og omverdenen og er dermed mindre opptatt av teoretiske konstruksjoner enn formuleringer som ligger nær hverdagens språk (se nedenfor). Håndboken for samtalegruppene og spesialopplæringen er utarbeidet sammen med to betjenter fra Ila fengsel. På den måten er det vokst fram et praksisnært konsept, der ansattes behov for gruppevirksomhet har smeltet sammen med ATVs veiledningsmetodikk og syn på voldsutøvelse som psykologisk fenomen. Spesialopplæringen har ført dette videre og knyttet opplæringen i sterk grad til konkrete erfaringer både fra samtalegruppene som deltakerne fører, og fra eget liv.

Formuleringene i håndboken knyttes sjelden an til eksplisitte teoretiske referanser. I det følgende skal jeg forsøke å gi en formulering av visse teoretiske implikasjoner som ligger i grunnlagsdokumentet, "Håndbok for samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte". Det vil dessuten vises til hans nylig utkomne bok, "Meningen med volden" (Isdal 2000).

2.2.2 Målsettingen med samtalegruppene

"Målsettingen med samtalegruppene er rett og slett å lage en situasjon (strukturert) der mennesker sitter sammen og snakker om vold (eventuell om seksuell vold/overgrep)." (s. 15)

Målsetningen inneholder på den ene siden en sterkt pragmatisk markering av at dette er et ganske enkelt og på mange måter udramatisk tiltak: I prinsippet kan hvem som helst gjennomføre dette tiltaket, også ansatte i kriminalomsorgen.

Målsetningen inneholder også en teoretisk implikasjon som blir utdypet litt lenger nedenfor (s. 17). Når samtalegruppene virker etter sin hensikt, vil de oppnå følgende effekter:

1. Følelseslette gjennom å dele vanskelige erfaringer
2. Reduksjon av skam gjennom å bli møtt med lydhørhet og forståelse, samt gjennom å oppleve at andre har tilsvarende erfaringer.

3. Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger gjennom å måtte argumentere for seg
4. Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger ved å lytte til andres erfaringer
5. Ny forståelse gjennom at man setter erfaringer i sammenheng med hverandre eller ser en sak fra nye vinkler

Her igjennom kommer man til den endelige målsetningen med samtalegruppene, nemlig at:

"Samtalegruppene skal inspirere deltakerne til å jobbe aktivt videre med seg selv, for eksempel ved at flere velger å oppsøke profesjonell behandling under soningen eller etter løslatelse."

2.2.3 Teoretiske implikasjoner

Det teoretiske perspektivet som kommer fram her, inneholder riktignok sterke kognitive komponenter – sml. punktene 3 og 5 ovenfor. Likevel inneholder punktene 1,2 og dels 4 en vektlegging av en annen side ved voldsutøvelsen – et sterkt følelsesmessig engasjement, både i voldsepisodene selv og i ønsket om å forsvare seg mot påvirkning fra andre. I beskrivelsen av hvordan voldsdømte og omgivelsene vanligvis omgås voldsbruken, skriver Isdal: "...

- Dersom [volden] forsøkes påpekt av andre, skjer dette gjerne i form av en konfrontasjon eller et angrep, der det vil være naturlig at den konfronterte forsvarer og beskytter seg (gjennom benekting og bagatellisering, eksternalisering og ansvarsfraskrivelse).
- Dersom den omtales av den innsatte selv, blir dette gjerne på måter som virker selvbeskyttende (i form av skryt, bagatellisering eller overdrivelse, omskriving osv.), fordi det vil være viktig for ham hvordan andre ser ham.
- Voldserfaringer er ofte skammelige – kanskje særlig for menn og vil derfor tendere til å skjules eller fornektes innenfor rammene av et "tøft" system som fengselet.

Voldsutøvelse trer fram som et produkt av sterke emosjonelle prosesser, og voldsutøveren er under påvirkning av sterke følelsesmessige forsvarsmekanismer som en slags mental fortsettelse av volden og de konfliktfylte situasjonene.

Slik blir det teoretiske fundamentet i ATV-modellen i en viss forstand psykodynamisk, men ikke i Freudiansk forstand. En nærmere tradisjon er antakelig en eksistensialistisk, psykodynamisk modell: Den sentrale utfordringen ligger i de voldsdømtes emosjonelle konflikter med utenverdenen og seg selv. Først når det er skapt en situasjon der dette har roet seg, vil den

voldsdømte kunne åpne for en kognitiv bearbeiding av synet på konflikter, alternative konfliktløsninger og seg selv som voldsutøver.

Sagt på en annen måte: Sterke emosjonelle prosesser skaper voldelig impulsivitet, og de samme emosjonelle prosessene gjør utøveren utilgjengelig for den selvransakelse som kreves av et sterkt kognitivt program. Samtalegruppene skal nettopp skape tilgjengelighet ved teknikker som gjør deltakeren trygg og dermed reduserer de emosjonelle spenningene. Dersom gruppelederne lykkes med dette, ligger forutsetningene til rette for en bevisstgjøring omkring voldsepisoder, konflikter og egne valg.

I forhold til de teknikker som betones i Stortingsmelding 27 er ATV-modellen bare begrenset kognitivt, og bare begrenset teorifundert. For ATV-modellens teknikk er første skritt å skape en emosjonelt avtrappet situasjon, preget av empati, forståelse og ikke-fordømming – samtaler om de "riktige" holdningene til vold og konfliktløsning kommer først i annen rekke, når deltakernes forsvar er trappet ned, og alliansen mellom deltakere og gruppeledere er på plass.

Denne komplekse teoretiske formuleringen uttrykkes mer likefram av Per Isdals påminnelse til deltakerne i spesialopplæringen: "Det er viktigere å få ting ut av folk enn inn i folk."

På denne måten vil ATV-modellen stå i kontrast til mange av de andre programmene omtalt i stortingsmeldingen. Under noen synsvinkler vil kanskje også metoden virke som om den er i konflikt med kriminalomsorgens kultur (se ovenfor). Mer emosjonelt orienterte tiltak vil dessuten fort se ut som "psykoterapi" eller behandling, der meldingen (s. 62) mener "ansvaret ligger hos de instansene som etter lovgivningen er tildelt de respektive oppgavene."

Er det mulig å analysere disse tilsynelatende motsetningene nærmere?

2.3 Teoretiske modeller – diskusjon

Verken Stortingsmeldingen eller Håndboka for samtalegrupper er teoretiske manifeste i seg selv. Som vist ovenfor, er det likevel teoretiske implikasjoner i begge dokumenter som lar seg diskutere og sammenlikne.

Tre forhold ved samtalegruppene kan være verd en nærmere teoretisk betraktning:

- 1) Volds- og sedelighetsforbrytelser som psykologisk fenomen og kriminalpolitisk utfordring

- 2) Psykologisk teori om forsøk på å endre menneskers voldsatferd. Samtalegruppene og fengselsansattes egnethet for å drive grupper.
- 3) Spesialopplæringens verdi for de nødvendige ferdigheter som gruppeledere.

Hvert av disse punktene vil bli drøftet nedenfor.

2.3.1 Volds- og sedelighetsforbrytelser som psykologisk fenomen og kriminalpolitisk utfordring

Det følger ikke her en inngående drøfting av psykologien i slike forbrytelser, men noen få hovedpoeng skal anføres.

Volds- og sedelighetskriminalitet skiller seg ut fra nesten alle andre lovbrudd gjennom et spesifikt psykologisk moment: Den voldelige relasjonen mellom overgriper og offer er en sentral del av forbrytelsen. Offeret er ikke bare gjenstand for den fysiske maktutøvelsen, men vil i de fleste situasjoner måtte oppleve redsel, fornedrelse, avmakt og smerte som en vesentlig del av hendelsen. Dette kommer til uttrykk i den strengere straffeforfølgningen av voldshandlinger der det foreligger forsett. Blant volds- og sedelighetsutøverne er det et uinteressant mindretall som har utøvet uaktsom vold eller som har utøvet drap uten noen smerte fra ofrenes side i gjerningsøyeblikket. Stort sett er voldens viktigste mål en psykologisk relasjon som gir overgriperen følelsen av kontroll og styrke, mens offeret opplever angst og avmakt.

Det gjelder derfor det samme for voldsforbrytelser som for krig. Den prøyssiske militærteoretiker og general Clausewitz (1968) definerer krig slik: "Krig er [...] en voldshandling som sikter mot å tvinge motparten til å føye seg etter vår vilje." (min overs.) Volden er egentlig bare et middel, der hensikten er å underkaste andre under vår vilje. Oftest er det ikke meningen å knuse motparten helt, men trusselen om å bli knust må oppleves som reell.

Voldelige overgrep mot andre mennesker vil i likhet med krigshandlinger også ha en form for rasjonalitet, men denne rasjonaliteten vil oftest være preget av øyeblikkets følelsmessige tilstand. Blant volds- eller sedelighetsdømte vil det mer være en regel enn et unntak at gjerningsmannen selv var et offer under oppveksten. Fortolkning av situasjoner som utløser vold eller seksuelle overgrep, vil ofte innebære en forståelse av gjerningsmannens egen svakhet og redsel for kontrolltap. Av åpenbare grunner er dette et sårbart tema for samtaler etterpå – for det første fordi det er skambelagt og truende samtaletemaer. For det andre var antakelig de tidlige, angstprovoserende oppvekstbetingelsene sterkt bidragsytende til den omtalte impulsiviteten som kjennetegner mange slike mennesker (Grünfeldt 1993).

Voldens angstskapende karakter er også av sentral betydning for den kriminalpolitiske oppfatningen av hva som er korrekt reaksjon overfor domfelte. I de senere år har de politiske miljøene blitt stadig mer opptatt av voldens uttrykksformer i samfunnet, og noen drapssaker har fått ubehagelige konsekvenser for både politiet, påtalemakten og fengselsvesenet. Justisdepartementet vil antakelig kjenne et sterkt press mot den politiske ledelsen dersom man blir mistenkt for å ta lett på voldskriminalitet.

Å betrakte den voldskriminelle som offer i seg selv vil isolert sett kunne være en tilnærming som virker provoserende på mange. Dessuten vil man lett kunne stimulere en bekymring for at naiv omgang med voldskriminelle kan innebære fare for tjenestemenn og -kvinner, for tidligere ofre og for andre uskyldige tredjeparter. Selv om ingen konkrete tragedier inntreffer, vil man i ytterste konsekvens kunne tenke seg at den politiske ledelsen blir truet dersom ansatte blir framstilt som om de forstår, unnlater å påtale eller endog har medfølelse med voldshandlinger. I forhold til sedelighetsdømte vil en slik tilnærming dessuten innebære pikante forhold med stor salgsverdi i tabloidmedia og dermed raskt kunne nå media i forvridd form.

Å skape en sammensatt forståelse av voldsdømtes tanke- og følelsesmønstre er derfor en utfordring, både i personlig, faglig og kriminalpolitisk forstand, og dette vil merkes i kriminalomsorgens kultur.

Det finnes teoretiske modeller som inkluderer både et kognitivt mestringsperspektiv og et emosjonelt, psykodynamisk perspektiv. Den britiske psykiateren Patrick Gallway (1985) har utviklet en teoretisk modell for forståelse og behandling av volds- og sedelighetskriminalitet som bygger på begge perspektiver.

Gallways betrakter kognitive ferdigheter som tilgjengelige mestringsressurser av ulike slag. Når personer kommer til kort i livet og opplever ulike frustrerende situasjoner, oppstår en indre krise dersom mestringsressursene ikke strekker til. Denne indre krisen håndteres ulikt av ulike mennesker. Mens de fleste mennesker er i stand til å romme sitt eget indre kaos og lide under eget indre ubehag, finnes det andre personer som ikke greier det. I stedet vil det indre kaoset trenge gjennom som behov for å handle, gjenvinne kontrollen over en trussel som best oppfattes som en ytre fiende, og som deretter forsøkes ødelagt eller pasifisert gjennom vold. Denne tilstanden er preget av manglende eget ansvar og skyldtildeling til andre, bagatellisering av eget bidrag til situasjonen eller regelrett benekting av det inntrufne fordi det virker fjernt når følelsene har lagt seg.

Gallways teoretiske grunnlag i beskrivelsen av dette fenomenet er hentet fra den psykoanalytiske tradisjonen etter Klein og Bion (for eksempel Bion, 1989). I denne tradisjonen beskrives slike tilstander som "mangel på containment", dvs. manglende evne til mentalt å romme indre opprivende inntrykk. Det er i og for seg uinteressant om dette skyldes arv eller miljø, men det vil oftest være ledsaget av en historie knyttet til ukontrollerbare impulser fra selv eller andre i onde sirkler gjennom oppveksten.

Wilfred Bions bidrag i denne teorien er begrepene "alfa-" og "beta"-elementer. Disse skal forklares kort her. Bion oppfatter bevisst tenkning som sluttproduktet av flere mentale prosesser. Alle inntrykk som formidles til bevisstheten, oppstår først i en ureflektert, organisk registrering av inntrykk utenfra og innenfra. Disse ureflekterte, ubevisste inntrykkene kaller Bion for "beta"-elementer og er til stede fra fødselen av. Gjennom spedbarnsstell og oppvekst blir barnet gradvis hjulpet til å romme sine egne indre inntrykk. Det skaper bevisst tenkning, de såkalte "alfa"-elementene, og en reflektert holdning til at ens egne inntrykk er "inne i en", noe man har et ansvar for. Dersom barn blir overstimulert eller mangler omsorgsfigurer som ikke rommer egne inntrykk, kan evnen til å transformere inntrykk fra beta- til alfa-elementer bryte sammen. Slike personer vil kunne ha vanskeligheter med å bruke sin egen bevissthet til å overvåke sine egne indre prosesser og risikerer impulsiv, gjerne truende atferd under press.

Ekstremt skremmende situasjoner, bruk av vold og uvanlige seksuelle situasjoner, er eksempler på situasjoner som kan få alfa-transformasjonen til å svikte, gjerne fordi vedkommende har vært traumatisert av slike hendelser før. Personer som bærer slike sårbarheter, vil ofte ha et uforløst ønske om en "container", en relasjon til en person som holder ut å dele på vedkommendes smertefylte inntrykk og sinnsstemning.

Gallways syn på endringsarbeid med voldsdømte er at "containment" og opplæring i mestrings teknikker må inngå i et planlagt samspill, fordi situasjonene der voldshandlingene fant sted ofte (men ikke alltid) vil ha vært situasjoner der det forelå en nedsatt evne til å romme egne erfaringer. Det er dette som skaper den voldsdømtes kjente tendens til bagatellisering, benekting og manglende ansvar, og som mobiliserer et aggressivt forsvar mot andre menneskers forsøk på å snakke ham til rette. På en måte er det derfor riktig å si at voldsepisoder oppleves traumatiske for gjerningsmannen også (selv om dette ikke på noen måter fritar for ansvar).

2.3.2 Endring av voldsatferd. Samtalegruppene og ansattes egnethet for å drive grupper.

Tar man utgangspunkt i Gallways teorier om kriminell voldsatferd, finner man to likeverdige retninger å gå: Man kan gi voldsutøveren bedre mestringsressurser gjennom ulike opplærings- og mestringsprogrammer, eller man kan prøve å gi vedkommende økt evne til "containment", dvs. "romming" av egne opplevelser gjennom at andre hjelper til å romme dem. Gallway mener at man aller helst bør prøve begge deler i et gjennomtenkt opplegg.

Gallway er imidlertid psykiater og skriver om tilnærminger som er mulige i et behandlingsmiljø, selv om han også arbeider i anstalter. Hvilke tilnærminger er mulige for tjenestemenn og -kvinner innenfor rammen av et fengsel eller innenfor oppdraget til Kriminalomsorg i frihet?

Kriminalomsorgen i Norge påtar seg ingen behandlingsoppgaver, men legger i stedet omfattende føringer for såkalte "påvirkningsprogrammer" (St.meld. 27 97-98 kap. 4 s. 48, kap. 5 s. 62). Det vil kunne hevdes at det går en flytende grense mellom mange av påvirkningsprogrammene og kognitive behandlingsteknikker. Det siktes da særlig til den teoretiske arven fra kognitiv atferdsmodifikasjon (for eksempel Meichenbaum, 1986) og rational-emotive therapy (for eksempel Ellis). Det er også nær tilknytning til sosial læringsteori og tanken om mestring eller self-efficacy, slik dette er beskrevet av Bandura.

Slike teknikker har hatt dokumenterte effekter på flere typer psykiske problemer, bl.a. moderat rusmisbruk, depresjon og angstlidelser av ulike slag. Teknikkene har flere fordeler, bl.a. muligheten til å inngå i behandlingsopplegg av svært begrenset varighet, og som manualer der hjelpepersonell med lavere utdanning kan ta i bruk teknikken etter opplæring.

Dermed burde slike teknikker være nyttige innen kriminalomsorgen. De har imidlertid visse begrensninger.

Opphavsmannen til rational-emotive therapy, Ellis, advarte tidlig mot at slike teknikker kan misbrukes ved at hjelperen begynner regelrette argumentasjoner med sine klienter. Beck, som utviklet en liknende tilnærming mot depresjoner og senere rusmisbruk, advarte mot det samme (1979). Siktemålet er å få klienten til å vurdere sine egne selvinstruksjoner eller "indre stemme", ikke å argumentere med vedkommende – det vil oftest bare produsere motstand. Man er altså avhengig av et grunnleggende tillitsforhold mellom terapeut og klient, der klienten frivillig legger fram sine indre, "irrasjonelle" selvinstruksjoner.

En annen mulighet er å se på slike teknikker som undervisningsopplegg, der man ikke går veldig langt inn i hver klients egen tankeverden, men tilbyr alternative forståelsesmodeller (for eksempel programmet "Mitt valg"). Men selv pedagogisk orienterte tilnærminger krever en godartet tilknytning mellom elev og lærer og dessuten en orientering mot elevens egen situasjon for at det skal motiveres til læring.

Det er heller ikke slik at kognitive, manualiserte teknikker ikke setter krav til utøverens psykologiske kompetanse. Folks alminnelige forståelse av språket har en tendens til å sette for raske likhetstegn mellom det en person sier og det han forstår eller aksepterer selv. Dette kommer som regel til uttrykk i folks vanlige diskusjoner med hverandre, der hensikten er oppnådd når motstanderen gjentar de "riktige" standpunktene. I noen mindre gjennomtenkte tilnærminger til kognitive og suggestive teknikker blir talespråket nærmest brukt som et "programmeringsspråk", idet man tenker at den som kan si de riktige tingene, også tenker de riktige tingene. Dette er ikke en holdbar språkpsykologisk tankegang, noe jeg har dokumentert annetsteds (Arnulf, 1995). Stortingsmeldingens omtale av såkalte "tenketreningsgrupper" (s. 71) kan tyde på en litt vel uproblematisk forhåpning til kognitive påvirkningsprogrammer og en lite bevisst holdning til de relasjonelle betingelsene som må til for at slike teknikker skal virke (Arnulf, samme sted).

En tilbud til de domfelte, der de kan å få hjelp med emosjonelle problemer og inngå i relasjonsorienterte samtalegrupper, kan på den annen side virke som et skritt i retning av vanlig psykoterapi. Dette behøver ikke nødvendigvis å være slik. På samme måte som at de kognitive teknikkene tas i bruk utenfor klinikkene, er også emosjonelle prosesser satt bort med godt hell i andre sammenhenger uten at det blir "psykoterapi" av det.

To eksempler er for eksempel SOS-telefoner for ulike slags psykososiale problemer, men ikke minst debriefing i kollegagrupper hos yrkesutøvere som møter traumatiske episoder i arbeidet. Den siste varianten har størst relevans i denne sammenhengen.

Post-traumatisk stressforstyrrelse (PTSD) er den moderne diagnosen for en psykiatrisk tilstand som inntreffer etter en sterkt belastende eller provoserende begivenhet, som ran, krig, voldtekt eller naturkatastrofer. PTSD er en diagnose som har mange forløpere, bl.a. "granatsjokk" og "krigsnevrose". Yrkesutøvere som politi, brannmenn, ambulanspersonell, offiserer og soldater vil ofte være utsatt for episoder som kan utløse PTSD. En av de viktigste behandlingsteknikkene for et aktuelt PTSD er såkalt "psykologisk debriefing" eller en emosjonelt trygg og åpen gjennomgang av den belastende episoden med andre mennesker (Weisæth & Mehlum 1993).

Erfaringen har vist at den beste debriefingen ofte er den som finner sted i kollegagruppene. Det er derfor vanlig i dag å opprette kollegagrupper, for eksempel blant politifolk og brannmenn og å instruere soldater i debriefingsteknikk med hverandre.

Dersom man oppfatter volds- eller sedelighetsdømte som traumatiserte personer, slik det ble beskrevet ovenfor, vil man kunne oppfatte samtalegruppene som en type debriefing-grupper. Voldsdømte inngår ikke i noe naturlig "kollegafellesskap", men gruppesammenhengen med andre domfelte og ansatte som gruppeledere har en helt klar karakter av slik debriefingsgruppe.

PTSD er en diagnose som ofte gis til "fortjent trengende", dvs. lovlydige mennesker som blir utsatt for uprovosert vold utenfra, som for eksempel når en bankfunksjonær utsettes for et ran. Voldsutøvere vil imidlertid selv ofte være et resultat av traumatiserende begivenheter (Grünfeldt 1993). PTSD og senreaksjoner etter krigshandlinger er vanligere for mennesker som har vært utsatt for vold i tidlig alder, slik som familievold, noe som ikke er uvanlig blant voldsutøvere. Slik kan det hevdes at en rekke lovovertredere faktisk er dårligere rustet mentalt til å takle vold enn "vanlige" intakte mennesker og mer sårbare for PTSD og liknende forstyrrelser.

Gallways teoretiske arv fra objektrelasjonsteorien, særlig Bions og Fairbairns bidrag, er faktisk i stor grad hentet fra arbeid med krigsnevroses etter første og andre verdenskrig. I denne tradisjonen er reaksjonene på vold å oppfatte som tilbakekomsten av ufordøyelige, smertefylte mentale skader, og den viktigste akutte hjelpen er "containment", at noen rommer vedkommendes opplevelser og reaksjonene på dem – uten å skulle gjøre noe bestemt med det.

Under dette perspektivet er det teoretisk mulig å formulere samtalegruppene som debriefingsgrupper for mennesker som selv har vært med på å utløse den volden de har vært rammet av (heller ikke ulikt situasjonen for mange krigsdeltakere). I en slik gruppe vil den uforbeholdne, lyttende holdningen fra deltakerne, taushetsplikten og en empatisk, ikke-moraliserende linje være første bud. I tillegg vil det være viktig å være åpen for de spesielle, individuelle variasjoner over temaet, fordi dette nettopp hører til det personlige og sårbare for deltakerne. En programfesting av samtalen på forhånd ville være en prematur kognitiv konfrontasjon og motvirke gruppens hensikt.

Fordi gruppens primære mål bare er å romme det inntrufne, og fordi gruppedeltakerne er vel så viktige som gruppelederne, er det ikke viktig hvilken profesjon gruppelederne har, så lenge de er seg sin rolle og sin funksjon bevisst. Det er derfor ikke noe prinsipielt til hinder for at de skal kunne gjøre dette.

Samtalegruppens mål, slik Per Isdal sier det, er rett å slett å få folk til å snakke om vold. Dette kommer som regel til å gjøre dem mindre redde for temaet selv, og vil være en første betingelse for at de går videre med andre behandlingstiltak.

En slik målsetning harmonerer godt med føringene i St.Meld. 27, s. 69: "Det er i seg selv betydningsfullt om man hos de domfelte kan sette i gang en utviklingsprosess som øker selvinnsikten og –kontrollen og styrker evnen til et konstruktivt samarbeid med andre mennesker."

Hva skal til for at ansatte skal være seg sin holdning bevisst og kunne jobbe med slike grupper?

2.3.3 Spesialopplæringens verdi for den nødvendige kompetanse som gruppeledere.

2.3.3.1 Trygghet og kompetanse

Som nevnt ovenfor, er det mulig å se på samtalegruppene for volds- eller sedelighetsdømte som debriefingsgrupper for traumatiserte mennesker. Hva går debriefing ut på, og hvordan rimer dette med spesialopplæringen?

Mehlum og Weisæth (1993 s. 243 ff.) beskriver tre trinn i debriefingsprosessen: 1) reetablere trygghet, 2) rekonstruere traumehistorien, og 3) knytte individet til nettverk og samfunn.

Å reetablere trygghet vil iflg. forfatterne gå ut på at "Ro er like smittsomt som usikkerhet!... Nøkkelen til opplevelse av trygghet er at situasjonen innrettes konsekvent slik at den står for det diametralt motsatte av traumat: Kontrollen over situasjonen tilbakeføres til offeret, og intet skjer uten av offeret er forhåndsinformert og har samtykket..."

Rekonstruksjon av traumehistorien stiller bl.a. følgende utfordringer: "Det vanskeligste for hjelperen... er å finne den riktige balanse mellom dissosierte, fortrenge erindringer, slik at disse slipper frem som gjenopplevelser av den traumatiske situasjonen på den ene siden og støtte og trygging av tilstanden på den annen side. Behandleren må orke å høre om skrekkelige detaljer. Det kan være nødvendig å ha egen støtte for ikke å risikere sin egen helse i dette arbeidet... Det å bli stilt overfor forferdelige uopprettelige hendelser som har skjedd, kan stille betydelige krav til egen tåleevne."

De viktigste ingrediensene i opplæringen av slikt personell blir derfor å gi trygghet til personalet som kan formidles til gruppemedlemmene, samt å sørge for veiledning slik at det ikke oppstår situasjoner som blir umulige eller overbelastende for gruppelederne.

Trygghet kan betraktes som et resultat av kompetanseoppbygging. Kompetansebegrepet innebærer noe mer enn faktakunnskap. "Realkompetanse" er et ord som understreker den praktiske siden av begrepet til forskjell fra boklig lærdom. Ordet "kompetanse" kan for eksempel defineres som kunnskap, evne og vilje til å løse en bestemt oppgave. En slik definisjon vektlegger ikke minst motivasjonens betydning for å omsette kunnskaper i praksis.

Ifølge Bandura (1995) er det to sentrale kilder til troen på egne evner: Å ha konkrete erfaringer av å ha prøvd og ha lyktes, samt å ha opplevd en nær rollemodell som har lyktes.

En gitt situasjon kan sees som en trussel eller en utfordring, avhengig av hvilken kompetanse man har. Å ta imot opplevelser om voldsepisoder fra mennesker i vanskeligheter vil fort kunne oppleves truende, og det er viktig at gruppelederen kjenner en trygghet som er overbevisende på både gruppemedlemmene og gruppelederen selv. Å mestre metodikken er første skritt.

2.3.3.2 Samtalegrupper for volds- og sedelighetsgrupper – ATV-modellen

Metoden består av følgende ledd:

- **Kvalitetssikring av gruppelederne:** Gruppelederne har gjennomgått spesialopplæringen og fyller ellers forutsetningene nevnt i kapitlet ovenfor. Det vil si at gruppelederne har en bred forståelse av vold og voldskriminalitet.
- **Rammebetingelser:** Det skal skapes en ramme for gruppene som gjør prosessen mulig. Dette handler om å rekruttere riktig målgruppe, finne rom og tid og avklare rollene med deltakerne. Rammen handler både om gruppeledernes evne til å forstå betydningen av stabile rammer for gruppeprosesser, og deres mulighet til å organisere den konkrete rammen innenfor egen virksomhet. Gruppene skal møtes i et nøytralt rom der de ikke forstyrres, ha maksimum 6 deltakere, møtes hver uke eller annen hver uke, og møtet varer 1 ½ time. Alle deltakerne skriver under på taushetsplikt. Man tar ikke med deltakere som sitter i varetekt, eller som snart løslates, eller som er psykotiske. Rollene skal avklares, slik at deltakerne har klart for seg hvordan gruppelederrollen skiller seg fra rollen som for eksempel betjent.

- **Kommunikasjon:** Metoden skal først få deltakerne til å begynne å snakke om seg selv, dernest å snakke om vold. Det finnes mange årsaker til at mennesker vil eller ikke vil snakke om seg selv. Her slutter derfor muligheten til å programfeste gruppeprosessen. Gruppelederne trenes til å være responsive overfor deltakernes personlige, kulturelle og situasjonelle betingelser. De får i oppdrag å skape tillitsfulle relasjoner til deltakerne. Dernest får de trening i spørreteknikker som åpner samtaler, bringer deltakerne på gli og skaper en lyttende, respektfull holdning fra gruppelederens side. Her kommer øvelsene inn som et mulig, men ikke obligatorisk hjelpemiddel for å oppnå samtaler om vold. Ethiske rammer vil kunne regulere hvilke virkemidler som brukes, slik at samtalen foregår med respekt. Den respektfulle relasjonen har forrang for øvelsene, slik at disse heller skal tilpasses situasjon, deltakere og tema. Endelig blir gruppelederne opplært i å være oppmerksomme mot etterreaksjoner og samspillet med andre gruppedeltakere.
- **Gruppeprosess:** Deltakerne vet ikke hvor de er på vei, men gruppelederne har som oppgave å hjelpe til med en prosess som består av tre ledd: Åpenhet, Forståelse og Endring. Dette er kjernen i metoden, og er vanskeligst å forhåndsprogrammere. Åpenhet foreligger ikke før det er en realitet for deltakerne, og gruppelederne må ha nødvendig oppmerksomhet og sensitivitet for når dette skjer. Forståelsen er de sentrale øyeblikkene når sammenhengen mellom volden og dens aktører står klarere frem for deltakerne. "Forståelse" er ikke et enkelt fenomen, men handler om å etablere sammenhenger der det tidligere var automatiserte handlinger, benektelse og ansvarsfraskrivning. Det er i denne fasen ansvaret for volden blir tilgjengelig for deltakerne. Endring er muligheten for – og observasjonen av – at synspunktene som hevdes, forflytter seg i retning av større ansvar, større toleranse og større forventninger til egen utvikling i forholdet til vold. Det er denne fasen som må oppnås for at gruppa skal være en suksess, og deltakerne skal ville oppsøke videre hjelp senere.

2.4 Programmet for spesialopplæringen av gruppeledere

Isdal og Nørbech har selv redegjort utførlig for spesialopplæringens hensikt og form. Det følgende er et noe forkortet resymé av spesialopplæringen:

Samtalegruppelederens kvalitet avgjøres av to forhold:

- 1) *Erfaring (kombinert med kontinuerlig veiledning)*
- 2) *Kunnskap gjennom kurs og teoriformidling.*

For å komme i betraktning som gruppeledere, må tilsatte innen fengslene og friomsorgen tilfredsstille følgende vilkår:

- a) Ha gjennomført spesialopplæringen i samtalegrupper*
- b) Drive gruppe mens spesialopplæringen pågår*
- c) Ha etablert veiledningsforhold*

Spesialopplæringen går over 1,5 år og inneholder totalt 18 kursdager spredt over 3 todagers-samlinger i halvåret. Kursdagene er ment å skulle favne følgende 4 områder:

Teori og empiri dvs. psykologisk og sosiologisk forståelse av mennesket generelt og vold- og sedelighetsproblematikk spesielt. Målsetningen med teoriundervisningen er å styrke gruppedeltakernes kunnskapsbasis.

Selvutvikling, der gruppedeltakerne skal arbeide med seg selv, sine holdninger, bakgrunn, moral og reaksjonsform. Vi inviterer deltakerne til å bruke seg selv og komme med eksempler fra eget liv. Formålet er at:

- 1) Gruppeledere blir bedre når de har erfart metodene brukt på seg selv,*
- 2) Gruppelederne styrkes som mennesker*
- 3) Gir temaene større aktualitet fordi selvutviklingen alltid knyttes til temaet på en samling*

Veiledning, der det trekkes inn situasjoner fra deltakernes egne grupper når det er situasjoner som står i forhold til samlingens tema.

Oppgaver: Spesialopplæringen skal lære deltakerne nye oppgaver for å sette i gang samtaler i gruppene.

Temaer for 8 amlinger er:

- 1. Aggresjon og følelser*
- 2. Kjønn og vold*
- 3. Voldsteorier*
- 4. Rus og vold*
- 5. Seksualitet*
- 6. Gruppeprosesser*
- 7. Kommunikasjon og samtaleteknikk*
- 8. Avslutning/oppsummering*

Effekten av spesialopplæringen skal være høy kompetanse i forhold til:

- Drift av samtalegrupper*
- Økt generell psykologisk kunnskap*
- Teoretisk forståelse av vold og aggresjon*
- Teoretisk forståelse av seksualitet og overgrepssproblematikk*

- *Særlig ekspertise i forhold til samtaleteknikker*
- *Kompetanse på "vanskelige samtaler"*
- *Etisk grunnsyn i forhold til arbeid med mennesker i en sårbar situasjon*

(Isdal & Nørbech i et skriv til KRUS, lett forkortet av meg.)

Dette programmet bør leses opp mot målsettingen for samtalegruppene, som lyder slik:

"Målsettingen med samtalegruppene er å lage en situasjon der mennesker sitter sammen og snakker om vold, og der dette skal inspirere deltakerne til å jobbe aktivt videre med seg selv."

Det er verdt å merke seg fraværet av et konkret, didaktisk program for samtalegruppene, slik dette finnes i noen andre gruppeprogrammer innenfor kriminalomsorgen. Hensikten med gruppene er å skape en samtalesituasjon som i svært stor grad er åpen for det materialet deltakerne selv trekker inn i gruppa. Derfor er også spesialopplæringen en bredt anlagt prosess. Den skal sette gruppelederne i stand til å håndtere disse noe uforutsigbare samtalsituasjonene uten å lage standardløsninger på forhånd.

De sentrale komponentene i spesialopplæringen er å formidle trygghet via realkompetanse, samt evne til å gjøre bruk av veiledning overfor egne reaksjoner. Et moment som ikke er omtalt i planen, men som ligger implisitt i spesialopplæringen, er muligheten for modellering. Under spesialopplæringen opplever gruppelederne ikke bare at metodene blir brukt på dem selv. De blir også eksponert for en tydelig modell som gruppeleder (Per Isdal) og knyttet til ham via egenutviklingen. Slik sett er kriteriene for kompetanseutvikling og mestring fra kapittel 2.3.3.1 ovenfor godt ivaretatt, i alle fall slik det står på papiret.

Spørsmålet om hvorvidt dette har skjedd i praksis, behandles i kapittel 4.

3.0 EVALUERING AV SPESIALOPPLÆRINGEN

3.1 Premisser for evaluering av spesialopplæringen

Det var heller ikke meningen å lage en strengt kvantitativ evaluering av spesialopplæringens effekt – til dette forelå det verken entydige problemstillinger eller målinger av deltakernes kompetansenivå før gjennomført spesialopplæring.

Hensikten med evalueringen er heller å sammenfatte de erfaringer som ansatte har gjort med spesialopplæringen, forsøke å beskrive de mest sentrale sidene ved spesialopplæringen og gjøre en foreløpig vurdering av hvordan opplegget har fungert. Følgende mandat ble gitt for evaluering:

- Hva har vært spesialopplæringens viktigste pedagogiske innhold og form?
- Hvilken effekt har spesialopplæringen hatt på den enkelte deltaker?
- Hvordan har det gått med samtalegruppene under/etter spesialopplæringen?
- Hvordan har spesialopplæringen og driften av gruppene virket inn på ansattes yrkesroller?
- Hvilken effekt har gruppene hatt for de innsatte gruppedeltakerne?
- På hvilken måte har spesialopplæringen virket inn på ansattes egnethet til å gjennomføre grupper, håndtere ulike roller overfor de innsatte og til å ivareta seg selv i prosessen?
- Vil gruppelederne fortsette å drive gruppearbeidet etter avslutning av spesialopplæringen?

Meningen var også at denne evalueringen skulle bidra til å avklare problemstillinger som kunne underkastes en nøyere, empirisk og evt. kvantitativ undersøkelse neste år. Mandatet legger dermed opp til at evalueringen langt på vei er en kvalitativ prosess. Den viktigste empirien vil finnes hos berørte ansatte, deres nærmeste samarbeidspartnere, samt hos KRUS og ATV.

Det finnes et visst utgangspunkt for å studere effekter av spesialopplæringen, idet man høsten 2000 satt med to kull. Kull 1 hadde alt gjennomgått spesialopplæringen, mens kull 2 akkurat var i gang med å starte opp. Dersom de to kullene er sammenliknbare, kunne man metodisk sett betrakte dem som samme kull "før" og "etter" gjennomføring av spesialopplæringen.

Hvor sammenliknbare er kullene?

Kull 1 hadde 13 deltakere, der tre var fra friomsorgen og 10 deltakere var fra fengslene. I Kull 2 er det 5 deltakere fra friomsorgen og 5 fra fengslene.

Medarbeiderne fra friomsorgen har oftest 3-årig høgskoleutdanning (oftest sosionom eller barnevernspedagog), mens medarbeiderne fra fengslene vanligvis har Fengselsskolen, dvs. ett praksisår og ett teoriår. Det har også vært deltakere fra begge sektorer som har hatt annen bakgrunn og erfaring.

Kullene er forskjellige mht. vektingen av medarbeidere fra hhv. fengslene og friomsorgen, men virker for øvrig sammenliknbare i forhold til spesialopplæringens form, innhold og relevans for praksis i yrkesrollen. Dersom forskjeller mellom kullene ellers skulle være utslagsgivende for evalueringen av tiltaket, må det knyttes til konkrete aspekter ved opplæring, praksis og deltakernes egen bakgrunn (se nedenfor). Det kommer ellers ikke til å anføres statistiske metoder som gjør sammenliknbarheten kvantifiserbar.

3.2 Andre problemstillinger

Forfatteren ble nokså raskt slått av en spesiell egenhet ved dette oppdraget. Det var en ganske utbredt oppfatning at deltakerne i spesialopplæringen, dvs. Kull 1, var mer enn alminnelig fornøyde med spesialopplæringen – så fornøyd at de selv litt spøkefullt betegnet seg som "frelst" ift. samtalegruppen som metode. Samtidig fikk jeg signaler om at den samme begeistringen var sett på med en slags skepsis fra andre hold – var denne begeistringen nyttig for oppgaven, ville begeistringen komme de domfelte til gode? Eller var dette en ukritisk begeistring over at deltakerne hadde fått noe for sin egen del, men som kanskje ikke ville gi noen effekt i forhold til de mål oppdragsgiver satt for gruppene?

Dette kan sees på som representativt for en del konkrete problemstillinger som berører forholdet mellom dem som driver slike grupper ("innenfor"), og kolleger som ikke har noen direkte befattning med dem ("utenfor"). Under denne overskriften fantes en rekke mer spesifikke undringer som handlet om hva spesialopplæringen gikk ut på, om samtalegruppene egentlig var egnet for bruk i kriminalomsorgen osv.

Det var tydelig at det eksisterte et slags forklaringsgap mellom dem som befant seg "innenfor" og "utenfor" spesialopplæringen. Dermed ble det viktig at evalueringen skulle søke å finne de konkrete spørsmålene som kunne reises til gruppemetodikken og spesialopplæringen, for å gi så gode empiriske svar som mulig og et felles grunnlag for alle parter å diskutere videre på.

3.3 SPESIALOPPLÆRINGEN - METODEVALG

Slik mandatet er gitt, er det deltakerne i spesialopplæringen, dvs selv, som er det viktigste empiriske kriteriet for spesialopplæringen. Den viktigste kilden til empirisk informasjon blir dermed selvrapportering fra ansatte.

Man kunne innvende at deltakerne i spesialopplæringen kan komme til å oppgi feilaktige data om hva de holder på med på sin egen arbeidsplass. Å korrigere dette ville innebære en direkte datainnsamling i de forskjellige anstaltene og friomsorgskontorene, en nokså omfattende prosess. En eventuell uavhengig korrigerende av dette bildet vil uansett måtte komme ved en senere evaluering av effekten på de domfelte gruppedeltakerne, slik at man foreløpig valgte å nøye seg med selvrapportering.

Det betyr at den sentrale empirien ble innhentet ved intervjuer av 7 av de 9 ansatte og –kvinner som var tatt opp i det nye kullet (Kull 2). Kull 1 befant seg ganske spredt. De ble innkalt en gang i september til et felles erfaringsseminar, der spørsmål kunne utveksles og belyses under deltakelse fra samtlige. Det var 14 tilstede på dette seminaret, bare tre personer kunne ikke komme.

En annen viktig kilde til informasjon er selve undervisningen. Undertegnede deltok en dag som observatør på en av samlingene, som foregikk ved KRUS i Oslo.

Videre fantes det en del materiell som var levert inn til KRUS, blant annet flere korte evalueringssark som var delt ut til deltakerne på tidligere samlinger, og noen rapporter som var innsendt fra aktive grupper innen fengslene og friomsorgen.

Spesialopplæring har sin egen metodikk i form av en håndbok og et sett oppgaver skrevet av Per Isdal, som også har skrevet en plan for selve opplæringen, og hva som skal foregå der.

Stortingsmelding nr 27 (1997-98) inneholder de fleste offisielle synspunkter på hva staten ønsker gjort innenfor systematisk arbeid med domfelte generelt og arbeidet med volds- eller sedelighetsdømte spesielt.

Endelig er det gjennomført samtaler med andre personer som er involvert i administreringen av spesialopplæringen. Dette gjelder:

- Opplæringsansvarlig selv, Per Isdal
- Personer fra KRUS, særlig Torunn Højdahl og Ragnar Kristoffersen, har deltatt i jevnlig prosjektmøter og gitt informasjon.

- Direktør ved KRUS, Harald Føsker, har gitt informasjon om historikk og verdifulle tilbakespill på flere problemstillinger.
- Saksbehandlere i Justisdepartementet som deltok ved oppstart av prosjektet, har gitt uttrykk for sine synspunkter og føringer, både for driften av påvirkningsgrupper innen kriminalomsorgen, arbeidet med volds- eller sedelighetsdømte, men også for selve evalueringsprosjektet.

Det er min oppfatning at dette har gitt de nødvendige empiriske data for å belyse problemstillingene i mandatet, og at mye av hensikten med evalueringen ligger i å klarlegge noen teoretiske rammer og modeller for metodikken i samtalegruppene og den opplæringen som blir gitt til gruppelederne. Det er dessuten viktig å avklare hvilke teoretiske grunnpremisser som finnes hos den statlige oppdragsgiver, og disse vil bli utledet av Stortingsmelding nr 27, 1997-98

3.4 Empiriske variabler

Utgangspunktet for denne evalueringen var å si noe om effekten av spesialopplæringen på de tjenestemenn og –kvinner som hadde gjennomgått det (se også kapitlet ovenfor om mandat). Å priori var følgende variabler av interesse:

Forhold ved deltakerne i spesialopplæringen:

- Utdanningsnivå og –bakgrunn
- Nåværende yrkesrolle
- Oppfatninger om spesialopplæringen i forkant
- Oppfatninger om overordnetes syn på samtalegrupper for voldsdømte
- Deltakernes forventninger til spesialopplæringen

Forhold ved og effekten av selve spesialopplæringen:

- Om innholdet svarte til forventningene
- Om den pedagogiske metoden var tilfredsstillende, deriblant:
- Om det ble formidlet nok kunnskap
- Om mulighetene til egenaktivitet var til stede
- Om samlingene og kursleder var ivaretagende

Forholdet til praksis:

- Om spesialopplæringen hadde vært relevant for arbeidet i gruppene
- Om gruppene lot seg gjennomføre i praksis
- Om det var inntruffet betenkelige eller farlige situasjoner i forbindelse med arbeidet i gruppene

I mine samtaler med ulike involverte parter kom jeg dessuten over en rekke problemstillinger og forestillinger som er av betydning for evalueringen. Disse tas med i rapporten og skildres i avsnittet nedenfor.

3.5 Utbredte forestillinger og synspunkter på samtalegruppene i kriminalomsorgen

Personer på ulike nivåer og plasseringer i kriminalomsorgen har gitt meg en rekke spørsmål og forestillinger om samtalegruppene og spesialopplæringen. Det er interessant å ta opp mange av disse og gjennomgå dem enkeltvis. For det første representerer disse forestillingene en interessant bank for kritiske synspunkter på samtalegruppene og spesialopplæringen. For det andre gir de et interessant blikk på hvordan ATV-modellen og den teoretiske kulturen innen Alternativ Til Vold passer sammen med eller bryter med kriminalomsorgens kultur og oppfatninger, slik de kommer til uttrykk bl.a. i Stortingsmelding 27.

Nedfor følger en liste over slike spørsmål eller oppfatninger. De vil bli gjennomgått enkeltvis andre steder i denne evalueringen, men her blir de framstilt samlet for å sette spesialopplæringen i relieff til tenkningen i det systemet som omgir samtalegruppene. Spørsmålene kan deles i tre grupper:

Innhold, form og prosess i spesialopplæringen:

- Tilbudet om selvutvikling i spesialopplæringen kan ha gitt deltakerne en egenerapi og en begeistring som er forførende, men som ikke behøver å være knyttet til noen effekt for de domfelte deltakerne i samtalegruppene.
- Begeistringen til gruppelederne i spesialopplæringen kan skyldes at de er forhåndsselektert som spesielt interesserte i slikt arbeid.
- Egenprosessen i spesialopplæringen er muligens ikke etisk forsvarlig, ettersom ansatte som gjennomgår spesialopplæringen også utsettes for nærgående spørsmål om egne opplevelser om sex og vold.

Effekten av spesialopplæringen – blir programmet omsatt i praksis:

- Samtalegruppene lykkes riktignok i å få folk til å snakke, men de snakker kanskje ikke om vold.
- I den grad det snakkes om vold i gruppene, kan dette være mindre farlig vold, og deltakerne er domfelt for mindre alvorlige voldsforbrytelser.

- Gruppelederne driver muligens terapi og ikke samtalegrupper.
- Er det sikkert at man blir en bedre gruppeleder av å få lære å snakke om seg selv?
- Temaer i samtalegruppene kan være uegnet til å tas opp av en offentlig tjenestemann overfor en domfelt, for eksempel spørsmål om seksuallivet eller om krenkende situasjoner vedkommende har vært utsatt for.
- I den grad en tjenestemann kan ta opp nærgående temaer om sex og vold med en domfelt, krever dette ferdigheter i å håndtere slike temaer som overstiger det som kan forventes.
- Oppgavene i spesialopplæringen brukes ikke i gruppene.

Effekten av samtalegruppene:

- Vil deltakerne redusere sin voldsutøvelse fordi de har fått snakke om seg selv?

Når det gjelder spørsmålet om effekten av samtalegruppene på de domfelte, er det et tema som ligger utenfor denne evalueringen og må utsettes til en egen undersøkelse på et senere tidspunkt.

De andre spørsmålene vil forhåpentlig kunne besvares gjennom avsnittene nedenfor og vil igjen bli berørt under diskusjonen av resultatene.

3.6 Empiriske funn vedrørende spesialopplæringens innhold og form

3.6.1 Deltakernes bakgrunn

Deltakerne har dels varierende, dels overlappende bakgrunn. Det blir her bare presentert trender, ingen tabellariske verdier.

Samtlige deltakere i spesialopplæringen, både fra kull 1 og kull 2, er ansatte i enten (fengslene) eller i friomsorgen.

Kull 1 besto av 18 deltakere. Flertallet her var ansatt i fengsler, men noen av deltakerne arbeidet i friomsorgen. Deres utdanningsbakgrunn var vesentlig etatsopplæringen i fengselsvesenet eller helse- og sosialfaglig utdanning på 3-årig høyskolenivå.

Kull 2 består av 9 personer, der 5 er fra friomsorgen og 4 fra fengslene. Av disse er 3 fengselsbetjenter med etatsintern opplæring, 3 er sosionom/barnevernspedagog (3-årig) og 3 har varierende annen bakgrunn og utdanning. En av deltakerne har psykologi grunnfag, og en annen har drevet noe med psykodrama.

Samlet kan man si at mesteparten av deltakerne har 3-årig utdanning på høyskolenivå, enten helse/sosialfaglig eller etatsintern opplæring. Det finnes erfaring og noe utdanning innen beslektede temaer, men nesten ingen har annen formell opplæring i behandlingsfaglig arbeid eller med grupper. Der grunnutdanningen er lav eller går i andre retninger (kokk, platearbeider, jus), finnes det lang konkret yrkeserfaring i arbeid med mennesker.

Deltakernes stilling i kriminalomsorgen er stort sett som fengselsbetjenter, konsulenter i friomsorgen og med noen tilknyttede stillinger som faglig leder, kokk eller spesialkonsulentstilling. Ingen har behandlingsansvar i noen form, og det er liten eller ingen representasjon av ledelsen på de ulike tjenestestedene.

Mange av deltakerne har jobbet med grupper i ulike sammenhenger før og ofte – men ikke alltid – uten formell utdanning i dette.

Ett spørsmål har dreid seg om deltakernes forhold til vold. Er de på noen måte spesielt interessert i vold, eller har de spesielle erfaringer som vil engasjere dem på andre måter enn en annen tilfeldig gruppe mennesker? Det ser ikke slik ut. Egenprosessen i spesialopplæringen avdekker riktignok at de – som folk flest – har et forhold til vold, i privatliv og i arbeid. Men for de fleste er dette en avdekking i løpet av spesialopplæringens tidlige faser. Deltakerne er ikke spesielt engasjert i vold fra før, verken i voldsofferforeningen, "Stopp volden" eller andre sammenhenger, heller ikke som gjerningsmenn eller utøvere av voldelige idretter som kampsport.

De største forskjellene på kull 1 og kull 2 er størrelsen og at kull 1 hadde en større deltakelse fra fengslene enn kull 2. Ellers er sammensetningen av kull 1 og kull 2 såpass sammenliknbar at de kan betraktes som eksempler på en og samme gruppe før og etter gjennomføring av spesialopplæringen.

3.6.2 Forventninger til spesialopplæringen

Påvirkningsprogrammer og arbeid med grupper er et viktig tema i Stortingsmelding 27. Dette er de aller fleste deltakerne i spesialopplæringen klar over. Alle antar derfor at både direkte overordnede og Justisdepartementet er

svært ivrige etter å sette i gang slikt arbeid. Mange av de spurte ser dessuten programtiltakene som en mulighet til å heve status for arbeidet med domfelte.

Svært få har spesielle ideer om spesialopplæringen i forkant. De fleste later til å se den som et hvilket som helst annet kurstilbud i regi av kriminalomsorgen. Bare i miljøet rundt Ila landsfengsel, og muligens Berg, finnes det tanker om at dette kan være et spesielt godt opplæringstilbud der man har hørt mye positivt om opplegget fra kolleger og andre i miljøet. Resten av deltakerne har ellers valgt denne spesialopplæringen tilfeldig, eller de har blitt bedt om å søke den, eller de har valgt det fordi deres lokale arbeidsgiver har bestemt at vold skal prioriteres og da må de finne et opplæringstilbud. I Kull 1 finnes det til og med en gruppe deltakere som ble beordret, ganske motvillig til spesialopplæringen, og som var skeptiske i utgangspunktet.

Med hensyn til innholdet, har deltakerne ønsket seg kunnskaper på flere områder. De viktigste er:

- Voldsproblematikk generelt
- Kunnskap om å drive grupper
- Verktøy til å kunne drive effektive grupper
- Egen trygghet for å kunne opprettholde dialogen i gruppene
- Egenutvikling som gruppeleder og i holdninger til vold

Når det gjelder den pedagogiske formen, har deltakerne ønsket seg følgende i prioritert rekkefølge:

- 1) Egenaktivitet – spesialopplæringen må være praktisk nyttig og gi trygghet i å drive grupper. Noen er forundret over at de selv skal snakke mye.
- 2) Egenprosess – arbeidet med egne voldserfaringer og holdninger til vold er viktig. Her er det noen som nøler litt og legger til at dette skal være "til en viss grad". Forut for oppstart i spesialopplæringen finnes det et visst ønske om å reservere seg litt her.
- 3) Forelesninger eller liknende aktiviteter blir sett på som ønskelige, men bare i den grad det tjener til forståelse av voldsproblematikken og ikke kommer i veien for den praktiske utøvelsen.
- 4) Generelle kunnskaper i psykologi og psykiatri blir ikke sett på som viktige i seg selv, dersom det ikke henger direkte sammen med punktene ovenfor.

3.6.3 Forventninger til gruppene og egen rolle

Deltakerne i spesialopplæringen har forventninger i tråd med samtalegruppens målsetninger. De forventer egentlig bare å snakke med voldsdømte om vold,

men har i tillegg et ønske om at gruppedeltakerne skal bli bedre kjente med seg selv og øke bevisstheten om egne handlinger. Noen tenker seg at dette kanskje gir forandring og økt evne til å ta ansvar på sikt, men ser likevel at de ikke skal drive noen form for psykoterapi.

Ingen forventer noen problemer med å integrere den daglige rollen som betjent, konsulent eller annet med rollen som gruppeleder. Det er noen som gjør seg tanker om taushetsplikten, men tror ikke det vil bli noe problem.

Deltakerne forventer at deres egen ledelse støtter arbeidet med gruppene. De mottar også stort sett positive forventninger fra kollegene på arbeidsplassen. Dette siste punktet virker lettere innen friomsorgen enn i fengslene, der samtalegruppene ser ut til å utløse både positive og negative reaksjoner blant kollegene.

Det er heller ingen som ser noen større faremomenter ved å drive grupper for voldsdømte, uten at deltakerne dermed er blåøyde. Det som finnes av betenkeligheter dreier seg om hvorvidt man kan håndtere det materialet som kommer fram, slik at man ikke går over grensen til hva som er terapi eller går inn i prosesser som blir for vanskelige. Man er også oppmerksom på den etiske siden av saken, dvs. at gruppene ikke skal oppleves som et overgrep av deltakerne, eller at noen av deltakerne skal oppleve verbale angrep mot hverandre. Det ser ikke ut til at noen tror det vil skje noe voldelig innenfor arbeidet med gruppene dersom disse gjennomføres slik det er planlagt.

3.6.4 Forhold ved og effekten av selve spesialopplæringen

Under erfaringsseminaret for kull 2 ble det gjort et forsøk på en kvantitativ evaluering av spesialopplæringen: Hvor fornøyde er deltakerne med hhv. form, innhold og effekt av spesialopplæringen – angitt på en skala fra 1 til 6, og der 6 er beste karakter? Det viste seg ganske raskt at gjennomsnittet hele tiden ligger på 5,5. Ingen avgitt karakter var dårligere enn 5. De få som ville gi 5 i stedet for 6, hang dette på at de ønsket noe mer formidlig av teori eller skriftlig dokumentasjon av metoden. Forsøket på kvantifisering av spesialopplæringens innhold, form og virkninger falt etter hvert bort fordi deltakerne var så udelt fornøyde i ett og alt og selv ikke nølte med å beskrive seg som litt "frelst".

Den helt usedvanlige fornøydhetsgraden hos deltakerne er vanskelig å feste til enkeltstående momenter ved spesialopplæringen. Utenfra kan det virke som om opplæring og gruppedrift, praksis og teori, sosiale prosesser og egenprosess har smeltet sammen i en form som har gjort deltakerne mer enn alminnelig deltakende og aktive i prosessen og dermed gjort den utbytterik på mange plan.

Det eneste minuspunktet er som nevnt at noen har ønsket en tydeligere teoretisk overbygning på Per Isdals og sin egen virksomhet.

Jeg skal likevel prøve å analysere enkelte sider ved spesialopplæringen, slik disse ble opplevd av deltakerne på kull 1, og slik det ser ut til at de også oppleves av kull 2. Utgangspunktet er spørsmålene fra det innledende mandatet (se ovenfor).

"Hva har vært spesialopplærings viktigste pedagogiske innhold og form, og hvordan har skriftlig materiale og oppgaver vært benyttet?"

Deltakerne som har gjennomført spesialopplæringen, bruker ord som "learning by doing", "utvikling" "dynamikk og dialog", "proessorientert læring", "samtalegruppetmetodikk", "erfaringslæring", "videreutvikling av egen prosess" og "større perspektiv, utvidet reflekterende spørsmål".

Konkret innebærer dette:

- 1) Den samme metodikken som deltakerne skal lære å anvende, blir brukt i undervisningen. Det betyr at mye av undervisningen foregår som åpne, reflekterende gruppesamlinger, der også deltakernes egne erfaringer blir trukket inn – både private erfaringer og erfaringer fra det løpende arbeidet med gruppene.
- 2) Gjennom samtalegruppene blir deltakerne trent i å spørre og lytte i en ikke-moraliserende, åpen atmosfære – som blir praktisert under samlingene i spesialopplæringen.
- 3) Deltakerne i spesialopplæringen blir invitert til å reflektere rundt sine egne holdninger til og erfaringer med vold. Dette gjøres både for å trene deltakerne til en ikke-moraliserende holdning, men også for å øve opp en sensitivitet for dynamikken i situasjoner som innebærer bruk av vold.
- 4) Ren faktakunnskap blir presentert som muligheter – ikke nødvendigvis sannheter – som skal gjøre det mulig å forstå voldsutøverens handlinger, samt å invitere de volds- eller sedelighetsdømte til å forstå seg selv. Faktakunnskap formidles som en mulighet, ikke som et autoritativt svar eller fasit.
- 5) Deltakerne i spesialopplæringen blir trent opp til å få andre – i dette tilfellet volds- eller sedelighetsdømte – til å snakke selv, dvs. være sensitive overfor det spesielle hos personer og i gruppesituasjoner.
- 6) Kursdeltakerne kommer dermed til å utvikle en stil som står i stor kontrast til andre programmer for gruppeundervisning, der programmerte oppgaver og tradisjonell formidling av faktabasert kunnskap står sentralt.

Deltakerne i spesialopplæringen har erfart spesielt to viktige sider ved prosessen og Per Isdals eksempel som rollemodell. For det første har man lyktes i en ikke-

autoritær gruppeledelse som virker inkluderende og inviterende på en svært overbevisende måte, uten at dette fratrar gruppen orienteringen mot de viktige oppgavene. Flere har beskrevet betydningen av at Per Isdal har tatt kompetansen og erfaringen til betjentene på alvor. For det andre skaper dette et utgangspunkt i egne erfaringer og egen virkelighet som er både engasjerende og vitaliserende – selve forutsetningen for all motivert deltakelse i enhver utviklingsprosess, enten man velger å forstå den pedagogisk eller psykologisk.

Det følger av denne formen at skriftlig materiale og oppgaver bare skal tjene som veiledende inspirasjon og muligheter, ikke være rammen for et ufravikelig program. Gruppen som har gjennomført spesialopplæringen, forteller at de har måttet tilpasse opplegget mht. deltakernes alder, tid, sted, sammensetning og varighet av gruppemøtene – men de hevder hele tiden å ha vært tro mot den utforskende metoden.

På hvilken måte har spesialopplæringen virket inn på ansattes egnethet til å gjennomføre grupper, håndtere ulike roller overfor de innsatte og til å ivareta seg selv i prosessen?

Ansatte selv er udelt positive til effekten av spesialopplæringen. På spørsmål om egne synspunkter, lister de opp en rekke effekter de mener å ha opplevd. De selvrappporterte effektene kan grupperes inn i følgende:

Gruppeledelse: "Blitt bedre gruppeledere", "Blitt en bedre lytter", "Møter folk for å åpne, ikke lukke", "Lært spørreteknikker", " Fått større trygghet", " Lært hvordan jeg skal komme videre når samtalegruppene stopper opp", " Lært å snakke bedre med innsatte som går i grupper (og andre innsatte)", " Setter store krav til at det skal arbeides med følelsesmessige spørsmål i gruppene".

Rolleforståelse: " Gitt større motivasjon for å ta i vanskelige saker", " Større forståelse for menneskers reaksjonsmønster", " Fått engasjement til å ta tak i vanskelige saker", " Har fått tro på det jeg driver med", " Har turt å bli mer direkte som kontaktbetjent", " Blitt klar over hvor vanskelig det er å være innsatt", " Blitt mer opptatt av klienter med vold- og sexproblematikk", " Skriver nå bedre personundersøkelser", " Fått bekreftelse på at man jobber på rett spor".

Ivaretagelse av selv (og andre): " Forstått det komplekse i voldens psykologi", " Fått en bredere horisont og en større innsikt", " Fått nye måter å tenke på", " Blitt mer bevisst på egne følelser", " Lærer noe om seg sjøl", " Nye holdninger til vold", " Blitt mer ikke-moraliserende", " Fått ydmykhet for menneskene bak problemene".

Det hersker enighet om at spesialopplæringen har gitt en langt større effekt enn deltakerne hadde håpet på. Flere av deltakerne forteller at de var skeptiske innledningsvis (de ble bedt om å melde seg på av overordnet etter først å ha takket nei), både til å drive grupper og til spesialopplæringen, men at de var forbløffet over hvilken utvikling de gjennomgikk i løpet av spesialopplæringen.

Undertegnede vil dessuten få anføre en observasjon fra erfaringsseminaret med kull 1 i september. Jeg har gjennomført mange seminarer av ulike slag og med ulike deltakere. Det er likevel sjelden å oppleve en så godt fungerende gruppe som den som deltok i erfaringsseminaret. Deltakerne snakket åpent og tillitsfullt, ga hverandre plass, supplerte hverandre og opptrådte eksemplarisk i forhold til kjøreregler for samtalegrupper. Det er selvsagt ikke mulig å trekke noen bestemt konklusjon fra dette, men observasjonen er i alle fall ikke uforenlig med en påstand om at deltakerne har praktisk kompetanse i å fungere i grupper.

Hvilken virkning har spesialopplæringen hatt på den enkelte deltaker?

Det uttrykkes bare positive personlige erfaringer med spesialopplæringen. Ingen har opplevd at egenutviklingen har krenket egne grenser, eller at prosessen har blitt etisk uakseptabel. Ingen av deltakerne i spesialopplæringens første kull har sluttet underveis i spesialopplæringen av noen årsak (en deltaker har etter endt spesialopplæring sluttet i kriminalomsorgen av andre årsaker, se nedenfor). Alle deltakerne ser ut til å mene at spesialopplæringen også har gitt individuelt utbytte i form av evne til gruppeledelse, egenprosess og faktakunnskap – uavhengig av kunnskapsnivå før spesialopplæringen startet.

I tillegg bør man ta selve temaet i betraktning, slik det er beskrevet i den teoretiske delen ovenfor. Rene demografiske data tilsier at enhver tilfeldig sammensatt gruppe mennesker har med seg voldserfaringer. I tillegg er selve temaet vold sterkt knyttet til psykologiske temaer som angst, makt og frihet i alle menneskers liv. Adgangen til å delta i bevisstgjørende prosesser i en så trygg sammenheng som spesialopplæringen vil vanligvis være både interessant og velgjørende for de fleste mennesker. Dette blir ikke nevnt eksplisitt av deltakerne i noe kull, men som en av deltakerne i kull 2 sa ganske raskt etter oppstarten: "Hvem som helst kunne gått i en sånn gruppe og hatt utbytte av det".

Akkurat dette momentet kunne fortjent noe større oppmerksomhet, men av plassgrunner skal det bare anføres en kort betraktning: Som nevnt i teoridelen ovenfor, er kollegaveiledning og kollegagrupper blitt en stadig mer anvendt støttemetodikk i mange profesjoner. Det er nærliggende å tro at spesialopplæringen og veiledningen til gruppelederne har en viktig funksjon som kollegastøtte og veilednings- eller debriefingsforum. Sett utenfra er det tenkelig at svært mange ansatte i kriminalomsorgen vil ha behov for og utbytte

av dette. Noen av de lett "mistenkeligjørende" oppfatninger som finnes om ATV-opplæringen, kan tenkes å skyldes interne misunnelsesprosesser fordi noen får delta i slike vitaliserende tilbud, mens andre ikke får det.

Hvordan har spesialopplæringen og driften av gruppene virket inn på ansattes yrkesroller?

Samtlige deltakere mener at arbeidet og opplæringen som gruppeleder har hatt en gunstig innvirkning på deres roller i kriminalomsorgen for øvrig. Endringen blir beskrevet som følger:

- Mer engasjert yrkesutøvelse
- Økt forståelse for menneskene bak problemene
- Større vilje til å ta i vanskelige saker
- Bedre faglig forståelse av ulike problemstillinger i arbeidet for øvrig.
- Det daglige arbeidet oppleves som mer meningsfylt, idet man opplever en økt mulighet til å gi reell hjelp i tillegg til kontrolloppgavene.

Alle deltakerne har før blitt stilt følgende spørsmål: "Vil opplæringen og arbeidet med samtalegrupper gjøre det mer eller mindre sannsynlig at du kommer til å fortsette i jobben?" Samtlige svarer at denne muligheten har gjort arbeidet mer interessant, og dermed økt muligheten for at de fortsetter i jobben.

3.6.5 Spesialopplæringens virkning på gruppearbeid i praksis - hvordan har det gått med samtalegruppene under/etter spesialopplæringen?

Alle svarer at de har greid å nå målsetningen, nemlig å skape en situasjon der mennesker sitter sammen og snakker om vold. Det har ikke vært vanskelig å holde fokuset på vold – de domfelte deltakerne har store forventninger til dette og er minst like ivrig som gruppelederne. De erfarne gruppelederne fra kull 1 sier at de domfelte forventer at man holder seg til samtaletemaet, og at det er de som presser på (noe som bekrefter tanken om at dette er "debriefingsgrupper" i praksis).

Bildet bekreftes av brev fra en fornøyd domfelt gruppedeltaker, samt fra en uavhengig veileder.

Gruppemedlemmene ser ut til å være "reelle" voldsdømte og representerer ingen spesielt enkel gruppering. Et blikk på listen over de gruppene som har sendt rapporter til KRUS, viser følgende deltakelse:

- Alle medlemmer dømt for vold og vold med døden til følge
- 3 medlemmer hvorav 2 dømt for drap, 1 for grovt ran

- Alle medlemmer dømt for vold
- Begge medlemmer i en 2-mannsgruppe voldsdømte
- Alle deltakerne dømt for drap
- Grupper med voldsdømte inkl drapsdom
- En ren drapsgruppe

Samtalegruppene har alle steder startet opp med en viss skepsis, både fra innsatte (fengslene), tilsynsklienter (friomsorgen) og ansatte (alle). Alle gruppelederne rapporterer at motstanden har lagt seg, og at voldsgruppene stort sett har blitt selvrekrutterende. Det eneste problemet som er blitt rapportert, er at en gruppe ble oppløst da en av gruppelederne måtte byttes ut med en ny person – dette spolerte deltakernes trygghetsfølelse og gruppa kunne ikke fortsette.

Sedelighetsgrupper kan være et unntak. Dette er ikke undersøkt spesielt i denne fasen, men inntrykket er at rekruttering til sedelighetsgrupper kan være vanskeligere.

Metoden fra spesialopplæringen har fungert. Samtlige beskriver seg som lojale mot metoden, der det mest sentrale momentet oppfattes å være at man får folk til å snakke. Grunnbestanddelen i metoden er trygghet, struktur og lytting. Oppgavene tilpasses til situasjonen, og prosessen kommer alltid i gang. Fart og innhold i prosessen varieres etter sammensetningen av gruppa.

Oppgavene fra spesialopplæringen brukes, i motsetning til noe som har vært hevdet utenfor gruppene. De brukes imidlertid fleksibelt etter den foreliggende situasjonen. Erfarne gruppeledere fra kull 1 har en klar oppfatning om at for streng manualisering av opplegget ville ødelegge metoden. Per Isdal mener dessuten at gruppelederne har fått opplæring i både å tilpasse og lage nye oppgaver ettersom de kommer i kontakt med aktuelle problemstillinger hos gruppemedlemmene.

Effekten av noen gruppeoppgaver kan også variere. En av oppgavene handler om å diskutere hvordan man kan forestille seg å lage en volds mann av et nyfødt barn. I en rapport blir det beskrevet hvordan oppgaven provoserer gruppemedlemmene, som tydeligvis mener det ville være uetisk å påføre et barn slike erfaringer – selv i fantasien. Denne situasjonen ga i seg selv mer enn nok materiale til en interessant prosess.

Noen grupper driver ikke mange nok ganger til at alle oppgavene fra oppgavepermen kan brukes. Andre har behov for å bruke samme oppgaven flere ganger fordi den "treffer" spesielt interessante prosesser hos deltakerne.

De eneste oppgavene som ser ut til å ha blitt konsekvent lite brukt, er de som handler om seksualitet. En forklaring på dette kan være at det har vært holdt få eller ingen grupper for sedelighetsdømte.

I utgangspunktet kunne man tenke seg at arbeidet med voldsdømte personer kan være farlig. Alle deltakerne har derfor blitt spurt om det er oppstått noen uforutsette situasjoner. Ingen har opplevd uforutsette situasjoner som ikke har kunnet håndteres innenfor veiledning eller innenfor rammen av samtalegruppene. Mange har lagt til at forholdene heller har roet seg, og at det har blitt tryggere i de avdelingene i fengsel der slike grupper drives. Noen voldsdømte er antakelig "farlige" i en viss forstand, men dette er jo allerede mennesker som tjenestemennene og –kvinnene i kriminalomsorgen arbeider med. Et mer aktuelt spørsmål er om noen skulle bli mer farlige, for gruppelederne eller andre, av den situasjonen som samtalegruppene legger opp til. Svaret på dette spørsmålet synes å være nei, snarere tvert imot.

To gruppeledere har brutt en av forutsetningene ved at de har holdt grupper med to kvinnelige gruppeledere – man ønsket en av hvert kjønn. Dette har ikke vært noe problem, og gruppen ble avholdt i kontortid med andre kolleger i nærliggende rom.

3.6.6 Fremtidig drift av gruppene

Vil gruppelederne fortsette å drive gruppearbeidet etter avslutning av spesialopplæringen?

Alle som er ferdige med spesialopplæringen, svarer ja på dette spørsmålet. Alle i kull 2 har også svart at de tenker seg å fortsette å jobbe med grupper når spesialopplæringen er over. Det er dermed ikke noe i veien med motivasjonen for å fortsette.

Medlemmene av kull 2, som fortsatt befinner seg i en oppstartfase, følte at de var i gang med noe som arbeidsgiver og kollegene ville støtte. De mer erfarne deltakerne fra kull 1 hadde imidlertid blandete erfaringer med støtten fra arbeidsgivere, kolleger og oppdragsgiverne i departementet. Dette fenomenet korresponderte så godt med de motforestillingene og oppfatningene jeg fant utenfor spesialopplæringen at jeg synes det er viktig å ta dem med her.

Gruppelederne fra kull 1 mente at arbeidet med samtalegrupper for voldsdømte har vokst ut fra et initiativ hos ildsjeler fra slutten 1980-årene, vokste seg videre fra initiativet ved Ila på midten av 1990-tallet, og ble formelt etablert i 1998. Samtlige fra kull 1 hadde opplevd motstand mot metoden, særlig innen

kriminalomsorg i anstalt, men også innen friomsorgen hadde enkelte en følelse av å være under en slags mistroisk faglig oppsikt fra høyere hold.

Noen av deltakerne hadde opplevd kolleger eller representanter fra andre avdelinger innen kriminalomsorgen si at det var deres uttalte mål å få nedlagt disse samtalegruppene. Det har ikke vært mulig for meg å innhente klare uttalelser av denne typen, men det kan registreres at arbeidet med samtalegrupper har hatt ulike vilkår på ulike steder, til tross for den klare prioriteringen i Stortingsmelding 27.

Ingen av gruppelederne var pessimistiske til det videre arbeidet, men enkelte lot til å føle seg forstyrret av den mistroiske stemningen. De forklarte dette selv med kulturelle brytninger innenfor kriminalomsorgen, og med at det er vanskelig å forklare for andre hva samtalemetodikken går ut på dersom man ikke selv har vært med på det.

For det videre arbeidet med samtalegruppene er holdningen fra arbeids- og oppdragsgiver av betydning. Metoden bygger ikke bare på de konkrete samtaleverktøyene gruppelederne har, men også på den tryggheten og forutsigbarheten som ligger i de strukturelle rammene. Her – og i forhold til kompetanse og kompetanseoppbygging – ligger det et ansvar hos oppdragsgiver. Den videre driften av samtalegrupper hos voldsdømte og kvaliteten på arbeidet vil i det lange løp henge sammen med kriminalomsorgens evne og vilje til å legge forholdene til rette for arbeidet. Det er derfor viktig at innvendinger mot metoden og uavklarte spørsmål artikuleres tydelig og tas opp av de berørte parter, slik at ikke misforståelser og synsing får prege vurderingene.

3.7 DISKUSJON AV SPESIALOPPLÆRINGEN

3.7.1 Resultatoppnåelse

Det virker rimelig å fastslå at deltakerne som har gjennomført spesialopplæringen (1. kull), mener å ha gjennomgått et praktisk, matnyttig og informativt kurs. Det har overgått deres forventinger til å motivere dem for å arbeide med gruppene og til å sette dem i stand til å gjennomføre samtalegruppene.

Etter gruppeledernes egen rapportering, har de også lyktes i målsetningene for arbeidet, nemlig a) å avholde samtalegrupper, b) der innholdet dreier seg om vold, og c) uten å trække over sine roller som ansatte i kriminalomsorgen.

Det er heller ikke rapportert om farlige situasjoner eller andre uforutsette problemer.

Begeistringen som deltakerne har opplevd, ser ikke ut til å kunne spores til noen elementer i opplæringen som er av ren privat interesse for deltakerne. Derimot virker det som om spesialopplæringen har greid å skape realkompetanse i form av forståelse, praksisrelevans og ikke minst en sterk motivasjon for å bruke de ervervede ferdighetene.

3.7.2 Pedagogisk modell

Spesialopplæringen har virket gjennom å gi en opplæring i metoden gjennom anvendelse av metoden på gruppelederne selv. Metoden har inneholdt faktaopplæring, opplæring i ferdigheter som gruppeleder, egenaktivitet og egenutvikling både mht. gruppeledelse og voldserfaringer.

Isolert vurdert på sine egne premisser som opplæringsprogram, dvs. deltakernes egen fornøydhetsgrad med opplæringstilbudet, må dette sies å ha vært en usedvanlig suksess.

Suksessen bygger på at deltakerne fikk adekvat opplæring i metoden, at de fikk en dyktig rollemodell, at de var praksisorienterte fordi de drev samtalegrupper samtidig med opplæringen, og fordi de fikk engasjere seg i en reell egenutvikling som en viktig del av å la læringen starte med elevens egen virkelighet som utgangspunkt.

Vold, blind vold og drap er vanskelige temaer som knytter til seg myter både på individuelt og kulturelt nivå. Begeistringen hos dem som gjennomførte opplæringen vil, også kunne henge sammen med to uuttalte forhold, nemlig: For det første, at de har kunnet oppleve at benektende, fremmede mennesker har kunnet åpne seg i tillit og gi innsyn i at vold faktisk er begripelig, at deres verden kan forstås, og at det faktisk går an å snakke med voldsutøvere om vold. For det andre gir metoden og veiledningen kollegastøtte til yrkesutøvere som allerede har kontakt med problemstillingene, og som er i behov av faglig støtte i arbeidet.

På denne måten gir temaet "vold" en annen mulighet til å involvere deltakerne enn andre former for kriminalitet, som for eksempel vinning eller økonomiske forbrytelser, som det antakelig ikke knytter seg konkrete, psykologiske utfordringer til på samme måte.

Det faktum at flere av deltakerne i første kull ble bedt om å melde seg på spesialopplæringen, og at de innledningsvis var skeptiske, styrker antakelsen om at begeistringen skyldes spesialopplæringen. Enkelte av deltakerne på kull 1 har vært involvert i utviklingen av dette arbeidet fra starten av. For deres vedkommende kan det ikke utelukkes at spesialopplæringen har virket gjennom at de var forhåndsselekterte, dvs. velinformerte og begeistret forut for opplæringen. Dette kan likevel ikke stemme for flertallets vedkommende. Spesialopplæringen har heller ikke mistet deltakere, slik at ingen har blitt "utstøtt" gjennom skepsis til metoden.

Videre må det fastslås at Per Isdal er en av Norges fremste og mest erfarne fagfolk innen voldsproblematikk. Uansett hva man måtte ha av faglige vurderinger av ATVs arbeid og teoretiske synspunkter, har ATV samlet erfaringer med voldsproblematikk i mange sammenhenger, både i Norge og internasjonalt i en årrekke. Disse erfaringene, samt erfaringene fra konsultasjoner og kurs i voldsproblematikk, er samlet i en person hos Per Isdal. Antagelig er det få etatsinterne opplæringstilbud i Norge der deltagerne får så nær og langvarig oppfølging av en nasjonal ekspert som i ATV-opplæringen hos KRUS. Mange av deltakerne har da også problemer med å se for seg hvem andre enn han kunne drive spesialopplæringen hvis han falt fra.

En samlet vurdering av spesialopplæringen viser at deltakerne har blitt tilført realkompetanse som gruppeledere i form av:

- kunnskaper om vold og samtalemotodikk,
- evne til å lede grupper og skape trygghet, samtaler og dynamikk, samt
- vilje i form av begeistring som motivasjon for å gjennomføre grupper med temaer og personer som hittil har blitt opplevd som vanskelige.

I forhold til de praktiske målsetninger som ligger for samtalegrupper for voldsdømte og i St.meld. 27., fungerer spesialopplæringen konsekvent og godt.

3.7.3 Etiske betraktninger og grensen mot psykoterapi

Det er mulig å hevde at verken ansatte i kriminalomsorgen eller domfelte bør utsettes for nærgående spørsmål om egne voldsopplevelser eller egen seksualitet. Samtidig er det vanskelig å se hvordan det skulle være mulig å arbeide med volds- eller sedelighetsproblematikk uten å tørre å gå inn i de konkrete spørsmålene som berøres av temaene. Så lenge både deltagelse i gruppene og opplæringen som gruppeleder er frivillig, må man kunne konkludere med at det er forsvarlig å berøre slike temaer åpent så lenge det finnes en metodikk for det og en opplæring i metoden. Det ville antakelig være mer problematisk å reservere gruppeledere og deltakere mot nærgående temaer i utgangspunktet, for deretter å utsette dem for muligheten av at slike temaer kommer opp.

Så lenge det er tatt en avgjørelse om å arbeide med disse temaene, virker de etiske utfordringene mest i å sørge for en kvalitetssikring av strukturen i opplegget og kompetansen til gruppelederne, samt i periodiske evalueringer av prosesser i samtalegruppene.

Det virker ikke meningsfullt å spørre om samtalegruppene "egentlig driver terapi". Selv om man ikke kan utelukke at gruppene kan ha en terapeutisk funksjon for noen personer, ville det ganske enkelt stride mot metoden dersom noen av gruppene begynte som "terapi". Ordet "terapi" betyr "behandling", og innebærer i sitt vesen at den som driver det kan diagnostisere sine pasienters behov til enhver tid og justere behandlingen opp mot pasientens behov. Samtalegruppene rekrutteres ved at personer som er domfelt for vold får anledning til å delta, ikke gjennom en diagnostisk prosess. Det foreligger derfor ikke noe grunnlag for å snakke om behandlingsbehov. Målet for gruppene er også fastlagt uten å sikte mot noen terapeutiske vurderinger underveis. Dersom gruppelederne fraviker målet ved å forfølge behandlingsmessige problemstillinger, ville dette være et brudd på forutsetningene og metoden.

Dersom domfelte gruppemedlemmer på den annen side begynner å engasjere seg i prosesser som hører hjemme i en terapi og ønsker å følge opp dette, vil jo dette nettopp være en av hensiktene med samtalegruppene – å stimulere til interesse for videre egen utvikling og evt. behandling. Et annet spørsmål er om kriminalomsorgen kan følge opp sine egne målsetninger ved å skaffe adekvat behandling til domfelte som ber om dette, dersom samtalegruppen var vellykket?

3.7.4 Personalmessige konsekvenser

Alle som begynte i første kull, har fullført spesialopplæringen og vært fornøyde. Ingen har sluttet i arbeidet på grunn av samtalegruppene eller opplæringene.

En enkelt person har sluttet i friomsorgen og oppgitt at vedkommende ble tilbudt bedre arbeidsbetingelser et annet sted. Spesialopplæringen hadde en viss betydning for å gjøre vedkommende attraktiv som arbeidstaker innenfor behandlingsverdenen. For arbeidstakere med helse- og sosialfaglig kompetanse kan det derfor se ut til at spesialopplæringen kan skape en økt mulighet for karriereutvikling utenfor kriminalomsorgen.

Alle de som ble spurt innenfor denne evalueringen, sa likevel at de så det som mer sannsynlig at de kom til å fortsette i sin nåværende jobb fordi samtalegruppene skapte en mer interessant arbeidssituasjon.

3.7.5 Kritiske betraktninger

Det finnes noen kritiske innvendinger som kan reises mot både opplæringen og samtalegruppene, men få eller ingen av dem kan så langt baseres på empiri. Så langt denne rapporten har kunnet avdekke forholdene, fyller spesialopplæringen sine funksjoner på en meget god måte, og samtalegruppene går stort sett som de skal, med det mulige unntak av sedelighetsgruppene. Det er mulig at en empirisk undersøkelse med utgangspunkt i de domfelte gruppedeltakerne vil justere dette bildet, som i stor grad er basert på selvrapporing.

Mine viktigste kritiske innvendinger er derfor rettet mot noen av premissene for bruken og utviklingen av samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte.

Er Justisdepartementet og kriminalomsorgen fornøyde med målsetningen for spesialopplæringen?

Målsetningen er som kjent bare å få voldsdømte til å sitte sammen og snakke om vold. Denne målsetningen er realistisk, men uforpliktende og antakelig ikke helt sann. Påvirkningsprogrammene tar åpenbart sikte på å redusere de domfeltes residiv, dvs. faren for gjentakelse av straffbare handlinger. Målsetningen om å sitte sammen for å snakke om vold er en realistisk målsetning, og den er oppnåelig for gruppeledere rekruttert fra kriminalomsorgen, men den forplikter ingen til å oppnå redusert fare for gjentakelse. Dersom man har godtatt denne pragmatiske og realistiske tilnærmingen, er det meningsløst dersom spesialopplæringen eller de utøvende

ansatte blir rammet av direkte eller indirekte kritikk for ikke å oppnå de ønskede resultater. Deler av den kritikken som kan ramme spesialopplæringen eller samtalegruppene, virker som en manglende klargjøring eller ansvarsfordeling av mandatet for programarbeidet. De enkelte ansatte og gruppeledere kan ikke bære et ansvar som ingen har lagt på dem.

Gis det nok rom for veiledning og kollegastøtte i kriminalomsorgen for øvrig?

Som nevnt, kan det være at noe av begeistringen hos deltakerne i spesialopplæringen skyldes at de får tilfredsstilt et behov for kollegastøtte, veiledning eller egen debriefing. Dersom dette er slik, kan det tenkes at det finnes et udekket behov for slike tilbud hos de øvrige kollegane. De domfelte og arbeidsoppgavene med dem er jo det samme med eller uten samtalegrupper.

Skiller kriminalomsorgen selv mellom behandling – dvs. psykoterapi – og påvirkning?

Stortingsmelding 27 tyder på at kriminalomsorgen opererer i et begrepsmessig uføre. Begrepsmessig er ikke kriminalitet en sykdom. Behandling skal foregå av profesjoner og tiltak utenfor kriminalomsorgen selv. Samtidig beskriver Stortingsmeldingen de kjente problemer med residiv og vanskelighetene med å få fengselsstraff og andre straffetiltak til å redusere faren for ny kriminalitet. Påvirkningsprogrammene tar sikte på å redusere tilbakefall ved mer spesifikk, individuelle tiltak som skal hjelpe de domfelte på mange områder og gjøre straffen mer meningsfylt. Her kommer man inn på konkrete psykologiske og pedagogiske teknikker for å endre folks atferd, noe som i sitt vesen er en del av behandlingsfeltet. Stortingsmeldingen inneholder som vist ovenfor en implisitt favorisering av kognitive programmer, men samtidig ingen klare begrepsmessige skiller. Mistanken om at samtalegruppene egentlig er terapigrupper virker skapt av en uklar begrepsmessig situasjon innen påvirkningsprogrammene, ikke av at samtalegruppene arbeider nærmere behandling eller "terapi" enn andre deler av programmene.

Inviterer samtalegruppene til prosesser som gruppelederne ikke kan mestre, og som kan være negative for deltakerne?

Dette er sannsynligvis en mer jordnær formulering av "terapi"-mistanken fra punktet ovenfor. Men i stedet for å avvise eller adoptere et ullent begrep som "terapi", bør man se konkrete på hva det er ved situasjonen i samtalegruppene som kan bli for vanskelig. Etter mitt skjønn har man lykket ganske godt ved å standardisere situasjonen og sørge for veiledning. Den største faren her ligger antakelig i muligheten for uthuling av strukturen. For eksempel er det risikabelt om man sløyfer veiledningen (av økonomiske, administrative eller andre

hensyn), eller om man av ulike grunner begynner å drive med bare én gruppeleder, eller dersom man ellers bryter forutsetningene uten at dette analyseres av dem som har den faglige kontrollen med spesialopplæringen. Da kan enkelte gruppeledere kunne skape situasjoner som ikke lar seg løse innen metoden.

For øvrig er det litt tidlig å konkludere med at uønskede situasjoner ikke vil kunne opptre. Følelsesmessige prosesser tar tid, og antallet gjennomførte grupper er fortsatt ikke høyt nok til at man kan være sikker på at ikke uønskede begivenheter kan forekomme.

Er det mulig for Justisdepartementet og kriminalomsorgen å ta tak i den kulturkonflikten som ser ut til å ligge i ATV-metoden?

For en ekstern person var det slående hvordan både representanter for gruppelederne og for departement og oppdragsgivere følte en skjult konflikt i synet på samtalegruppene. Samtidig var det vanskelig å få noen personer i systemet til å artikulere tydelige kritikker eller uenigheter og stå for dem. Dette skyldes antakelig et forsøk på å dempe motsetninger, men fører i stedet til utrygghet og et manglende mot til å artikulere viktige faglige spørsmål. Å oversette uuttalte, kulturelle gnisninger til faglige spørsmål som kan løses empirisk, er et viktig skritt på veien mot profesjonalisering. Det vil også føre til økt selvbevissthet og dokumentasjon av kriminalomsorgens oppgaver og metoder, samt kriminalpolitiske ansvar.

Er Per Isdal en uerstattelig person i spesialopplæringen?

For tiden kan det se slik ut. Deltakerne på kull 1 hadde vanskelig for å se det annerledes, og det norske fagmiljøet er lite. Det er ikke mange fagpersoner som mestrer Per Isdals kombinasjon av fagkunnskap om vold, integritet og evner som gruppeleder og rollemodell. Dersom kriminalomsorgen og departementet velger å satse på dette tiltaket, bør Per Isdals innsats oversettes til et faglig konsept som kan overtas av andre når han ikke kan eller vil drive spesialopplæringen lenger.

Er den lokale strukturen for samtalegruppene godt nok sikret?

Det hersker ulike oppfatninger av gruppens verdi og ulike kunnskaper om hva de går ut på. Er gruppelederne godt nok forankret i den strukturen de trenger hos sin lokale arbeidsgiver til at opplegget kan fungere optimalt? Nybegynnerne i kull 2 ser ut til å tro det, men deltakerne i kull 1 opplevde bildet mer nyansert.

Hvilken informasjon eller opplæring gis til gruppeledernes overordnede rundt omkring? Dette henger antakelig sammen med siste punkt:

Virker samtalegruppene?

Dette er kjernen i hele prosjektet. Hva har de domfelte og kriminalomsorgen igjen for det arbeidet som nedlegges i gruppetilbudet? Det er vanskelig å svare isolert på de andre spørsmålene uten å ha noen formening om verdien av tiltaket. De to målsetningene –  nsket om å ha en arena for samtaler om vold og ønsket om å forhindre eller redusere voldsbruk – må forenes innbyrdes i en diskusjon om verdien av tiltaket.   ønske seg at folk skal snakke om vold er i det lange løp bare interessant dersom det har noen positive effekter på sikt, og dersom det ikke har negative effekter som overstiger nytteverdien. Bare da kan gruppelederne få arbeide i fred med sitt mer begrensede, konkrete og realistiske mål.

4.0 EVALUERING AV DE DOMFELTE DELTAKERNES ERFARINGER

4.1 Bakgrunn – undersøkelsens målsetning

Evalueringen av spesialopplæringen i kapitlene 3 og 4 ovenfor påpekte at en rekke spørsmål knyttet til både påvirkningstiltaket og spesialopplæringen først kan avgjøres ved en evaluering av effekten på de domfelte. Evalueringen sluttet slik:

" Det anbefales at denne brytningen artikuleres åpent og gjøres til gjenstand for videre empiriske undersøkelser. Ett av de mest sentrale spørsmål som gjenstår å utrede, er hvilke positive og eventuelt negative virkninger man kan dokumentere hos de domfelte som har gjennomført samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte etter denne metoden."

Dette oppdraget ble drøftet med oppdragsgiver (KRUS) på forsommeren 2001, og diskusjonen resulterte i at noen flere metodiske avklaringer måtte gjøres før evalueringen ble i gang. I august 2001 ble denne foreløpige evalueringen påbegynt av Jan Ketil Arnulf og Bjørn Lau.

En regulær effektstudie vil lettest la seg gjennomføre ved en såkalt prospektiv undersøkelse, dvs at man spør deltakerne før de går inn i samtalegruppene om de kan tenke seg å bli kontaktet om virkningene på et senere tidspunkt. Dersom man har opplysninger om egenskaper ved deltakerne og har fått et slikt samtykke, vil det være mulig både å undersøke gruppen etter at de har avsluttet samtalegruppene og prøve å sette sammen en kontrollgruppe av domfelte som likner, men som ikke har deltatt i samtalegruppe. Derfor har vi anbefalt departementet å lage et standardisert opplegg for slike prospektive undersøkelser, slik at påvirkningsprogram og –tiltak mer kan sammenliknes mht. effekt i tiden framover.

Det viste seg at det ikke var så enkelt å si noe om de som har deltatt i samtalegrupper, fordi mange av dem allerede har avsluttet soningen og er ute av kriminalomsorgen. Vi kunne ikke ta kontakt med alle disse i dag, ettersom de har sonet sin straff og ikke har etterlatt seg noen tillatelse til at justisvesenet kan oppsøke dem igjen. Skulle en slik effektstudie gjennomføres i 2001, ville den derfor være nødt til å gjennomføres som et tilbakeblikk, der vi måtte prøvd å rekonstruere både gruppene og deltakernes situasjoner før og etter at de deltok i gruppene. Den vanskeligste utfordringen ville være å få kontakt med nok deltakere til at vi kunne få statistisk representative data. En diskusjon med

datatilsynet tilsa at dette neppe ville la seg gjøre, ettersom vi ikke kunne finne igjen de løslatte deltakerne.

Derimot fikk vi gjennom KRUS anledning til å ta kontakt med gruppedeltakere som har fullført samtalegruppene, men som fortsatt ikke er løslatt, og som dermed er i kontakt med enten fengsel eller friomsorgen. Fasiten så langt er at vi bare har metodisk belegg for å si noe om tenkelige effekter i samtalegruppene, slik de er rapportert av 24 domfelte gruppemedlemmer som vi har snakket med. Dette er verdifull informasjon, som kan gi oss gode holdepunkter om hva som kan ha skjedd og gi oss ideer til hvilke mulige effekter som kan undersøkes nærmere i en framtidig prospektiv studie. Det som foreligger her, er derfor en sonderende undersøkelse av en gruppe domfelte gruppedeltakere.

4.2 Mandat for evaluering av samtalegruppene

Mandatet for den foreliggende undersøkelsen var å intervju mellom 20 og 30 domfelte gruppedeltakere om virkinger, negative virkninger og opplevelser av samtalegruppene. Intervjupersonene skulle være mest mulig representative ut fra det vi visste om deltakerne i samtalegruppene for øvrig. Undersøkelsen skulle fullføres innen 31.12.2001.

4.3 METODE

4.3.1 Populasjon og utvalg

På bakgrunn av opplysninger innenfor soningsanstaltene var det mulig for Justisdepartementet og KRUS å lage en summarisk oversikt over egenskaper ved de fleste gruppene som var gjennomført. Vi ble opplyst at det var registrert 148 personer som gikk eller hadde gått i samtalegruppe (se tabell 1). Av disse hadde 126 deltatt i lukkede grupper, dvs grupper der det ikke tas inn nye medlemmer etter første inntak, og der medlemmene følger hverandre til spesialopplæringen er avsluttet. Resten hadde deltatt i åpne grupper, der medlemmene kan begynne og slutte uavhengig av hverandre. 91 % av deltakerne har vært med på fem gruppesamlinger eller mer. Alle de gruppene som er omtalt her, er for voldsdømte. Unntaket er gruppene i Hedmark, der sedelighet har vært tema.

Det er viktig å presisere at de 148 deltakerne i tabellen representerer deltakere som departementet har fått opplysninger om. Det totale antallet deltakere i tiltaket er større. Tabellen gir heller ikke tall fra Ila og friomsorgen i Hedmark.

Tabell 1. Antall gruppemedlemmer etter soningstid i populasjonen og i vårt utvalg

Sted	Registrerte deltakere		Utvalget
	<u>N</u>	<u>Alder*</u>	<u>N</u>
Arendal fengsel	18	32	5
Berg fengsel	54	32	3
Tromsø fengsel	7	36	
Bastøy fengsel	16	41	3
Ila fengsel			7
Friomsorgen Akershus	10	27	
Friomsorgen Nord-Trøndelag	27	22	2
Friomsorgen Hedmark			
Friomsorgen Buskerud	16	24	4
Sum deltakere	148	30	24

* Registrert gjennomsnittsalder på deltagerne i populasjonen

Fordi deltakerne i samtalegruppene var lovet anonymitet ved inntak i gruppene, var det et mål for oss at også undersøkelsen skulle ivareta deres anonymitet. Vi kom derfor fram til intervjupersonene på følgende måte:

- 1) KRUS gikk ut til gruppelederne og ba dem kontakte deltakere i gruppene som var ferdige eller nesten ferdige med å gå i samtalegruppe, men som ennå ikke var løslatt. Disse personene ble spurt om de var villige til å la seg intervju av en uavhengig forsker (BL eller JKA).
- 2) Identiteten til gruppedeltakerne ble dermed ikke røpet til forskerne før samtykke var gitt av de enkelte.
- 3) Gruppemedlemmer som samtykket til dette, møtte forskeren til intervju på et egnet sted på friomsorgen/fengselet. Intervjuene var halvstrukturerte, basert på en intervjuguide utformet i samarbeid med KRUS før undersøkelse (se Appendix C).

Vi intervjuet 24 personer som hadde gått eller gikk i ATV-gruppe (se tabell 1). Det vil si at utvalgets størrelse tilsvarer 16,2 % av den registrerte, (men ikke den faktiske) populasjonen. Men det er usikkerhetsmomenter i forhold til hvor representativt utvalget vårt er fordi 1) ikke alle ble spurt om å delta i intervjuene og 2) vi ikke har oversikt over hvor mange av dem som ble spurt om å delta som takket nei.

18 av de intervjuede hadde gått i ATV gruppe i fengselets regi, mens seks personer gikk i friomsorgens regi (Jfr Tabell 1). Det vil si at vi intervjuet 19%

av populasjonen av innsatte og 11,3 % av populasjonen fra friomsorgen hvis man forutsetter at antallet i populasjonen er riktig. Som tidligere nevnt har vi fått indikasjoner på at denne populasjonen er større.

4.3.2 Frivillighet

Vi fant at gruppene som deltagerne hadde gått i eller gikk i, skilte seg på flere områder enn de som er nevnt ovenfor. For noen var det frivillig å delta i slike grupper, mens det for andre var tvang. Et fengsel hadde som inntakskriterium at man deltok i ATV-gruppe, mens en deltager fra et annet fengsel hadde fått valget å bli sendt til et annet fengsel eller begynne i ATV-gruppe etter at det hadde blitt oppdaget at han hadde ruset seg. I friomsorgen sammenheng var det noen som hadde blitt dømt til å delta i samtalegruppe, mens andre gikk der frivillig.

4.3.3 Møtelengde, møtefrekvens og varighet.

Gruppenes møtelengde, møtefrekvens og varighet varierte også. Noen grupper varte i en time mens andre kunne vare opptil tre timer. De fleste hadde deltatt i grupper som varte et sted mellom 1,5 til 2 timer. Når det gjelder møtefrekvens, hadde noen gått i grupper som møttes annenhver uke, mens andre møttes to ganger i uka. Også samtalegruppene varighet varierte. Noen hadde gått i en gruppe i et begrenset tidsrom som 20 timer mens 9 personer hadde gått i flere grupper som hver hadde vart i en sesong (halvår). Fordi gruppene var såpass forskjellige i forhold til hvor ofte og hvor lenge og over hvor lang tid de møttes, må vurderingen av tid og varighet ses i sammenheng med disse variablene.

4.3.4 Intervjuene

Data ble samlet inn ved hjelp av individuelle, halvstrukturerte intervjuer. I fengslene ble disse intervjuene utført på et besøksrom eller et kontor, mens vi hos friomsorgen fikk vi låne et kontor. Før intervjuene startet, ble de intervjuede lovet full anonymitet. Deretter gikk vi gjennom intervjuguiden. Det ble understreket at det var opp til de intervjuede hva de ville svare på, og hvor mye de ville fortelle. Under selve intervjuene ble det, i forståelse med de intervjuede, tatt notater for senere analyser. Det var satt av en time til hvert intervju.

4.3.5 Analyser

Kvalitative intervjuer kan gjøres ved at man intervjuer et mindre antall personer i dybden om de forhold man er interessert i. På den måten får man informasjon om forhold og sammenhenger man vanskelig ville funnet ellers. Det er derimot forbundet med flere problemer å bruke kvalitative data fra slike mindre grupper for å vurdere om det er flere som mener "A" enn det er som mener "B" i populasjonen. Til det trenger man et representativ og tilfeldig utvalg av en

tilfredsstillende størrelse. Dette betyr i vårt tilfelle at hvis for eksempel tre personer mener "A" og ni personer mener "B", så kan man ikke trekke den konklusjon at det er flere personer i populasjonen som mener "A" enn "B". Men intervjuene vi gjennomførte, danner et godt grunnlag for å reise hypoteser som senere kan testes ut i et større, representativt og tilfeldig utvalg.

Notatene som ble tatt under intervjuene, er datagrunnlaget for analysene. Av anonymitetshensyn og for å skape trygghet hos de intervjuede benyttet vi oss ikke av lydopptak. Analysene foregikk i tre faser.

1. Vi tok utgangspunkt i intervjuguiden og samlet det ulike deltagerne hadde sagt om samme forhold.
2. Deretter prøvde vi å finne begrunnelsen de ulike deltagerne hadde for det de hadde sagt.
3. Til slutt grupperte vi dette materialet i nye kategorier i forhold til det som kom fram og hvordan det som kom fram, ble begrunnet av de intervjuede. Det presenterte materiale er dermed presentert etter a) intervjuguidens spørsmål og b) de kategoriene vi konstruerte med bakgrunn i analysene.

Vi har sagt noe om hvor mange innen vårt utvalg som mente det ene eller det andre. Men som tidligere nevnt, skal man med bakgrunn i vårt kvalitative materiale være svært forsiktig med å trekke konklusjoner av kvantitativ art på vegne av hele populasjonen.

4.4 RESULTATER

4.4.1 Før deltagerne begynte i samtalegruppe

- 18 av dem vi snakket med, satt i fengsel da de fikk høre om samtalegruppene. Som regel var disse gruppene et kjent fenomen i fengselet. De hadde ofte hørt om slike grupper av andre innsatte eller gjennom oppslag. Fire av dem vi intervjuet som satt fengslet, var nødt til å gå i samtalegruppe. Dette var for noens tilfelle et inntakskriterium for å komme til et fengsel de ønsket seg til. Andre hadde fått valget om å bli sendt vekk til et annet fengsel eller begynne i samtalegruppe. Av de 14 som satt fengslet og som deltok frivillig i samtalegruppe, oppga 10 personer hvordan de hadde kommet i kontakt med gruppen.
- 6 av de innsatte hadde blitt kontaktet av en gruppeleder som spurte om de ville være med.
- 2 var blitt anbefalt å delta i en slik gruppe av andre deltagere.
- 2 hadde selv tatt kontakt med en gruppeleder med henblikk på å begynne i gruppe.

6 av de intervjuede hadde deltatt i samtalegruppe i friomsorgens regi. 3 av disse var tvunget til å delta. Det vil si at de hadde fått valget mellom straff eller å delta i samtalegruppe. Blant de frivillige hadde en blitt kontaktet av en gruppeleder, mens de to andre hadde blitt anbefalt å benytte dette tilbudet gjennom andre institusjoner de var knyttet til.

4.4.1.1 Betenknninger

8 personer fortalte oss at de hadde hatt betenknninger mot å delta i samtalegruppen før de begynte. Ikke overraskende var det flere betenkte blant de som var tvunget til å delta (fem av syv) sammenlignet med de som gikk frivillig i samtalegruppe (3 av 17).

Betenkningene var av ulik art. Man kan dele de inn i følgende grupper:

- Mange av betenkningene gikk på å dele voldserfaringer med andre. Ikke alle syntes en gruppe var det rette stedet for dem. Noen av disse foretrakk individuell terapi.
- En annen form for betenknninger var rettet mot gruppelederne. Noen av deltagerne var betenkt mht gruppeledernes erfaring eller at de ville holde taushetsplikten.
- Andre var derimot mer betenkte på de andre deltagerne. For eksempel kunne drapsdømte være skeptisk til å delta sammen med voldtekts og pedofilidømte, eller at de andre deltagerne ville overholde taushetsplikten.
- Noen som hadde vært i gruppe tidligere hadde negative erfaringer fra dette og var derfor litt betenkt for å begynne på nytt.

Betenkningene som en del opplevde før de begynte i samtalegruppa ble håndtert ulikt av de som måtte gå i slike grupper og de som gikk der frivillig. Blant de tvungne fant vi en "holde ut mentalitet. De visste at de måtte igjennom dette og måtte derfor prøve å holde ut. Blant de frivillige fant vi en mer "vente og se holdning". I denne gruppen var ikke alle var helt sikre på hva de gikk til og hadde derfor en litt avventende innstilling til gruppen.

Vi fikk også inntrykk av at hvem som deltok i slike grupper kunne veie opp for de betenkingen man måtte ha på forhånd. I den forbindelse fortalte fire personer at de hadde hatt venner som gikk i samme gruppe og at dette hadde vært en motvekt til den skepsisen de hadde mot å gå i en slik gruppe i utgangspunktet.

4.4.1.2 Forventninger

Deltageren hadde noe ulike forventninger til gruppen før de begynte i den . 10 av deltagerne fortalte at de hadde gått i terapi parallelt med deltagelse i samtalegruppen. Fem av disse hadde i tillegg deltatt i samtalegrupper i to eller flere sesonger. I tillegg hadde to personer som ikke hadde gått i terapi, gått i samtalegrupper i to eller flere sesonger. Disse 12 deltagerne visste som regel hva som ventet dem som deltagere i en samtalegruppe. Blant dem vi intervjuet, var det kun fem personer som hadde forventninger til gruppen som ikke hadde blitt oppfylt:

- En person hadde forventet at samtalegruppen mer skulle fungere som et opplæringsprogram hvor han skulle bli lært teknikker som hindret nye voldssituasjoner – et slags voldsmestringsprogram.
- To hadde først og fremst forventet et velkomment avbrekk i fengselstilværelsen. For eksempel "slappe av og drikke kaffe".
- To deltagere hadde forventet moralisering omkring kriminalitet og vold.

4.4.2 Møte med gruppa

Det virker som om samtalegruppene er litt stive og preget av usikre deltagere den første tiden. Men etter hvert hadde de fleste som gikk frivillig, opplevd at gruppens dynamikk forandret seg. Dette hadde sammenheng med at deltagerne ble kjent med hverandre og lederne, og at de opplevde at de kunne stole på hverandre. De ble også mer trygge på hva som skulle skje i gruppen. Etter hvert hadde 11 personer opplevd at de "åpnet seg." Det vil si at de fortalte sin egen historie eller om egne opplevelser om vold til de andre i gruppen. Fire hadde åpnet seg etter 2 til 3 møter, mens de andre trengte noen flere samlinger.

Av dem som hadde åpnet seg tidlig, mente to i ettertid at de hadde gått for tidlig ut med sine erfaringer. Den ene av disse syntes at det var for lett å snakke om egen vold, og at han egentlig ikke hadde ønsket å gjøre det på et så tidlig tidspunkt. Den andre deltageren hadde følt seg "naken og sårbar" etter at han hadde åpnet seg i begynnelsen av gruppen. I denne forbindelse synes nok disse deltagerne at gruppelederne burde ha hindret dem i å åpne seg og fortelle om egne opplevelser på et for tidlig tidspunkt.

Men selv om noen hadde åpnet tidlig, så var det ingen som hadde følt at gruppelederne oppfordret dem til å åpne seg verken i en tidlig fase eller senere. Det var helt greit at man bare satt og hørte på det som skjedde, noe som de fleste opplevde som positivt. Men som sagt ønsket noen at gruppelederne burde ha begrenset slik åpenhet for deres egen del i begynnelsen. Andre karakteriserte

gruppelederne som litt tafatte. De synes at de burde ha slått strengere ned på enkeltpersoner som var for dominerende til å begynne med, og at de i sterkere grad burde lagt premissene for hvordan gruppen skulle fungere. Som en av deltageren sa " det var slapt til å begynne med. Derfor måtte vi (gruppedeltagerne) ta tak i dette. Da fikk vi det bra etter hvert".

De som var tvunget til å delta i en samtalegruppe, rapporterte ikke om den samme positive utviklingen i gruppen de hadde deltatt i. Hvis det er mange tvungne deltagerer i en gruppe, så dette ut til å smitte over på de mer motiverte også. For eksempel kunne en motivert deltager som hadde gått i en gruppe med mange tvungne, fortelle at han hadde begrenset sin egen deltagelse etter hvert. Dette hadde han gjort fordi han ikke fikk respons fra de andre deltagerne når han fortalt om seg selv og sin historie, og fordi han opplevde at de andre ikke ville fortelle om seg og sine ting.

Seks personer kunne fortelle at de i en innledende fase hadde mange tanker omkring vold. Noen opplevde også at de hadde mer lyst til å bli voldelige. Dette hadde ofte sammenheng med at de tenkte på folk de hadde noen uoppgjort med. Det kunne være personer utenfor fengselet som skyldte dem penger, eller personer de hadde uoverensstemmelser med inne i fengselet. Men etter hvert hadde disse deltagerne opplevd at de fikk et annet syn på vold. At vold kunne være skremmende for andre, og at dette ikke var en akseptert måte å løse problemer på utenfor den kriminelle delen av samfunnet. Som en uttrykte det: "I det miljøet jeg kommer fra, er det helt vanlig at man knuser kneet til folk som skylder en penger, men jeg skjønner jo nå at dette ikke er akseptert av andre". Dette illustrerer at deltagelse i samtalegruppe for noens vedkommende starter opp en prosess hvor de i begynnelsen tenker, snakker og drømmer om vold.

4.4.3 Prosessen underveis

4.4.3.1 Forløpet av samtalene

Rammene rundt samtalen ser ut til å ha vært ganske like i de forskjellige gruppene. De hadde et fast møterom hvor de satt i ring på sakkosekker eller i noen tilfeller på stoler og snakket om vold. Gruppelederne kom med ulike temaer eller oppgaver som gruppedeltagerne skulle komme med sin mening om. De fleste deltagerne vi snakket med, hadde sett en film med sterkt voldelig innhold som de etterpå hadde diskutert. Noen deltagerer fortalte at de i deres gruppe var ganske frie i forhold til dagens tema. Hvis det dukket opp noe mer interessant eller presserende, så snakket de heller om det. I andre grupper

derimot virker det som om de hadde holdt seg nøyere til det temaet lederne kom med.

Gruppelederne hadde en mer eller mindre styrende rolle i gruppene. Det var de som kom med de ulike oppgavene eller temaene som skulle tas opp. Men når det gjaldt lederens rolle i forhold til gruppenes utvikling, virket det som om de ulike lederne hadde ulik stil. Noen ble nærmest oppfattet som passive mens andre var mer aktive.

Det virker som om alle hadde deltatt i de oppgavene de ble forelagt om vold. Men som tidligere nevnt, kunne de selv bestemme hvor mye de ville fortelle om sitt eget liv. I den forbindelse kunne flere fortelle at de hadde "åpnet seg". Det vil si at de hadde fortalt om sine egne opplevelser og erfaringer med vold. Både som utøver og offer. I den forbindelse kunne de vi intervjuet, fortelle om andre deltakere som hadde blitt veldig følsomme, noe som kom til uttrykk i blant annet gråt, når de fortalte om sine egne opplevelser. Men ingen av de intervjuede fortalte oss at de hadde blitt følsomme på denne måten når de hadde "åpnet seg" i gruppen.

Tre av dem vi intervjuet, fortalte om andre gruppedeltaker som de synes kastet bort tiden til de andre i gruppen. Dette var deltakere som hadde vært svært dominerende eller som skrøt og/eller løy. Disse ble i mange tilfeller konfrontert av de andre deltakerne. Dermed kunne det bli harde diskusjoner og mye "kverulering". I denne forbindelse synes noen at gruppelederne burde vært mer styrende overfor slike deltakere.

4.4.3.2 Var det situasjoner under samtalene som var vanskelige for deg?

Det var få som fremhevet at de synes det oppstod noen vanskelige situasjoner under samtalene. Men tre av dem vi intervjuet, fremhevet at de hadde vansker med å fortelle om sine egne opplevelser om vold. Dette gikk ikke primært ut på at de ikke ville, men at de ikke kunne. To personer hevdet ikke å huske noe av det de hadde gjort. Den ene hadde som regel blitt fortalt av politiet hva ofrene hadde å fortelle, men selv husket han ingenting. Den tredje personen fortalte at han trengte mer tid til å tenke over det han ble spurt om enn det han fikk tid til i gruppen. Fordi han ikke klarte å finne ut hva han selv mente, ga han de svarene han mente lederne ville han skulle gi.

4.4.3.3 Var det situasjoner under samtalene som du synes ga deg noe?

De færreste av dem som var positive til samtalegruppen, trakk fram noen spesielle hendelser som de hadde opplevd som spesielt viktige. Men to personer fortalte at oppgaver de hadde fått i gruppen, hadde gjort at de begynte å reflektere over sine egne liv. En oppgave hvor de ble bedt om å huske tilbake til hvordan de hadde hatt det i ulike tidspunkter i livet sitt, hadde fått disse til å minnes følsomme og sårbare ting fra barndom og oppvekst.

4.4.3.4. Hadde samtalene noen betydning for soningen din – forholdet til andre innsatte, betjentene eller andre?

Seks av de intervjuede fortalte oss at de hadde blitt nærmere knyttet til de andre deltagerne i gruppa. Blant annet forholdt de seg primært til de andre gruppedeltagerne også utenfor gruppen. Det vil si at de hadde funnet ut at de kunne stole på hverandre, og fordi de delte så mye med hverandre i gruppen, ble de venner også ellers. Men dette gjaldt ikke alle. Det var også et par personer som fortalte at de hadde fått et mer negativt syn på de andre gruppedeltagerne etter hvert som de ble bedre kjent.

9 av de vi intervjuet, fortalte oss at de hadde fått et bedre forhold til betjentene etter at de hadde begynt i gruppa. I alle fall til de betjentene som også var gruppeledere. Et lignende forhold fant vi blant deltagere i grupper som ble holdt i friomsorgens regi som hadde sin egen kontaktperson som gruppeleder. I disse tilfellene fikk de et bedre forhold til denne personen utenfor gruppesammenheng. Det kan se ut til at den tilliten man får til gruppelederen i gruppesammenheng, smitter over til andre situasjoner. Det var bare en person som fortalte oss at han hadde fått et mer negativt forhold til betjentene. Slik han beskrev, det kan det virke som han slet med overføringer til enkelte betjenter som ikke var gruppeledere. Disse gruppelederne minnet ham om personer han hadde hatt dårlige erfaringer med tidligere i livet. Det kan virke som om denne overføringen var en del av en større prosess som hadde startet etter at han hadde begynt i samtalegruppen.

Blant de fengslede gruppedeltagerne ble det gjort flere betraktninger om det å delta i samtalegruppe kunne ta seg bra ut overfor fengselsledelsen. 6 av de intervjuede mente at det nok kunne ta seg bra ut overfor fengselsledelsen. Det ble blant annet reflektert om deltagelse i samtalegruppe indirekte kunne bidra til permisjon. Ved å delta i samtalegruppe ville betjentene bli bedre kjent med dem og kunne dermed kanskje bli mer positivt innstilt til noe slikt. Men på den annen side; hvis de virkelig gjorde fremskritt i gruppen, så kunne ikke gruppelederne gå videre med dette på grunn av taushetsplikten. Men på grunn av taushetsplikten kunne ikke gruppelederne gå videre med om deltagelsen deres var heller laber, eller om det skulle vise seg at de egentlig trengte mer

omfattende terapi. To av de intervjuede mente at deltagelse i samtalegruppe hadde gjort at de ikke var i like stor fare som de som ikke deltok i samtalegruppe for å måtte flytte til et annet fengsel. Innsatte ved dette fengselet stod i fare for å måtte flytte til et annet fengsel fordi de måtte gjøre plass til varetektsfanger. Under intervjuene fikk vi ikke inntrykk at disse positive mer langsiktige effektene ved å delta i samtalegruppene var en motiverende faktor. Dette var mer betraktninger de gjorde seg.

6 av de intervjuede trakk fram at de ved å delta i samtalegruppen hadde fått en lettere soning fordi de nå hadde noen å snakke ut med. På denne måten kan det virke som at slike grupper for noen gjør at de mestrer stresset forbundet med et fengselsopphold bedre. Men for andre var det motsatt. To personer fortalte oss at soningen var blitt hardere etter at de hadde begynt i samtalegruppe. Dette begrunnet en av de innsatte med at han måtte la være å benytte seg av to teknikker som ellers var viktige for å klare seg gjennom soningen. For det første måtte han bryte ut av den sløvheten han ellers omga seg med for å kunne ha utbytte av samtalegruppene. For det andre måtte han opptre seriøst i gruppa, noe som ble en motsetning til den "syke humoren" han ellers kunne benyttet for å beskytte seg.

4.4.4 Vurdering etterpå

4.4.4.1 Lukket versus åpen gruppe

Voldsgruppene kunne være lukkede eller åpne. I de åpne gruppene kunne det komme til nye deltagere etter hvert, mens det i de lukkede gruppene ikke kom til nye deltagere etter at gruppen var satt i gang. Det ble framholdt at fordelene med en lukket gruppe er at man blir godt kjent med alle deltakerne. Ulempen er at flere slutter underveis fordi de blir løslatt eller slutter. Dette gjør at gruppene likevel blir ustabile. I et tilfelle var man bare to deltagere tilbake. I åpne grupper kan det se ut til at det er en ulempe for dem som kommer til etter hvert og som ikke kjenner de andre så godt. Men dette ser ut til å ha fungert bra. De som gikk i åpen gruppe, var klar over problemet og fortalte at de tok hensyn til dette.

4.4.4.2 Møtelengde

De som hadde møttes en time, synes dette var for kort tid. "Man kommer ikke skikkelig i gang på så kort tid". Blant de som møttes 1,5 til 2 timer, synes de fleste at det var passelig. Noen minoriteter oppfattet dette hhv. som for lenge eller for kort. De som synes det var for kort tid begrunnet dette med at de ofte måtte slutte av nettopp på et tidspunkt da de var kommet godt i gang og deltagerne var blitt varme. De som ville at møtene skulle ha kortere varighet,

begrunnet dette med at det var kjedelig å gå der. Dette var alle personer som hadde blitt tvunget til å gå i ATV-gruppe.

4.4.4.3 Møtefrekvens

Annenhver uke ser ut til å ha vært for sjelden. Ikke minst fordi det på grunn av sykdom og ferieavvikling i enkelte tilfeller kunne gå opp til en måned mellom møtene. Blant dem som møttes hver uke, var det ingen som ga uttrykk for at dette var ofte. Noen synes det var for sjelden, mens de fleste synes det var passelig. Blant dem som møttes to ganger i uka var det ingen som synes dette var for ofte, derimot var det flere som understreket at det var meget bra å møtes såpass ofte. På den måten holdt de progresjon. Generelt kan man si at de som møttes oftere, begrunnet dette med progresjon og ikke å miste tråden.

4.4.4.4 Varighet

De som hadde deltatt i samtalegruppe i en tidsbegrenset periode var fornøyd med dette. Det virker heller ikke som noen av dem som hadde gått i gruppe over flere sesonger, eller som hadde gått i flere ulike grupper, opplevde dette som negativt. Dette kan ha sammenheng med at alle disse hadde deltatt frivillig.

4.4.4.5 Var samtalegruppen et godt og / eller nyttig tilbud for deg?

14 personer mente at samtalegruppen var et godt tilbud som hadde vært nyttig for dem. Enkelte mente at gruppen i seg selv var nyttig mens andre trakk fram at den var nyttig i kombinasjon med individuell terapi. De som mente at gruppen hadde vært nyttig for dem, trakk fram ulike punkter.

- Gruppen virker for noen som et sted man kunne lufte seg og kvitte seg med oppdemmet aggresjon. Dette gjorde at de var roligere ellers i uken.
- Andre mente at de hadde lært mye som var nyttig for dem. Det kunne gå på hvordan forholde seg i konfliktsituasjoner, eller hva som kan betraktes som vold.
- Noen fortalte at det hadde vært nyttig for dem å lære seg å forholde seg til andre personer i en gruppesammenheng. Det kan virke som at gruppene for noen gir en praktisk opplæring i sosial omgang ved at de lærte å diskutere med andre på en saklig måte.

9 av deltagerne synes ikke samtalegruppene hadde vært et nyttig tilbud for dem. De kunne nok betrakte tilbudet som positivt i seg selv, men det passet av ulike grunner ikke for dem selv. Dette var stort sett personer som var tvunget til å gå i samtalegruppen.

- 1) Flere av disse betrakte seg ikke som voldsmenn. Noen sa at de egentlig var rolige og ikke-voldelige. Det var tilfeldig at de hadde kommet opp i en voldssituasjon som de uheldigvis hadde blitt dømt for.
- 2) To personer trakk fram at de ikke var voldsmenn, men drapsmenn. Dette var et viktig skille for dem fordi drap etter deres mening bare er noe man gjør en gang i livet og ikke trenger å være relatert til at de var notorisk voldelige i andre situasjoner.
- 3) Andre personer trakk fram at gruppen ikke var den rette settingen for dem. De mente det var mer riktig for dem å gå i individuell terapi.

4.4.4.6 Tror du det var nyttig for andre deltagere i gruppen?

Interessant nok kunne mange av dem som mente at samtalegruppe ikke var det rette stedet for dem selv, likevel mene at dette tilbudet var bra for andre. Unntaket var en gruppe hvor deltagerne tydeligvis hadde en felles negativ holdning til at samtalegruppen, som for deres vedkommende var obligatorisk. Disse uttalte at samtalegruppen ikke var nyttig for dem selv, og ikke for de andre. Men som en av disse personene sa: "Hvis noen synes det er positivt så sier de det nok ikke". Her virket det som at gruppenormen var at man ikke skulle uttale seg positivt til samtalegruppen. Andre steder fant vi at det blant dem som mente at tilbudet ikke var nyttig for dem selv, likevel mente at det var nyttig for de andre deltagerne. Dette var personer som av ulike grunner ikke betraktet seg som notoriske voldspersoner, men som mente at flere av de andre deltagerne kom under denne kategorien.

4.4.4.7 Synes du dette tilbudet burde gis til andre i samme situasjon som deg?

På spørsmålet om et tilbud om samtalegrupper burde gis til alle i samme situasjon som en selv, mente mange at alle kunne ha nytte av et slikt tilbud. "Det skal være veldig ille om man ikke har utbytte av en slik gruppe" sa en. Men syv personer var mer skeptiske. De trakk fram ulike grunner til at ikke alle burde gå i slike grupper:

- Det ble trukket fram at slike grupper passer best for dem som er motivert til å gå der. Gruppene burde ikke være obligatoriske eller tvungne.
- Lederne burde også vær flinkere til å sile bort de useriøse som frivillig går i slike grupper, men som gjør det av gale grunner.
- Andre mente at slike grupper passet best for dem som kunne karakteriseres som notoriske voldsmenn. Ikke på personer som "uforskyldt" hadde kommet opp i en voldsepisode som de så hadde blitt dømt for.

- En annen innvending var at slike grupper ikke passer for dem som fungerer dårlig kognitivt.

4.4.4.8 Mener du at gruppen var riktig sammensatt?

De fleste mente at gruppen de hadde gått i, var godt sammensatt. Dette til tross for at deltagerne kunne ha ulik bakgrunn og være av forskjellig alder. Det var fem deltagere som ikke syntes at gruppa de hadde gått i, var riktig sammensatt: De mente at man burde utelukke:

- useriøse deltagere
- deltagere som ikke hadde kognitive forutsetninger for å delta
- deltagere som ikke hadde perspektiver på sin egen situasjon
- dominerende personer.

Dessuten syntes noen at det var galt å sette sammen grupper med deltagere som hadde ulik befatning med vold. "Det er for stort sprang fra ran til drap", understreket en av deltagerne.

Felles for dem som mente at gruppen kunne vært bedre sammensatt, var at de trakk fram forhold de oppfattet hindret gruppen i å nå sine mål. Useriøse, kognitivt dårlig fungerende, dominerende personer ble med andre ord oppfattet som en hemske for progresjonen i gruppa. Blanding av personer med ulik befatning med vold så ut til i enkelte tilfeller å hindre dem med alvorlig voldskriminalitet å prate om dette med de andre. De ville ikke sjokkere eller skremme de andre med sine erfaringer.

4.4.4.9 Følte du at gruppelederne ivaretok deg?

Ingen hadde opplevd at gruppelederne ikke ivaretok dem i gruppen. Dette hang nok ofte sammen med at lederne ikke tvang dem til å si mer enn de ville. Men et par gruppedeltagere følte at lederne hadde en tendens til å grave for mye. Hvis de først fortalte om noe om egne ting, synes de lederne ble for fokusert på dette ved at de prøvde å få dem til å si mer. Disse gruppedeltagerne var tvunget til å delta i gruppen, og vi hadde inntrykk av at de egentlig ikke ville fortelle så altfor mye om seg selv.

Et annet moment i denne sammenheng er tilgjengelighet. Tre deltagere kunne fortelle at lederne tok godt vare på dem så lenge de var i gruppa. Men hvis de hadde behov for å snakke med noen om ting som hadde dukket opp i gruppa mellom gruppemøtene, var det vanskelig. Da var kanskje ikke betjentene på vakt eller de var opptatt med andre gjøremål. I den forbindelse var det at disse

personene var opptatt av at de måtte ha tilbud om psykolog mellom samtalegruppene.

Selv om ingen hadde opplevd at gruppelederne ikke hadde klart å håndtere det som skjedde i gruppen, var det noen få som var skeptiske til om lederne kunne ivareta dem hvis noe alvorlig dukket opp. Det kunne virke som at disse holdt litt igjen på grunn av dette. De oppfattet ikke lederne som terapeuter og ville derfor ikke ta opp hva som helst i gruppa. Dette må vel sies å være i overensstemmelse med hensikten til disse gruppene: være et sted å snakke om vold, men ikke terapi.

4.4.4.10 Ble du noen ganger provosert eller såret av det som foregikk i gruppa?

Det var ingen vi snakket med som hadde blitt spesielt provosert eller såret over det som foregikk i gruppa. Derimot virket det som at det kunne oppstå opphetede diskusjoner i de fleste gruppene. Kimen til slike diskusjoner kunne være av ulik art:

- At andre deltagere løy på seg ting eller skrøt av det de hadde gjort.
- At oppgavene var urealistiske.
- At noen var uenig i definisjonene av vold eller forklaringer på hvordan vold oppstår.
- Noen var provosert over at lederne synes å ha fasitsvar. "De sier at de ikke har fasitsvar, men hvordan kan de da ha med seg stensiler som gir svarene på oppgavene", spurte en deltager.
- Noen deltagere var svært provosert av at alle eksemplene som ble brukt i deres gruppe, handlet om kvinnemishandling. De følte at de på denne måten ble stemplet som kvinnemishandlere, noe de tok sterk avstand fra. Eller som en deltager så det "Jeg tror de vil ha fram at vi bare tør å banke opp kjerringer".

4.4.4.11 Synes du at gruppa holdt seg til temaet vold?

De fleste gruppene ser ut til å ha holdt seg til temaet vold. Oppgavene de ble satt til å løse, var stort sett basert på problemstillinger omkring vold. Men en person som gikk i en "rus- og voldsgruppe" fortalte at de nesten bare hadde snakket om rus. Dette forklarte han med at en snakkesalig person som bare ville snakke om rus, dominerte gruppa.

I grupper som hadde vart lenger, ble det rapportert at man også snakket en del om andre forhold som var relatert til fengselet. Slike grupper kunne i større grad ta opp ting "på gehør". De droppet det annonserte temaet om noe mer interessant

dukket opp. Ved å kunne ta opp ting som handlet om fengselstilværelsen og hvordan man kan takle dette, virket det som om samtalegruppen for disse virket som en sikkerhetsventil i forhold til frustrasjoner de opplevde i forbindelse med soningen.

4.4.4.12 Følte du at dine opplevelser om vold fikk komme fram?

Slett ikke alle hadde fortalt om sine opplevelser om vold. Det var heller ikke alle som ville fortelle om dette. Det var særlig få blant de tvungne deltagerne som hadde fortalt om sine egne opplevelser. 20 prosent av de tvungne hadde fortalt om slike opplevelser, mens omtrent halvparten av de frivillige hadde gjort det. Det ble gitt ulike grunner for ikke å snakke for mye om sine egne opplevelser av vold i samtalegruppen:

- Noen anså det som uklokt å snakke for mye om sine egne opplevelser. De var jo ikke dømt for alt de hadde gjort.
- Andre fortalte at de ikke stolte på de andre deltagerne eller lederne.
- Interessant nok var det enkelte som ikke ville fortelle om sine opplevelser fordi de ikke ville skremme de andre. Dette kan nok også ha hatt en sammenheng med at de selv var skamfulle over det de hadde gjort.
- Andre var mer opptatt av at deres egne opplevelser kunne bli oppfattet som positivt på enkelte deltagere. Det vil si at noen av de andre gruppedeltagerne kunne synes det var tøft det de hadde gjort.
- Andre igjen ville ikke fortelle om sine opplevelser fordi de da var redd for at de andre bare ville skryte på seg ting og prøve å overgå dem.

Men vi fikk ikke inntrykk av at noen ble sittende igjen med uforløste ønsker om å snakke med de andre i gruppen om sine egne opplevelser av vold. Det er da heller ikke hensikten med gruppene at alle skal snakke om sine voldserfaringer. Derimot var det i tråd med hensikten at mange gikk i terapi og snakket med terapeuten sin om slike ting.

4.4.4.13 Har samtalene gjort noe med ditt syn på vold?

Av dem vi intervjuet, var det bare en som direkte forsvarte sine egne voldshandlinger. 9 av dem vi intervjuet, mente at de hadde skiftet syn på vold etter at de hadde begynt i samtalegruppe. De fleste av disse hadde lært om former for vold de ikke hadde betraktet som vold før. Andre hadde etter disse samtalene opplevd at de ikke orket tanken på vold. "Jeg får vondt i kroppen når jeg tenker på vold", fortalte en deltager. Tre personer ville derimot ikke kreditere samtalegruppen for at de nå hadde et negativt syn på vold. De hadde dette før de begynte i gruppen, hevdet de. Det var nettopp et slikt syn som hadde gjort at de

begynte i gruppa. For andre var det vanskelig å skulle avgjøre om det var samtalegruppen, terapien de gikk i eller nye omstendigheter i livet ellers som hadde gjort at de hadde fått et nytt syn på vold. Vi fant også to personer som fortalte at tankegangen var like voldelig som før. Forskjellen var at de ikke utførte alt de tenkte lenger. En av disse fortalte at han tidligere hadde slåss med omtrent to personer i uka. I løpet av de siste to årene hadde han bare slåss to ganger.

4.4.4.14 Har samtalene gjort noe med ditt syn på deg selv?

Ikke alle hadde opplevd at samtalene hadde gjort at de fikk et nytt syn på seg selv. De som gikk i gruppe av kortere varighet, mente at noe slikt ville tatt lengre tid. Men det var også de som hadde fått et nytt syn på seg selv. Fem personer fortalte at de hadde fått et nytt syn på seg selv ved å gå i samtalegruppe. Et viktig moment i denne sammenhengen var at disse personene var motivert til å delta i samtalegruppen og få noe ut av den. Disse personene hadde fått følgende nye syn på seg selv:

- Særlig så det ut til at bedret selvfølelse eller selvtillit var vanlig blant de som hadde fått et nytt syn på seg selv. Deltagelse i slike grupper, diskutere vold og bli reflektert over sitt eget liv og forhold til vold ser ut til å gi bedre selvtillit for noen.
- Å delta i en slik gruppe var noe som viste for en at han var mer sosial enn han hadde trodd i utgangspunktet.
- Andre kunne fortelle at de var blitt mer reflekterte og lettere så sammenhenger de ikke hadde sett før. Dette hadde gjort at de også var blitt flinkere til å manøvrere seg i livet.
- Atter andre fortalte at de hadde oppdaget følelser i seg selv som de ikke visste var der. I den sammenheng fortalte et par stykker at de hadde funnet ut at de måtte være ydmyke og sannferdige mot seg selv for å klare den jobben de ville gjøre i gruppen.

4.4.4.15 Har samtalene gjort noe med ditt syn på andre gruppemedlemmer?

På dette punktet fant vi en interessant tredeling av svarene.

- 6 av dem vi intervjuet, rapporterte at de hadde fått god kontakt med noen eller alle de andre i gruppa. De hadde lært de andre bedre å kjenne; noe som førte til en positiv utvikling dem imellom .
- Andre hadde et annet syn på dette. Jo bedre kjent noen ble med de andre, jo mer negativ ble de til dem. "Jo nærmere jeg kom inn på de andre, jo større suppehoder syns jeg de var" var en av de intervjuedes syn. Synliggjøring av egen svakhet kan tydeligvis føre til forakt fra andre deltagere.

- Andre ble til dels skremt av det de fikk høre om. " De er spinn ville hele gjengen", hevdet en av deltagerne. Men en slik oppfatning hadde i hvert fall for denne personens vedkommende en preventiv virkning. Nå som han visste hvordan de andre tenkte og kunne oppføre seg, så ville han oppføre seg mer forsiktig selv. "Man kunne jo aldri vite hvem man kom ut for" var hans nye syn.

4.4.4.16 Har samtale gjort noe med ditt syn på venner, bekjente, familie og lignende?

Det var ikke så mange som sa at samtale hadde gjort at de hadde fått et nytt syn på venner, bekjente, familie og lignende. Dette var noe de fleste ikke hadde tenkt på. Men det ble trukket fram at man nok satte mer pris på de nærmeste når man satt inne i fengsel. Noen nevnte i den sammenheng at de ville begynne et nytt liv for ikke å såre sine nærmeste mer. Men det kan virke som slike forhold mer var motivasjonen for enkelte til å delta i samtalegruppe enn de hadde fått et nytt syn på dette underveis. Men to av deltagerne sa at de var villige til å ta opp kontakten med familien sin etter å ha deltatt i samtalegruppe.

4.4.4.17 Taushetsplikten

Taushetsplikten som gruppedeltagerne hadde seg imellom og som gruppelederne hadde, var et tema mange var opptatt av. Alle gruppedeltagerne hadde fått klart beskjed fra gruppelederne om at de hadde taushetsplikt, men at de måtte gå videre med alvorlige forhold som for eksempel planlegging av kriminelle forhold. Til tross for dette var 6 personer skeptisk til om man kunne stole på gruppelederne i så henseendet. "I det ene øyeblikket er de gruppeledere som har taushetsplikt, i det neste øyeblikket er de betjenter med rapporteringsplikt." Selv om ingen hadde opplevd at lederne brøt taushetsplikten sin, så var disse 6 likevel skeptiske. Dette gjorde nok for en del at de ikke kom fram med alt de hadde opplevd eller gjort. For som flere sa det: "Jeg er jo ikke dømt for alt jeg har gjort". Andre var fascinert av dette at de kunne fortelle lederne ting som de ikke kunne gå videre med hvis det dukket opp i gruppen, men som de måtte ha rapportert videre hvis de hadde kommet over det som betjenter. Likevel var det få som for eksempel ville fortalt gruppelederne at de dopet seg.

Taushetsplikten gruppedeltagerne mellom var et annet tema. I tre tilfeller ble vi fortalt at denne var blitt brutt. En person fortalte at han i gruppen hadde uttalt seg negativt om andre innsatte. Disse hadde så fått vite om dette gjennom en av deltagerne. I et annet tilfelle hadde en som deltok i samtalegruppe i friomsorgens regi, opplevd at en annen av deltagerne hadde fortalt

utenforstående hvem som deltok i denne gruppa. En tredje person kunne fortelle at det var flere som brøt taushetsplikten i den gruppa han deltok i. "Det er mange som får tak i saftige historier som det harseleres og slarves om etterpå." Denne deltageren satte dette i sammenheng med at de var tvunget til å delta i samtalegruppen og derfor ikke tok dette helt seriøst.

4.4.4.18 Ledernes dobbeltrolle

Selv om ingen hadde noe direkte å utsette på lederne, var 10 personer skeptiske til gruppeledernes dobbeltrolle som betjent og gruppeleder. I varierende grad klarte ikke disse å skille de to rollene fra hverandre. Dette til tross for at betjentene ikke var uniformerte, hadde lovet å overholde taushetsplikt, ikke var fordømmende i forhold til det som kom fram og virket genuint interessert i hva gruppedeltagerne hadde å fortelle. I denne forbindelse mente 7 personer at det ville vært en fordel om gruppelederne kom utenfra fengselsvesenet.

4.4.4.19 Andre personer / Andre innsattes syn på slike grupper

7 av dem vi intervjuet, fortalte at det blant de andre innsatte som ikke deltok i slike grupper kunne være til dels stor skepsis til dette tilbudet. Noen hadde fått høre av andre innsatte at de var naive som gikk i en slik gruppe. De burde forstå at betjentene noterte seg det de fortalte, og at det kunne komme til å bli brukt mot dem senere. Man kan bli litt mobbet hvis man deltar i en slik gruppe. Noen steder synes de intervjuede at det skulle vært gitt mer informasjon til de andre innsatte om hva slike grupper er for noe for å motvirke en slik negativ innstilling hos de andre innsatte.

4.4.5 Fremtiden

Det var flere av dem som satt fengslet, som ikke ville eller ikke kunne uttale seg om de trodde samtalegruppene ville gjøre at de ikke kom opp i voldssituasjoner, eller om de ville opptre på en annen måte i konfliktsituasjoner i framtiden. De mente det var urealistisk å si noe om dette så lenge de satt fengslet. I fengselet var de under såpass streng kontroll at fysiske konfliktsituasjoner sjelden opptrådte. Likevel oppga 15 personer konkrete forholdsregler som de kunne gjøre for å unngå nye voldsepisoder:

- Mange trakk i denne forbindelse fram bruken av alkohol og dop. De hadde komme til at deres voldsutøvelse hang sammen med alkoholkonsum. Noen trakk fram at de ikke ville drikke brennevin, men holde seg til øl. På den måten fikk de lavere promille med mindre vold

som konsekvens. Andre ville unngå situasjoner som de nå visste trigget dem til å ruse seg.

- En person nevnte at han ville slutte å bære våpen. Dette hadde vært en naturlig del av påkledningen hans i mange år. Våpenet ble brukt til å true med, men han hadde også vært klart til å bruke det. "Dette er en dårlig måte å løse konflikter på".
- Det var flere som trakk fram at de ville begynne et nytt liv. De orket ikke det livet de levde. "Jeg er lei av å bli skutt etter og forsøkt stukket ned og gi dette til andre". Men på samme måte som ytre hendelser i interaksjon med samtalegrupper kan føre til mindre vold, ble vi fortalt at andre ytre hendelser gjør at disse samtalene ikke gir mindre vold. Flere trakk fram at de var i et miljø hvor vold ga respekt og til tider var rent nødvendig. Hvis man ikke klarte å komme seg ut av dette miljøet, kunne de heller ikke trappe ned volden. Flere trakk fram at det var svært vanskelig bare å komme seg ut av slike miljøer. Som en sa det: Det er flere i miljøet som har noe på meg. Samtidig vet de at jeg har noe på dem. Hvis jeg trekker meg ut, vil de ikke lenger ha noe på meg. Dette vil bli en stor trussel for dem. Hvis jeg ikke klarer å balansere dette riktig, så er det ute med meg".
- Andre trekker fram at selv om man kommer seg ut av miljøet, så er det fortsatt en lang vei å gå. De fant det vanskelig å begynne et nytt og lovlydig liv, skaffe seg jobb og hus. "Jeg må begynne nederst på rangstigen. Nå har jeg alt jeg trenger. Penger, biler og spenning." Noen mente derfor at samtalegruppene burde vært satt i sammenheng med et større rehabiliteringsopplegg hvor man også kunne få hjelp til å bli del av samfunnet på en ikke-kriminell måte. "Så lenge dette er uforandret, så er livet mitt som før" kunne en fortelle.
- Flere kunne fortelle at de hadde opplevde at de oppførte seg annerledes når de kom opp i konfliktsituasjoner. Noen hadde rett og slett forlatt situasjoner som kunne bli voldelige. Andre hadde vært i situasjoner hvor de måtte gripe inn fysisk mot andre personer, men i denne sammenhengen hadde de heller snakket med folk for å roe dem ned. Hvis de måtte gripe inn fysisk, kunne flere fortelle at de i større grad enn før benytte seg av defensive virkemidler som å legge dem ned i stedet for å slå.
- Flere ville jobbe med voldstemaet i framtiden. Mange gikk allerede hos psykolog eller psykiater og ville fortsette med dette. I den forbindelse kom vi over personer som ennå ikke hadde blitt tilbudt psykologbistand. Mange av disse etterlyste et slikt tilbud. Som de sa, hadde det nå begynt å komme opp ulike minner fra barndommen som de trengte å snakke med

noen om. De oppfattet ikke samtalegruppa som det rette stedet for slike bekjennelser.

- Flere av dem vi intervjuet, ville gå et skritt videre når det gjaldt å jobbe med dette temaet i framtiden. Det var overraskende mange som kunne tenke seg å arbeide med barn og ungdom som var i faresonen for å havne i deres situasjon. Mange av disse trakk fram at de hadde personlige erfaringer som ville gjøre at de unge hørte på dem i så henseende.

4.5 ATV-DELTAGERNES ERFARINGER: OPPSUMMERING OG DISKUSJON

Intervjuene vi gjennomførte, kan ikke danne basis for en effektevaluering av samtalegruppene i tradisjonell forstand. Til det er ikke deltagerne representative nok for dem som har gått i slike grupper. Det er ulike frafallsprosesser som gjør dette. For det første var ikke alle som hadde deltatt i samtalegruppe, aktuelle som intervjuobjekter for oss. For å få en forespørsel om de ville la seg intervju av oss, måtte de enten være i systemet eller tilgjengelige for gruppelederne. Tidligere gruppedeltagere som enten ikke var i fengsel lenger eller som var utenfor friomsorgens tilsyn, var med andre ord utelukket fra deltagelsen. Den andre frafallsprosessen skjedde når de tilgjengelige gruppedeltageren ble spurt om å la seg intervju av oss. Det var da flere som ikke ville intervjues. Vi vet ikke hvor mange disse var eller om de representerer en spesiell gruppe som ville gjort resultatene annerledes.

Et annet moment som gjør at intervjuene ikke kan danne basis for en effektevaluering, er det faktum at vi ikke kunne måle effekt i form av utførte voldelig atferd. I stedet spurte vi intervjuobjektene om de hadde merket forskjell i sin egen atferd. Men de fleste satt forststatt fengslet og kunne av den grunn ikke gi oss et realistisk bilde av hvor mye mindre voldelige de hadde blitt.

Av de grunnene som er nevnt ovenfor, ville det være ønskelig ut fra effektevalueringmessige hensyn at deltagere i slike samtalegrupper ble systematisk registrert før inntreden i gruppene for senere evaluering og forberedt på senere forespørsel om evaluering.

Men med de ovenfor nevnte forbehold i forhold til representativitet så gir intervjuene i denne undersøkelsen et minus grunnlag for å identifisere ulike forhold som kan ha betydning for hvorfor noen eventuelt har bedre utbytte av slike grupper enn andre. I det følgende vil vi ta opp ulike momenter som ser ut til å kunne ha innvirkning på hvorvidt man hadde utbytte av samtalegruppen.

4.5.1 Gruppenes ulikhet

En ting som slo oss, var hvor ulike gruppen var på mange måter. Til tross for at de hadde samme fysiske rammer som et fast møtested, at de satt i ring og at de snakket om vold, så var det mange forhold som gjorde gruppene ulike. Denne ulikheten ble dannet av ulik møtefrekvens, møtelengde og varighet over tid på tvers av gruppene. I tillegg var noen grupper lukket mens andre var åpne. Når man så legger til at i noen grupper var deltagelse frivillig, mens det i andre grupper av ulike grunner var obligatorisk deltagelse så skjønner man at utgangspunktet for de ulike gruppene var svært ulikt.

For kontinuitetens skyld kan det virke som at gruppene ikke bør møtes for sjeldent og ikke for kort tid av gangen. Ett eller til og med to møter i uken med varighet på 1,5 til 2 timer virker mest ideelt hvis man skal ta utgangspunkt i hva vi ble fortalt.

4.5.2 Frivillighet kontra tvang

Frivillighet kontra tvang i forhold til deltagelse i disse gruppene var et moment som vi fikk inntrykk av betydde mye for den enkeltes vurderingen av gruppen. De fleste kunne fortelle at de var litt skeptiske til å delta i samtalegruppe til å begynne med. Dette gjaldt både de "tvungne" og de "frivillige" deltagerne. Men mens denne skepsisen ofte gikk over hos de "frivillige" etter en tid, så fant vi ikke et tilsvarende mønster hos de "tvungne". Det kan være at deres skepsis hindret dem i å delta på en positiv måte og på den måten også hindret dem i å oppleve at det var greit å delta i en slik gruppe.

Det var et gjennomgående funn at de som måtte gå i slike grupper, uttalte seg mer negativt om gruppen som sådan, om lederne og de andre deltagerne. Det virket som om de ikke ønsket å delta med sine egne erfaringer, og at ikke kunne se at gruppen hadde hatt noen særlig effekt på deres liv. Det kan virke som at man må være godt motivert samt villig eller i stand til å delta med seg selv for at en slik gruppe skal ha noen effekt. I så fall bør man diskutere nærmere om det egentlig er hensiktsmessig at noen blir tvunget til å gå i disse gruppene. Et annet moment i denne sammenhengen er at for mange "tvungne deltagerne" i en gruppe kan gjøre det vanskelig for de "frivillige" og godt motiverte å få noe ut av gruppen også. Det kan virke som at gruppedynamikken blir lidende av for mange dårlig motiverte deltagere.

4.5.3 Motivasjon blant de "frivillige"

Av dem som frivillig hadde begynt i gruppen, fant vi ulike grunner til å begynne der. Mange hadde begynt der for å jobbe med egne voldsproblemer mens andre også gikk der for å oppnå andre goder i fengselet som permisjon eller at ledelsen skulle se at de gjorde noe med sine problemer. En annen gruppe var de som rett og slett hadde begynt i en gruppe for avvekslingens skyld. Det kan virke som om det var flere slike grunner for å begynne i samtalegruppe blant fengselsdeltagerne enn det var blant deltagerne fra friomsorgen.

4.5.4 Møtet med gruppa

Det kan se ut til at gruppelederne bør bremse ned for åpenhjertige utleveringer fra deltagerne i en innledende fase. Der dette hadde skjedd, hadde deltakerne ikke opplevd det som bare positivt for sin egen del. Det kan også virke som at noen gruppeledere kunne vært mer styrende i en innledende fase. Det var flere som mente at lederne i sterkere grad burde slått ned på altfor dominerende deltagere samt lagt premissene for hvordan gruppen skulle fungere. Men disse bemerkningene var ikke gjennomgående fra alle deltagerne. Det kan se ut til at gruppelederne i så måte har ulik stil.

4.5.5 De andre gruppedeltagere

Mye tyder på at de andre gruppedeltagerne har innflytelse på hvor mye den enkelte deltar og eventuell har utbytte av slike samtalegrupper. I tilfeller der de fleste deltagerne var negativt innstilt til å gå i samtalegruppe, virket det som om det var vanskelig for de få som var motivert for å jobbe med sine problemer, å få dette til. Et annet moment som kommer inn her, er taushetsplikten. Det virket som om det var av stor betydning at deltagerne kunne stole på de andre som deltok i gruppen. Gjorde de ikke det, ville de heller ikke delta for fullt. Dette var nok mye av grunnen til at motiverte deltagere mente at gruppelederne i større grad burde ha vært selektive i sammensetningen av gruppene. Seleksjonsgrunnlaget kan være motivasjon, intellektuelt nivå eller dersom enkelte deltakere forstyrrer prosessen for mye. En annen mulighet kan være å innskjerpe "kjørereglene" for slike grupper. -

4.5.6 Gruppelederne

For mange var det en forutsetning for deltagelse i samtalegruppen at gruppelederne virket greie og oppriktige. Det virker ikke som dette var noe

problem. Det mange deltagere derimot hadde problem med, var gruppeledernes dobbeltrolle som betjent eller kontaktperson i friomsorgen på den ene siden og som leder for gruppen på den andre siden. Det var særlig dette med taushetsplikten som kom opp i denne sammenhengen. Selv om ingen hadde eksempler på at lederne hadde brutt denne, var de skeptiske. Det kan nok tenkes at flere ville hatt et mer avslappet forhold til disse gruppene hvis lederne kom utenfra.

4.5.7 Personlige forutsetninger

Vi fikk også inntrykk av at den enkeltes personlige forutsetninger for å kunne delta i samtalegruppe varierte. I så måte vil vi tro at både personlighet, kognitiv kapasitet og bruk av ulike forsvarsmekanismer spiller inn. Vi har ikke noe grunnlag for å si noe om systematikken i personlige forutsetninger og effekt i gruppene. Men det kan virke som at personlige forutsetninger i større grad ligger positivt til rette blant dem som selv velger å gå i disse gruppene. Det kan skyldes at frivilligheten i seg selv skaper en seleksjonsmekanisme, eller at frivillighet reduserer betydningen av andre personlighetsfaktorer.

4.5.8 Støtte av psykolog eller psykiater

Ett av de viktigste målene for samtalegruppene er å få deltakerne til å oppsøke profesjonell hjelp. Vi fant at en rekke deltakere allerede hadde kontakt med psykolog eller psykiater. Det virker som om samtalegruppene virket best for dem som også gikk hos psykolog eller psykiater. Vi møtte flere personer som ga uttrykk for at en interaksjon mellom det å gå i samtalegruppe og individuell terapi virket gunstig for dem. Det var ulike forhold de kunne snakke med terapeuten om som det ikke var naturlig å ta opp i gruppen. Dette kom spesielt sterkt til uttrykk hos deltagerne i en gruppe som ikke hadde fått tilbud om psykolog ennå. Blant disse deltagerene var det flere som fortalte at de følte et sterkt behov for å begynne i terapi for å kunne behandle i dybden ting som hadde blitt aktivert etter at de hadde begynt i samtalegruppen. På bakgrunn av slike meddelelser vil vi anbefale at gruppedeltagere i samtalegruppene alltid bør ha tilbud om terapi hos psykolog eller psykiater.

4.5.9 Ettervern og oppfølging

Flere av de intervjuede trakk fram andre forhold som var av betydning i forhold til framtidig voldsutøvelse. De som meldte om en positiv effekt av gruppen de hadde gått i, satte dette også i sammenheng med andre forhold i livene deres. De

ville ikke miste jobben sin. Forholdet til kjæreste eller samboer ville lide om de fortsatte med den voldelige livsstilen. Eller de hadde barn å ta hensyn til. På et lignende vis var de som ennå ikke hadde fått ordnet seg slike punkter i livet sitt urolige for at slike mangler skulle gjøre at de falt tilbake til gamle vaner. Det kan synes som om samtalegruppene har virkning fram til et visst punkt. Man kan få et nytt syn på vold eller på seg selv, eller man kan ha lært ulike måter å unngå vold på. Men i neste omgang kan det se ut som om det er andre forhold som skal ligge til rette for at disse endringene virkelig slår ut i mindre vold. Med bakgrunn i det ovennevnte tror vi at en effekt av slike samtalegrupper vil virke best hvis de settes i sammenheng med ettervern og oppfølging etter soning.

4.5.10 Effekt: i forhold til hva

En av hovedhensiktene med samtalegruppene er at de skal ha en effekt på deltageres forhold til vold og voldsutøvelse. Men i tillegg til en slik effekt fant vi at disse gruppene kan ha en rekke andre effekter. Det virker som om mange får et bedre forhold til gruppelederne også når disse opptrer som fengselsbetjenter eller kontaktpersoner ved friomsorgens kontorer. Et annet viktig forhold er at samtalegruppene for mange har en stressreducerende effekt under soning i fengsel. Dette kan kanskje gjøre at innsatte som deltar i slike grupper, har mindre stressbelastninger under soningen enn andre. Men på den annen side virker det også som at selve prosessen man må igjennom hvis man skal jobbe med seg selv, kan være stressøkende, i hvert fall i perioder. En annen effekt av å gå i slike grupper kan være utvikling av sosiale ferdigheter. Gjennom gruppediskusjoner med de andre deltagerne var det flere som fortalte at de hadde fått et bedre selvilde enn de hadde hatt før.

4.6 Oppsummering:

- Gruppene ser i stor grad ut til å følge ATV-opplæringens metode, men mangelen på standardisering gjør at de ulike gruppene skiller seg i stor grad fra hverandre. Dette gjelder ikke minst gruppenes hyppighet og tidsspenn/varighet. Dette gjør det vanskelig å evaluere gruppene under ett. Følgende fellesnevnerer kan imidlertid anføres:
- Gruppene ser ut til å ha en generelt bevisstgjørende effekt, både om andres og egen vold.
- Gruppene ser ut til å ha en generelt bevisstgjørende effekt, både om andres og egen vold.
- Gruppene ser ut til å ha en generelt bevisstgjørende effekt, både om andres og egen vold.
- Gruppene ser ut til å ha en generelt bevisstgjørende effekt, både om andres og egen vold.

- Involveringsnivået i gruppene beholder en viss overflatekarakter, noe som både setter en grense for involvering, og som gjør at distansen til terapi beholdes. Deltakerne skiller mellom å gå i grupper og å gå til psykolog, og gruppene ser ikke ut til å berøre deltakernes familieliv i nær grad.
- Mange av deltakerne har kontakt med psykolog/psykiater fra før, men mange av dem som ikke har det, vil etter hvert føle behov for slik hjelp. Denne bør være tilgjengelig på en realistisk måte for dem som ønsker det.
- Det er en sterk tendens til at frivillig deltakelse i gruppene er av betydning, både holdninger til og utbytte av gruppene virker mer negativt hos dem som har opplevd å bli tvunget til deltakelse.
- Bevisstgjøringsprosessen virker i vesentlig grad positiv, men kan i enkelte tilfelle skape økt bevisst frustrasjon og fantasering rundt vold. Det er ikke kjent at dette har vært omsatt i handling, men involvert personell bør være seg bevisst muligheten og registrere tendenser.
- Det er meget store forskjeller mellom de domfelte deltakerne, ikke minst mht. til bakgrunnen for deres voldelige atferd og livsmønstre. Samtalegruppen treffer ikke alle individuelt og har en sterkere fokusering på vold mot kvinner enn deltakerne synes er nødvendig.
- Det virker som om samtalegruppene har en overveiende positiv effekt på de domfeltes sosiale situasjon under soningen. Enkelte rapporterer spenninger med andre medfanger, og risikoen for dette bør følges opp av personalet.
- Samtalegruppens arbeidsform og mål bryter med fengselets tradisjonelle roller og metoder på en slik måte at deltakerne og de andre innsatte ikke forstår dette umiddelbart. Det bør muligens opplyses tydeligere om dette i anstaltene.
- Denne undersøkelsen gjør det ikke mulig å si noe om hvorvidt samtalegruppene i seg selv har en voldsforebyggende effekt, men enkelte deltakere tror det forholder seg slik.

5.0 VURDERING AV SAMTALEGRUPPENE ETTER ATV-MODELLEN OG ANBEFALINGER FRA FORFATTERNE

Denne rapporten er et forsøk på å evaluere hvilke resultater denne formen for arbeid har oppnådd siden oppstarten på midten av 1990-tallet og fram til 2002. Forfatterne kan tenke seg å summere opp sine funn og betraktninger under følgende hovedproblemstillinger: 1) Samtalegruppene som konsept, 2) Spesialopplæringen som tilbud til medarbeidere i kriminalomsorgen, 3) Effekten av samtalegruppene som påvirkningstiltak og 4) Anbefalinger til oppdragsgiver

5.1 Samtalegruppene som konsept

Å snakke om en særegen ATV-metode er litt misvisende, ettersom det antyder at stiftelsen Alternativ Til Vold hadde etablert et ferdig konsept som ble forsøkt omsatt i en spesiell type påvirkningstiltak i kriminalomsorgen. Dette er ikke tilfelle. Etableringen av samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte etter denne metoden utgikk fra Ila landsfengsel etter initiativ fra engasjerte medarbeidere der. Per Isdal kom inn i arbeidet ved å bli engasjert av de tidlige ildsjelene. Dette arbeidet ble legitimert gjennom Stortingets og departementets føringer om å skape en mer meningsfylt soning ved hjelp av påvirkningsprogrammer overfor ulike grupper domfelte. Sånn sett er ATV-modellen ikke et enhetlig konsept, men en måte å tenke på og en opplæring for medarbeidere i kriminalomsorgen som driver samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte.

Denne mangelen på en entydig definisjon av konsept er et problem, både i begrepsbruken og i den praktiske evalueringen av de ulike aktivitetene knyttet til samtalegruppene. Slik rapportens kapitler 5 og 6 viser, er "Samtalegruppene" en betegnelse på en rekke ulike typer gruppeaktiviteter innen kriminalomsorgen. Denne situasjonen er antakelig uheldig fordi positive og negative utslag av disse aktivitetene ikke differensieres av deltakerne selv eller oppdragsgiverne. Vi vil anbefale at det innføres noen begreper og merkelapper som gjør det mulig å skille mellom:

- Per Isdals og ATV-miljøets faglige synspunkter på samtaler med mennesker som utøver vold. Dette er fagkunnskaper som bør være allment tilgjengelige for arbeid i kriminalomsorgen i mange sammenhenger, uavhengig av om det finnes særskilte samtalegrupper eller opplæring som bygger på dette.
- Opplæring av medarbeidere etter Per Isdals og Per Nørbechs konsept slik dette ble utviklet i samarbeid med KRUS. Dette er en opplæring som gir deltakerne stor anledning til egenerfaring og kan være riktig eller galt,

nyttig eller unyttig, noe uavhengig av Alternativ Til Vold og utfallet av samtalegruppene.

- Samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte. Slike grupper ser ut til å trenge et minimum av formale kriterier for etablering og gjennomføring i anstaltene. Vår evaluering viser at en del formelle kriterier ser ut til å spille en stor rolle for deltakernes opplevelse av dem, uten at dette henger direkte sammen med de to ovenfor nevnte punktene. Dessuten ser det ut til at kriminalomsorgen selv trenger noen formelle kriterier for at slike grupper skal kunne administreres som tiltak (mer om dette nedenfor).

Så lenge man ikke er tydeligere i konseptutformingen, risikerer man at nokså tilfeldige aktiviteter avvikles under navnet "Samtalegrupper" og omvendt: At legitime kunnskaper og faglige synspunkter diskrediteres på grunn av lemfeldig omgang med kunnskapen i praksis.

Vi vil også anføre at det synet på vold og arbeidet med voldsdømte som Alternativ Til Vold står for, virker som et berikende og viktig supplement til den kontroll- og straffetenkningen som kriminalomsorgen forvalter på vegne av samfunnet. Brytningene omkring ATV-tenkningen innenfor kriminalomsorgen viser at vold er en spesiell type forbrytelser med kriminalpolitisk brennbarhet. Tilnærminger til den voldsdømte som tematiserer voldsutøverens maktesløshet, er et verdifullt supplement i en faglig forståelse som nettopp hos slike domfelte lett kan preges av det overordnede kriminalpolitiske oppdraget (se kap. 3).

5.2 Spesialopplæringen som tilbud til medarbeidere i kriminalomsorgen

Det kan ikke herske særlig tvil om at de medarbeiderne som gjennomgikk spesialopplæringen, selv var meget tilfreds med tilbudet. Som nevnt tidligere er det ikke nødvendigvis bare med tanke på gjennomføringen av samtalegrupper at en slik opplæring kan ha en hensikt. Arbeidet med domfelte, både i anstalt og utenfor, er et arbeid som bringer medarbeiderne i kontakt med mange former for menneskelig lidelse og vanskelige situasjoner. Spesialopplæringen ser ut til å ha gitt deltakerne tilgang på en generell kompetanse i samtaler med andre mennesker. Dette ser i sin tur ut til å ha virket vitaliserende på deltakerne. Vår undersøkelse antyder at spesialopplæringen har hatt en debriefingsfunksjon på gruppelederne, som sammen med den kontinuerlige veiledningen har gitt dem en mer tilfredsstillende samhandling med de mennesker de møter i det daglige arbeidet. Sider ved denne formen for opplæring burde dermed kunne virke positivt, også overfor medarbeidere som ikke jobber spesielt med volds- eller sedelighetsdømte, men som har mye direkte kommunikasjon med vanskeligstilte domfelte.

Imidlertid kan det se ut til at spesialopplæringen ikke har gitt grunnlag for tilstrekkelig ensartet praksis i gjennomføringen av samtalegruppene. Vi vil anbefale at det sammen med den begrepsavklaringen som nevnt ovenfor, også understrekes noen grunnleggende retningslinjer for gjennomføring av samtalegrupper som et definert tiltak overfor og tilbud til målgrupper av domfelte.

5.3 Effekten av samtalegruppene som påvirkningsprogram

En effektmåling av samtalegruppene lider åpenbart under mangelen på enhetlig utforming av tilbudet.

Det er forfatterens bestemte oppfatning at de fleste av de deltakerne vi intervjuet, hadde opplevd at samtalegruppene tilførte dem noe positivt. Dette gjelder både spesifikke effekter i form av bevisstgjøring av voldsatferd og egne handlemåter og uspesifikke effekter i form av bedret livskvalitet i fengslet og bedrede forhold til medfanger og ansatte.

Spørsmålet er likevel om disse gruppen er mer eller mindre "effektive" i å nå sine mål enn andre metoder, om hvordan man kan redusere uheldige effekter, og om oppdragsgiver, dvs Justisdepartementet, er tilfreds med målsetningene for slike grupper.

Effektmåling av påvirkningsmetoder for å endre problematisk atferd er et meget vanskelig felt. Dette er grundig dokumentert innenfor forskning på psykoterapi med psykiske lidelser, atferdsvansker hos barn og problematferd hos voksne, slik som rusmisbruk og røyking. En nyere amerikansk undersøkelse, det såkalte "project match", fant til tross for rekordstore bevilgninger til et omfattende forskningsprogram, liten eller ingen forskjell i effekter på endring av rusatferd hos klientene mht. behandlingsform eller egenskaper ved klientene (Project Match Research Group, 1997). De samme metodiske vanskelighetene foreligger sannsynligvis ved forsøk på å endre voldsatferd. Vi kjenner i alle fall ikke til undersøkelser som tyder på noe annet.

Når det gjelder voldskriminalitet, er det to andre forhold som gjør det vanskelig å studere effekten. Det ene gjelder at voldskriminalitet er en lavfrekvent atferd. Sammenliknet med for eksempel rusmisbruk eller røyking, er voldskriminalitet noe som hender sjeldnere, slik at det tar lengre tid før man ser effekten av påvirkningsprogrammer og -tiltak på residiv. Det andre forholdet knytter seg til at så lenge den domfelte er i fengsel, reduseres den registrerte voldsatferden nærmest pr. definisjon. Selv om det forekommer vold i fengsel, er det få som tiltales og dømmes for det. Ethvert forsøk på å redusere voldskriminalitet vil

dermed synes effektivt nesten av seg selv så lenge vedkommende er i fengsel. Det er med andre ord lett å peke på effekter av ulike tiltak i fengsel, men langt vanskeligere å dokumentere hvilken effekt dette har ved løslatelse.

Vi vil derfor på det sterkeste råde KRUS og Justisdepartementet til å legge opp til rutinemessige prospektive undersøkelser av påvirkningsprogrammer og tiltak. For at dette skal være mulig, er det naturligvis viktig med en standardisering og en viss manualisering av påvirkningsprogrammene. Like viktig er at de domfelte samtykker i at man kan ta kontakt med dem på et senere tidspunkt for å samtykke i slik at det blir lettere å innhente data på et senere tidspunkt.

I mellomtiden er det et åpent spørsmål om hvorvidt Justisdepartementet og KRUS er fornøyd med de målsetninger som samtalegruppene har hatt til nå. Håndboken for gruppelederne beskriver følgende mål:

"Målsettingen med samtalegruppene er rett og slett å lage en situasjon (strukturert) der mennesker sitter sammen og snakker om vold (eventuell om seksuell vold/overgrep)." (s. 15)

Man tenker seg også at dette vil trekke noen konsekvenser med seg, nemlig:

- Følelseslette gjennom å dele vanskelige erfaringer
- Reduksjon av skam gjennom å bli møtt med lydhørhet og forståelse, samt gjennom å oppleve at andre har tilsvarende erfaringer.
- Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger gjennom å måtte argumentere for seg
- Tydeliggjøring og bearbeiding av egne holdninger ved å lytte til andres erfaringer
- Ny forståelse gjennom at man setter erfaringer i sammenheng med hverandre eller ser en sak fra nye vinkler

Her igjennom kommer man til den endelige målsetningen med samtalegruppene, nemlig at:

"Samtalegruppene skal inspirere deltakerne til å jobbe aktivt videre med seg selv, for eksempel ved at flere velger å oppsøke profesjonell behandling under soningen eller etter løslatelse."

Hovedmålsettingene for gruppene synes for oss i all hovedsak å være oppfylt innenfor det utvalg av gruppedeltakere som vi snakket med. Imidlertid tillater ikke vår metode å si om dette lar seg generalisere til resten av utvalget, men vi kan ikke se noen grunn til at det ikke er slik heller. Svært mange av deltakerne gikk enten i terapi for sine voldsproblemer fra før eller var kommet i gang med dette underveis. De som ikke gikk i behandling, var motiverte for det og uttrykte misnøye med at det var vanskelig å få tilgang til psykolog/psykiater.

Når det gjelder andre effekter man håper å oppnå, så har våre intervjuobjekter rapportert at dette har funnet sted. Da vi ikke har noe kvantitativt uttrykk for tilstander før og etter deltakelse i gruppe, er det vanskelig å fastslå med sikkerhet hvor store holdningsendringer som fant sted. Det vi likevel kan si med stor sikkerhet, er at ingen av våre intervjuobjekter benektet sin egen voldskriminalitet eller lot til å bagatellisere dette overfor oss.

Vi ser dermed liten grunn til å betvile at samtalegruppene når sine målsetninger når de avholdes innenfor det som virker som optimale rammer. "Optimale rammer" ser ut til å være 90 minutter varighet 1-2 ganger i uka med lukket gruppe og et visst minimumsantall ganger. I tillegg ser det ut til å være uheldig for gruppene dersom deltakerne tvinges til deltakelse.

Et annet spørsmål er om Justisdepartementet kan være tilfreds med disse begrensede målsetningene. I våre diskusjoner med miljøet i og omkring kriminalomsorgen kommer stadig spørsmålet om programmenes forebyggende effekt opp. Vår påstand er at dette spørsmålet er den egentlige prøvesteinen og den effekten som har 'politisk validitet', dvs. det endelige argumentet som kan forsvare administrasjon og bevilgninger til et slikt program.

Våre undersøkelser kan umulig si noe om dette spørsmålet for samtalegruppene del. Vi vil samtidig uttrykke sterk skepsis til hvorvidt noen andre kan dokumentere slike effekter i dag, og om slike effekter eventuelt kan føres tilbake til virkemidler som samtalegruppene ikke inneholder.

5.4 Anbefalinger til oppdragsgiver

På bakgrunn av denne evalueringsrapporten har vi følgende anbefalinger til vår oppdragsgiver mht. samtalegruppene:

- 1) Det bør avklares tydeligere hva som er samtalegruppene teori, hva som er teorier for opplæring av gruppeledere og bak både opplæringstiltakene og programmer der gruppesamtaler inngår. Som nevnt, er en betegnelse som "ATV-gruppene" så flertydige at begrepet blir misvisende.
- 2) Gjennomføringen av samtalegrupper for volds- eller sedelighetsdømte bør formaliseres bedre i gjennomføringen i tråd med de erfaringer som har fremkommet i denne rapporten. Med 'formalisering' menes et sett minstekrav til hva som skal til for å kalle det et definert tiltak, for eksempel antall gruppedeltakere, varighet og hyppighet av gruppene, åpen eller lukket gruppe og minstekrav til gruppeledelsen. Spesielt bør gruppene ikke være tvungne. Dersom gruppene skal opprettholde navn etter en bestemt teoretisk forankring, slike som "ATV-metode" e.l., bør

representanter fra ATV delta i å bestemme hva som er vesentlige forutsetninger for at deres tenkning skal komme til uttrykk.

- 3) Formaliseringen av gruppene bør ellers ivareta muligheten for prospektive studier av effekt, slik vi har argumentert for.
- 4) Spesialopplæringen som foregikk med sikte på samtalegruppene bør vurderes gitt til flere grupper medarbeidere, rett og slett fordi form og innhold kan gi verdifull kompetanse i andre sider av arbeidet i kriminalomsorgen. Vi tenker da særlig på evnen til å skape åpne samtaler og håndtere vanskelige temaer, noe som kan bidra til å forbedre relasjonene mellom personell og klienter.
- 5) Vi mener Samtalegruppene i sin frivillige form er et godt tilbud som bedrer livssituasjonen for mange innsatte og derfor bør videreføres.
- 6) Ved en vurdering av ulike påvirkningsprogrammer og tiltak mot hverandre bør målsetninger og det empiriske belegget for påstander om effekt være sammenliknbare på tvers av metode og faglig fundering. Vi tror at et tydeligere skille mellom formelle kriterier for gjennomføringen av et program og tiltak og den underliggende teorien kan bidra til å gjøre dette mulig. Det vil også gjøre det tydeligere om forskjellene i to parallelle programmer skyldes teoretiske forutsetninger eller mer tilfeldige praktiske arrangementer.
- 7) Til slutt vil vi advare mot å overdrive formalisering og programmering av alle slags tilbud til domfelte. Slik formalisering er viktigst i forhold til kvalitetssikring, for eksempel for å måle effekt av tiltak eller å sammenlikne ulike tilnærminger til samme mål. Muligheten til å tilby gruppesamtaler under kyndig ledelse kan imidlertid være nyttig for mange formål, slik som bedre relasjoner og mer meningsfylt innhold i hverdagen. Muligheten for å evaluere slikt vil alltid være begrenset. Det ville være synd hvis engasjerte medarbeideres innsats for vanskeligstilte domfelte skulle båndlegges av et rigid regelverk. Vi vil peke på at det som løst ble hetende "ATV-gruppene" like gjerne kunne hett "Ila-gruppene", og at det viktigste initiativet utgikk fra engasjerte medarbeidere der. Det bør også i fremtiden være mulig å utvikle tiltak innenfra kriminalomsorgen selv og ikke bli helt avhengig av å importere fra utlandet eller andre samfunnssektorer.

6.0 LITTERATURLISTE

Arnulf, Jan Ketil (1995). *Språkpsykologi og teorier om terapi : illusjoner om kontekstfri semantikk. I: Fokus på familien*. Oslo : Universitetsforlaget. Nr 3

Bandura, Albert (1995). *Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. I: Self-efficacy in changing societies / edited by Albert Bandura*. Cambridge : Cambridge University Press. ISBN: 0-521-58696-8

Bion, Wilfred (1989). *Elements of psycho-analysis*. London : Karnac. ISBN: 0-946439-06-0

Clausewitz, Carl von (1968). *On war*. London : Harmondsworth. ISBN: 0-14-044427-0

Cognitive therapy of depression / Aaron T. Beck ... [et al.]. New York : Guilford Press, 1979. ISBN: 0-89862-919-5

Gallwey, Patrick L.G. (1985). *The psychodynamics of Borderline Personality. I: Aggression and dangerousness / edited by David P. Farrington and John Gunn*. Chichester : Wiley. ISBN: 0-471-90556-9

Grünfeld, Berthold (1993). *Traumer som årsak til voldsatferd. S. 135-142. I: Mennesker, traumer og kriser / Lars Weisæth og Lars Mehlum (red.)*. Universitetsforlaget, Oslo. ISBN: 82-00-41088-9

Isdal, Per (1998). *Håndbok for samtalegrupper for volds- og sedlighetsdømte*. Oslo : Kriminalomsorgens utdanningscenter

Isdal, Per (2000). *Meningen med volden*. Oslo : Kommuneforlaget. ISBN: 82-446-0571-5

Matching alcoholism treatments to client heterogeneity / Project MATCH Research Group: Project MATCH posttreatment drinking outcomes. S. 7-29. I: Journal of Studies on Alcohol. New Brunswick, N.J. : Alcohol Research Documentation, 1997

Mehlum, Lars (1993). *Det psykiske traume : forståelse og intervensjon / Lars Mehlum og Lars Weisæth. S. 238-249. I: Mennesker, traumer og kriser / Lars Weisæth og Lars Mehlum (red.)*. Universitetsforlaget, Oslo. ISBN: 82-00-41088-9

Meichenbaum, D. (1986). *Cognitive Behavior Modification. I: Helping people change : a textbook of methods* / edited by Frederick H. Kanfer, Arnold P. Goldstein. New York : Pergamon Press

Stortingsmelding nr 27 (1997-98) : om kriminalomsorgen / Justis- og politidepartementet. Oslo : Departementet, 1998

Weisæth, Lars (1993). *Vold* / Lars Weisæth og Solveig Dahl. S. 143-150. *I: Mennesker, traumer og kriser* / Lars Weisæth og Lars Mehlum (red.). Universitetsforlaget, Oslo. ISBN: 82-00-41088-9

Appendix A: Intervjuguide for intervjuene ved kull 2

1. Hvilken bakgrunnsutdanning har du?
2. Hva er stillingen din i dag?
3. Har du formell opplæring i behandlingsfaglige spørsmål, for eksempel psykologi, familieterapi, gestaltterapi eller annet?
4. Har du jobbet med grupper før?
5. Har du jobbet med voldsproblematikk før?
6. Har du et personlig forhold til vold eller voldsutøvere?
7. Har du hørt noe om spesialopplæringen på forhånd – positivt eller negativt?
8. Hva mener du er det viktigste kurset kan gi deg i løpet av perioden?
9. Hvilke forventninger har du til spesialopplæring mht.:
 - a. Faktakunnskap:
 - b. "Forelesninger":
 - c. Egenprosess:
 - d. Egenaktivitet:
 - e. Generell evne til å drive grupper?
 - f. Kunnskaper i psykologi og psykiatri?
10. Er det noe ved kurset som bekymrer deg på forhånd?
11. Hvordan kom du til å interessere deg for spesialopplæringen?
12. Hvordan ser du på å drive grupper for voldsdømte?
13. Hva tenker du deg å oppnå gjennom å arbeide med samtalegrupper?
14. Hvordan passer yrkesrollen din til vanlig inn i arbeidet som gruppeleder for samtalegrupper?
15. Kommer du til å drive grupper etter at opplæringen er over?
16. Kommer spesialopplæringen til å gjøre det mer eller mindre sannsynlig at du blir i jobben etter at opplæringen er over?
17. Hvilke forventninger har din overordnede til effekten av spesialopplæring?

- 18.Hvilke forventninger har dine kolleger til effekten av spesialopplæringen?
- 19.Hvordan tror du Justisdepartementet ser på arbeidet med samtalegrupper?
- 20.Ser du noen faremomenter ved å jobbe med samtalegrupper overfor domfelte?
- 21.Spesielle vanskeligheter med å jobbe med voldsdømte? Hvis ja, hvilke sikkerhetstiltak mener du burde vært på plass?
- 22.Andre kommentarer:

Appendix B: Evalueringsseminar på KRUS 22.09.00

Deltakerne på seminaret var 14 ansatte som har vært gjennom spesialopplæringen ("gruppe 1"). Deltakerne var fra alle impliserte enheter med unntak av Berg fengsel og Tromsø fengsel.

Hensikten med erfaringsseminaret den 22.09.00 var følgende:

1. Å samle de som allerede har gjennomført spesialopplæringen, til en halvveis strukturert, halvveis åpen diskusjon om erfaringer.
2. Å samle opp og systematisere de erfaringene som har blitt gjort, slik at disse gjøres tilgjengelige i evalueringsrapporten
3. Å samle opp synspunkter fra deltakerne selv på hva en evalueringsprosess burde omfatte.
4. Å gi evalueringsprosessen en nytteverdi for deltakerne ved å gi anledning til å reflektere rundt sitt eget arbeid og sine egne erfaringer, samt å intervju hverandre om utvikling og muligheter.

Seminaret var ganske åpent mht. problemstillinger, men gir en struktur i form av kontekster eller "bokser" som gjør det mulig å sortere erfaringer for senere bruk og videre diskusjoner. En rekke spørsmål ble diskutert i plenum.

Generelle betraktninger:

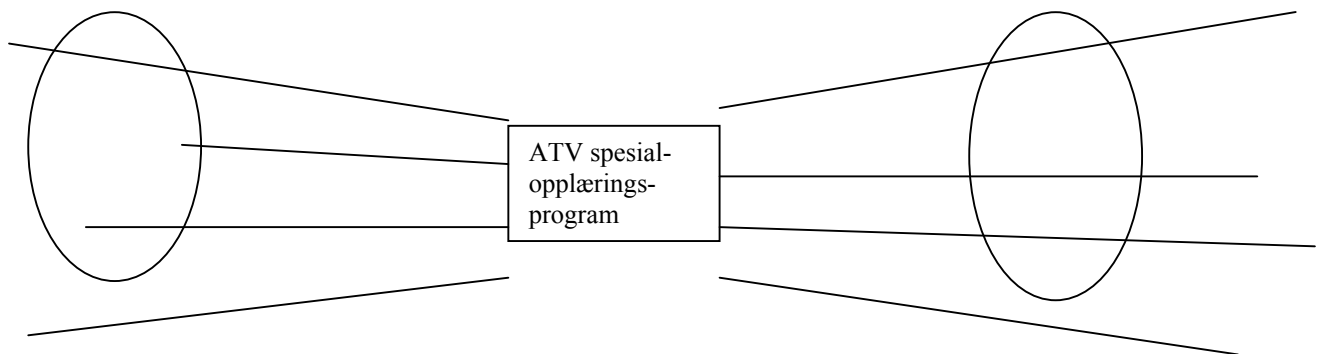
JKA var slått av den gode tonen, den tillitsfulle åpenheten og den konstruktive samarbeidsviljen som seminardeltakerne la for deg. Samtidig følte det innledningsvis som om deltakerne så på evalueringen med skeptisk blick, som en som kom for å true dem på noe vis. Enkelte av deltakerne kunne bekrefte at de innledningsvis hadde følt det slik.

Samtidig hadde JKA mottatt flere kritiske innspill fra miljøet rundt. Kritikken dreide seg om flere ulike punkter, mest iøyenfallende var den uttrykte skepsis til "Halleluja"-stemningen blant dem som hadde gjennomført spesialopplæringen. Man lurte på om begeistringen var innholdsløs eller dreide seg om irrelevante forhold. Videre var man usikker om deltakerne egentlig arbeidet med de "ordentlige voldsutøverne", eller om det bare ble snakket med "lette" kasus. Man lurte også på om voldsproblematikken egentlig ble tatt opp, eller om man bare kosepratet med utenomsnakk i gruppene.

Den markerte skepsisen utenfra og den forbeholdsløse begeistringen innenfra er i seg selv et sjeldent fenomen. Det er en stor utfordring å formulere dette som saklige motsetninger og spørsmål som kan la seg løse gjennom empirisk belegg.

Samtidig framstår programmet for spesialopplæring i et litt spesielt lys, ettersom enkelte deltakere har vært engasjert før programmet ble laget og deltok i

utformingen av programmet. Man kan sammenlikne programmet for spesialopplæringen med en linse i følgende figur:

Deltakerne kom med mange slags erfarings- og praksisbakgrunn, ble samlet i spesialopplæringen og gikk videre til ulike sammenhenger og arbeidsformer igjen.

Det følgende er et referat av de momentene som kom opp under seminaret:

Spm. 1: Hva er det ved historikken for spesialopplæringen som er viktig å få med i evalueringen?

- Utviklingen av disse tiltakene har røtter tilbake til 1989, og det har skjedd en kontinuerlig utvikling i arbeidet med samtalegrupper, men samtidig har det vært en motstand i systemet hele tiden.
- Det var personer, ikke anstalter eller andre organer som var den drivende kraften bak utviklingen.
- Enkeltepersoner blant de første ildsjelene har hatt bakgrunn fra arbeid med grupper i andre sammenhenger fra før. Det var også andre erfaringer til stede som gjorde arbeidet interessant blant de første deltakerne.
- Flere var interesserte i Ila-prosjektet.
- 7 personer startet før opplæringen ble formalisert på KRUS
- Den samme dynamikken mellom utvikling og motstand har utspilt seg både lokalt og i kriminalomsorgen som system.
- Deltakerne mente å se at Justisdepartementet også var gjenstand for en viss splittelse i synet på utviklingen av samtalegrupper. Det har vært opplevd stor grad av støtte fra enkelte hold i departementet og KRUS.

- Friomsorgen har klart opplevd at departementet har ønsket en vitalisering av tilsynsarbeidet bl.a. gjennom satsning på programmer.
- Samtidig har det vært registrert en interesse for "revisjon" eller innsyn i arbeidet med samtalegruppene fra ganske tidlig i utviklingen av tiltakene.
- Det var lite kultur for drift av grupper i fengslet
- En konferanse på Sundvollen i 1995 ga støtet til konkret handling. Noen konkrete anstalter begynte å utvikle tiltak lokalt og i samarbeid.
- I 1996 fikk friomsorgen i Hedmark et skriv fra departementet og midler som gjorde det mulig å starte. Det var et eget samarbeid med psykolog, og det arbeidet var noe forskjellig fra Per Isdals.
- Det har vært forskjell på arbeidet med gruppene i friomsorgen og fengslene, men:
- friomsorgen og KiA samarbeidet om utviklingen av samtaletilbud i Tromsø.
- En av grunnene til at Per Isdal raskt ble akseptert som lærer og veileder, var at han aksepterte og tok kompetansen som fengselsbetjent alvorlig.
- ATV-metoden gjorde folk trofaste mot den.
- Etter hvert begynte arbeidet i skape interesse hos andre ansatte (og innsatte).
- Erfaringsseminarene underveis har vært viktige.

JKA fastslo at dette virker som en samling av spesielt interesserte – mange er rekrutterte fordi de er ildsjeler i sammenhengen.

Spm. 2: Hvordan kom du inn i dette?

- Behøvde tiltak for å drive egen fagutvikling
- Ønsket å gi de innsatte et bredere tilbud
- Ønsket å gjøre noe med tilsynstida
- Ønsket å jobbe med programmer
- Interessert pga. de signalene som kom fra departementet
- Interessert i vold
- Ønsket en kanal for å få engasjere seg
- Ønsket et tillegg til arbeidet som fengselsbetjent
- Ønsket å utvikle rollen som fengselsbetjent, men den er også i utvikling pga. arbeidet som kontaktbetjent
- Hadde mange sedelighetssaker og ønsket å gripe fatt i dem
- Så muligheten til å gjøre noe for de innsatte
- Ville ha en teknikk for å løse opp benekting hos de innsatte
- Ble bedt å delta, nektet først, men ble overbevist utover i kurset
- Fikk interessen vakt etter et kurs med Øyvind Alnæs

Dette bildet viser at noen har startet etter invitasjon som nærmer seg beordring, de har ikke vært verken spesielt interesserte eller ildsjeler, men fulle av lovord over spesialopplæringen og den prosessen de har vært gjennom.

JKA bemerket at ingen hadde svart at de begynte fordi de var opptatte av vold. Han spurte om det var sikkert at ingen hadde en slik bestemt interesse, og noen få svarte da med å legge til det. Akkurat dette er litt i kontrast til de til dels omfattende voldserfaringene som blir delt med de andre under kursdagene.

Noen har fortalt om hvilke til dels naive og enkle syn de hadde på vold og innsatte før de begynte med gruppene og beskriver en sterk modningsprosess i synet på hva det dreier seg om.

Spm 3: Hvordan har spesialopplæringstilbudet blitt ift. forventningene?

- Det var noen innledende posisjoneringsskamper mellom fengslene og friomsorgen, men
- Tilbudet har etter hvert blitt bedre tilpasset forskjellene mellom fengslene og friomsorgen.
- Noen krefter i anstaltene har uttalt at de ønsker samtalegruppene nedlagt, men
- Folk er nå veldig fornøyde med spesialopplæringen
- Tilbudet er tro mot metoden

Spm. 4: Etter hvilke kriterier mener dere spesialundervisningen burde evalueres?

- Etter innhold i kurset
- Etter den pedagogiske metoden
- Etter hva en sitter igjen med av lærdom
- Etter teori, egenmestring og bruk av oppgaver
- Samtaleteknikk
- Kunnskaper om vold
- Om det er oppnådd trygghet
- Om man har vært gjennom en egenprosess, en selvutvikling
- Om det har utviklet fengselsbetjentrollen
- Om praksis er endret
- Etter hvor mange grupper som er gjennomført, med hvor mange gruppedeltakere og med hvilken intensitet
- Om vi ble bedre gruppeledere innen kriminalomsorgen
- Etter det teoretiske fundamentet
- Etter utviklingen av oss som mennesker på alle plan

- Deltakerne har hatt behov for forskjellig kompetanse og kommer til å bruke den forskjellig
- Etter i hvilken grad vi er villige til å jobbe i grupper
- Etter hvilket engasjement vi har
- Om vi er villige til å fortsette å jobbe med gruppene
- Vi er blitt mindre firkantet
- Ser flere alternativer
- Har større trygghet i arbeidet
- Kjenner egne begrensninger

(Bispørsmål: Hvordan måle effekten av gruppene? Det foreslås tilbakemeldinger fra brukere og hjelp til de innsatte for å bli mer åpne)

Spm. 5: Hvordan vil dere bedømme innholdet i spesialopplæringen?

Deltakerne svarte både kvalitativt og kvantitativt på dette:

Den gjennomsnittlige karakteren var på 5,6 på en skala fra 1 til 6 og der 6 var beste karakter.

- De fleste deltakerne sa at de var usikre på innholde innledningsvis.
- Noen var endatil vettskremte over innledningen, der deltakerne ble trukket tett inn i undervisningen med egne erfaringer.
- Mange stilte med et åpent sinn, og noen var skeptiske
- Men var undrende til mangelen på papirer og skriveoppgaver.
- Opplegget er preget av en genial enkelhet
- Alle utviklet stor glede over konseptet etter hvert, selv om de følte seg utslitt og litt lurt i begynnelsen
- Den lille tøylingen av begeistring som eventuelt måtte finnes, skyldes bl.a. en fortsatt interesse i noe mer teori og skriftlighet.

Etter dette ble det ikke gitt flere kvantitative bedømmelser, siden alle karakterer lå på 5 og 6, og ingen ville dele ut noe dårligere.

Spm. 7: Hvilken pedagogisk metode ble benyttet?

- learning by doing
- utvikling
- dynamikk og dialog
- prosessorientert læring
- samtalegruppemetodikk
- erfaringslæring
- videreutvikling av egen prosess
- større perspektiv, utvidet
- reflekterende spørsmål

De ekstremt gode tilbakemeldingene kan ikke reflektere selektiv gjennomføring, dvs. bortfall av kritiske deltakere. Det har ikke vært ett eneste tilfelle av frafall under spesialopplæringen av noen årsak. (Per har fortalt JKA at det har funnet sted noe siling i grunnopplæringen – noen ganske få er bestemt blitt frarådet å gå videre for å jobbe med voldsproblematikk)

Spm. 6: Hva sitter du igjen med av lærdom?

- Fått en bredere horisont og en større innsikt
- Forstått det komplekse i voldens psykologi
- Blitt en bedre lytter
- Fått nye måter å tenke på
- Bevisstgjort på egne følelser
- Blitt klar over hvor vanskelig det er å være innsatt
- Blitt mer bevisst på egne følelser
- Lærer noe om seg sjøl
- Nye holdninger til vold
- Gitt større motivasjon for å ta i vanskelige saker
- Større forståelse for menneskers reaksjonsmønster
- Møter folk for å åpne, ikke lukke
- Lært spørreteknikker
- Blitt mer ikke-moraliserende
- Blitt mer opptatt av klienter med vold- og sexproblematikk
- Fått større trygghet
- Fått engasjement til å ta tak i vanskelige saker
- Skriver nå bedre personundersøkelser
- Har fått tro på det jeg driver med
- Blitt bedre gruppeledere
- Lært hvordan jeg skal komme videre når samtalegruppene stopper opp
- Setter store krav til at det skal arbeides med følelsesmessige spørsmål
- Lært å snakke bedre med innsatte som går i grupper (og andre innsatte)
- Fått bekreftelse på at man jobber på rett spor
- Fått ydmykhet for menneskene bak problemene
- Har turt å bli mer direkte som kontaktbetjent

Spm. 7: Har dere greid å lage en situasjon der mennesker sitter sammen og snakker om vold?

- JA!
- Det har vært avholdt 65 samtalegrupper bare i Arendal

- Gruppene er selvrekrutterende
- Gruppelederne mener de blir flinkere hele tiden
- De får en økende sensitivitet for hva som skjer i gruppa
- Deltakerne krever å få snakke om vold – det er de som presser for å holde seg til temaet, ikke gruppelederne

Spm. 8: Fungerer opplegget fra spesialopplæringen?

- Alle mener de er lojale mot metoden
- Metoden går ut på å lytte og få folk til å snakke – “det er viktigere å få ting ut av folk enn inn i folk”
- Grytemetaforen brukes: Metoden inneholder noen grunnbestanddeler som trygghet, struktur og lytting, så kommer resten etter hvert og avhengig av hvilke gruppedeltakere som er der
- Det har vært gjort noen tilpasninger, vesentlig etter alder, antall ganger, hyppighet av møtene, hvordan skjemaer og oppgaver brukes
- Fart og innhold varierer noe etter gruppenes sammensetning
- En streng manualisering av spesialopplæringen ville virke ødeleggende på metoden

Spm 9: Inntreffer uforutsette situasjoner som opplæringen ikke har forberedt lederne på?

- Uforutsette ting skjer hele tiden, men ikke slik at de ikke kan vente og tas opp igjen på neste gruppesamling
- Eller innenfor rammen av veiledning
- Deltakerne er helt klare på at de ikke driver terapi, men samtalegrupper, og at målet ikke er å forhindre residiv, men rett å slett å få folk til å snakke sammen

På slutten ble det diskutert litt løst: Er det mulig at hvem som helst kunne drevet spesialopplæringen, og at hvem som helst ville hatt utbytte av det?

Her var deltakerne litt uenige, de fleste mente at alle burde kunne ha utbytte av spesialopplæringen så lenge ikke alle deltakerne i kullet var erklært skeptiske, eksemplet hadde tidligere vist at skepsis snart smeltet hen under arbeidet. Når det gjaldt kursholder, var det større uenighet om det er mulig å erstatte Per Isdal, som raskt vekk blir kalt “Gudfaren” i dette.

Man mente at spesialopplæringen i alle fall måtte være frivillig.

Appendix C: Intervjuguide for evaluering av domfeltes erfaringer med samtalegruppene

Generelt

Hensikten med dette intervjuet er å få tak i din opplevelse av samtalegruppene, hvordan du kom med i det, og eventuelt hvordan du ser på dette i ettertid. Intervjuerens spørsmål er bare en ledetråd, dine egne tanker og innspill er like viktige. Hensikten er å få til en samtale om punktene nedenfor:

1) FØR DU KOM INN I SAMTALEGRUPPEN

Hva var situasjonen din da du fikk høre om gruppen?

Hvordan fikk du høre om gruppa?

Hvordan kom du i kontakt med gruppen?

Hadde du betenknninger?

Hadde du forventninger på forhånd?

2) MØTET MED GRUPPA

Var gruppa slik du hadde tenkt?

Hvordan følte den første samtalegruppen?

Hvordan ble du ivaretatt av gruppeleder?

Hvordan var forholdet til de andre medlemmene i gruppa?

Fikk du en grei forklaring på hva som ble ventet av deg videre?

3) PROSESSEN UNDERVEIS

Hvor mange gruppemøter deltok du i?

Hvordan vil du beskrive forløpet av de samtalene du var med på?

Var det situasjoner under samtalene som var vanskelige for deg?

Var det situasjoner under samtalene som du synes ga deg noe?

Har samtalene gjort noe med ditt syn på vold?

Har samtalene gjort noe med ditt syn på deg selv?

Har samtalene gjort noe med ditt syn på de andre gruppelemmene?

Har samtalene gjort noe med ditt syn på venner, bekjente, familie o.l?

Hadde samtalene noen betydning for soningen din forholdet til andre innsatte, betjentene, andre?

4) VURDERING ETTERPÅ

Synes du dette var et godt tilbud?

Synes du tilbudet burde gis til andre i samme situasjon som deg?

Mener du at gruppa var riktig sammensatt?

Følte du at gruppelederne ivaretok deg?

Ble du noen gang provosert eller såret av det som foregikk i gruppa?

Synes du at gruppa holdt seg til temaet "vold"?

Følte du at dine opplevelser av vold fikk komme fram?
Følte du at du ble hørt av de andre?
Hva synes du om lengden på samtalene?
Hva synes du om antallet gruppemøter?
Tror du dette var et nyttig tilbud for deg?
Tror du det var nyttig for andre deltakere i gruppa?
Har samtalene gjort noe med ditt syn på deg selv?

5) FREMTIDEN

Tror du samtalegruppene vil ha noen virkning på om du kommer opp i voldssituasjoner i fremtiden?
Tror du samtalene vil virke inn på hvordan du opptrer i konfliktsituasjoner fremover?
Kommer du til å jobbe med dette temaet fremover på andre måter?
Har du søkt kontakt med andre typer samtaletilbud eller med psykolog/psykiater?

Et intervju kommer til å ta høyst en time. Alle opplysninger holdes anonyme.